

DOKUMENTUMOK

Regionális stratégia, regionalista párt. Válogatás a *Provincia* folyóiratban megjelent írásokból

Gabriel Andreescu

Nemzeti kisebbségek: a PDSR és az RMDSz taktikája *

A romániai etnikai kisebbségeket érintő demokratikus keretek megszilárdításának szentelt március 21-i találkozón (melynek három fővédnöke az Európai Integrációs Bizottság, a Nemzeti Kisebbségvédelmi Hivatal és a Romániai Romák Szövetségeinek Munkacsoportja) az első hozzászólók egyike Mădălin Voicu volt. Beszédében leginkább azt ismételte, hogy „a szennyest nem szokás kitergetni”, és bőszen ostorozta azokat, akik az országról kialakult képen akár egy szikrányit is rontanak. A Mădălin Voicu által emlegetett „szennyes ruha” metafora természetesen a nemzeti kisebbségek honi helyzetével kapcsolatos panaszokra, illetve ellen-panaszokra vonatkozik. Ez a - változó tartalommal és stílusjegyekkel előadott - témakör táplálja immár tíz éve a romániai belpolitikát, valamint a nemzetközi szervezetek Romániával kapcsolatos reakcióit is. „A szennyes ruha ki nem teregetése”-nek elve az Iliescu-rendszernek is rögeszméje volt (ha nem is ebben a nyers formában) 1990 és 1996 között, mely időszakot a román nacionalizmus méltán tarthatja számon dicsőséges korszakai között.

Mădălin Voicu szerepléseit gyakran követhettük figyelemmel a különböző tömegkommunikációs csatornákon. Bennem a legmélyebb nyomot akkor hagyta, amikor roma vezetők egy szűkebb csoportja előtt tartott szónoklatot. A honatya ekképp szólt akkor az emelvényről: sokasodjatok, hogy többséggé váljunk, s akkor majd megmutatjuk „nekik”, azaz a mostani többségnek.

Hallott-e már valaha valaki ehhez foghatót? Olyat, amikor valaki felhívja a vele azonos nemzetiségűeket (különösen pedig az asszonyokat) arra, hogy szaporodjanak, mint a nyulak? A kollektív erő növelése érdekében?

* Forrás: *Provincia*, 2000. április, 1. sz.

Ennek a szónoklatnak a fasisztoid kisugárzása megrázó volt. Elhangzása után érdeklődni kezdtem ismerőseim körében, s kiderült, nem én voltam az egyetlen, aki érzékelte a beszéd valódi jellegét.

Az előbbi persze nem az első olyan alkalom volt, amikor ingerültséggel töltött el ennek a roma vezetőnek valamilyen megnyilvánulása. Ő évek hosszú során át következetesen támadta a magyarokat. Utoljára például a külön egyetem elleni kampány teljében láthattuk. Ha a magyaroknak egyetem kell, akkor nekünk is - vélekedett. Ezzel ugyan nem hajtotta politikai támogatói malmára a vizet, mivel maga a hasonlat kiváló érv az oktatáspolitikai differenciálása mellett.

Nemrég azonban a 2000-es választások valószínű befutójának, a Társadalmi Demokrácia Romániai Pártjának (PDSR) egy lehetséges taktikájáról hallottam. A PDSR és a Roma Párt közötti szövetség természetesen alkut és pozícióelosztást jelent. Az alku egyik pontja Mădălin Voicu esetleges kinevezése a Nemzeti Kisebbségvédelmi Hivatal élére. Ennek a taktikának figyelemreméltó következményei lennének. Ion Iliescu pártja már-már a perverzitás határát súroló elégtétellel használná ki azt a tényt, hogy az NKH élén roma vezető áll. Ezt kritizálják meg „külső” bírálóink, ha tudják! Mădălin Voicu szabad kezet kapna a legpiszkosabb munkák elvégzésére. A PDSR magyarelles politikáját egy roma vezető hajtaná végre! Nehezen lehetne hatékonyabb megoldást találni ilyen súlyos döntések ekkora cselekvési szabadsággal, ilyen lelkesedéssel történő meghozatalára. Nehezen lehetne eltökéltebben, nagyobb pontossággal és a felelősség teljesebb áthárításával fokozni az interetnikus feszültséget, mint éppen Mădălin Voicu miniszterré választásával.

Követik-e majd ezt a taktikát? A gyors győzelem okozta elégtétel megéri-e a jövőben érte fizetendő hatalmas árat? Románia akkora gazdasági instabilitás elé néz, hogy az újabb válságforrások megnyitása (pusztán a nagyobb hatalmi kontroll kedvéért) túl nagy kockázatot jelenthet még azok számára is, akik régebben az egyszeri tűzoltó taktikáját követték, azaz tüzet gyújtottak azért, hogy majd elolthassák.

És ha mégis ...? Ezzel a kérdésfeltevéssel a tét jelentőségét szeretném érzékeltetni. A mi nemzedékünk feladata az integrációs folyamatok megmenetése. Románia megkezdte az EU csatlakozási tárgyalásokat, rajta van a NATO-ba belépni akarók várólistáján. Az idő múlása azonban nem fokozza esélyeinket. Épp ellenkezőleg. A belső erőforrások folyamatos csökkenése és az elvek eróziója - amiért a jelenlegi kormány viseli a felelősség nagy részét - zűrzavart okoz és a politikai kalandoroknak kedvez. A mai kormánypártoknak, akik meglehetősen ingoványos terepet hagynak az utánuk jövő-

re, véleményem szerint kötelességük (igen, kötelességük!) tárgyalásokat kezdeményezni a PDSR-vel. Mindent el kell követniük annak érdekében, hogy ez a párt – amennyire csak lehetséges – eltávolodjon a nyugatellenes csoportosulásoktól.

Hallani olyan kósza híreket is, hogy az RMDSZ ismét kormányzati szerepet vállal, „természetellenes” szövetségben a PDSR-vel, amivel megmenthetné az alighogy elért eredményeket. Nehezen elképzelhető változat azok után, amit az RMDSZ vezetők saját szervezetükön belül kaptak a Konvencióval kötött szövetségük miatt.

Azok szerint, akik ismerik a romániai magyarokat képviselő párt belső működését, a fenti forgatókönyv kevésbé valószínű. Egy ilyen döntés komoly veszélyt jelentene az RMDSZ egységére, hacsak valamilyen csoda folytán nem alakulna ki teljes egyetértés a párton belül. Ezt a kockázatot egyetlen felelős magyar vezető sem vállalhatja. Az RMDSZ–PDSR tárgyalások azonban nem jelentenek feltétlenül kormányzati szövetséget vagy nézetazonosságot. A megegyezésnek sok egyéb formája lehet a kisebbségpolitika meghatározásától és jogi kereteinek megteremtésétől bizonyos kormányzati pozíciók semlegesítéséig – például egy független politikus kinevezésével a Kisebbségi Minisztérium élére. Cserébe az RMDSZ parlamenti csoportjának rugalmas politizálását ajánlhatja fel, vagy ami még fontosabb, együttműködési készségét a nemzetközi kapcsolatokban.

Lehet, hogy a „demokratikus” erők nyitottságának szükségességére vonatkozó elmélet enyhén elavult Iliescu pártjának valódi terveihez képest. Ioan Mircea Pașcu nyilatkozataitól Iliescu „mindenkit orrba kell verni, hogy megtanulják, hol a helyük” típusú kirohanásaiig számtalan jelét észleljük annak, hogy a PDSR leginkább a Nagy-Románia Párt (PRM) és a Román Nemzeti Egységpárt (PUNR) mellett érzi jól magát. Mégis, a „demokraták” ajtajának nyitva kell maradnia. Csak így lehet majd felmérni a „vétket” a következő négy év elteltével. A modern társadalmakban a politikai felelősség pontos behatárolása a demokrácia logikájának szerves része. Az elkövetkező négy év Romániája minimális stabilitásának megőrzése és az integrációs folyamatok folytatása érdekében a PDSR-vel folytatott alku a teljes politikai elitet érintő kérdés, mely a politikusok felelősségtudatának, a tét reális felmérésének és a kötelezettségek teljesítésére irányuló akaratnak egyaránt függvénye.

Fordította: *Singer Júlia*

Bakk Miklós

A szétfejlődés logikája *

Nemrégiben a gyergyói medence egyik, teljes egészében székelyek által lakott falujában, Gyergyócsomafalván a helyi RMDSZ-szervezet meglepő döntést hozott: nem kíván jelöltet állítani a közelgő helyhatósági választásokon. Az RMDSZ központi vezetősége meglehetősen rosszallással fogadta a hírt, és a Szövetség hivatalos nézőpontjából igaza is volt. Az RMDSZ-nek, mint a román pártrendszerbe integrálódott politikai szervezetnek ugyanis nem érdeke, hogy szavazatokat és helyi képviselői mandátumokat veszítsen, még akkor sem, ha alapvető feladata tekintetében – ami nem más, mint a magyar nemzeti közösség érdekeinek védelme – nem kell azzal a veszéllyel szembesülnie, hogy Gyergyócsomafalván nem a helyi magyarság köréből származó helyi képviselő (consilier) kerül az önkormányzati testületbe (con-siliu local).

A történetekre több magyarázat is van. Beszélnek – például – a faluközösség megosztottságáról, a helyi RMDSZ-szervezet tekintélyvesztéséről. Ami tény: az RMDSZ nem tud választ adni – legalábbis eredeti programja értelmében – mindazokra a helyi kihívásokra, amelyekkel a magyar többségű településeknek mint lokális helyi közösségeknek szembe kell nézniük.

E válság némiképp emlékeztet a román politikai rendszer válságára. Egyre világosabb ugyanis, hogy a romániai pártok nem tudnak megfelelő választ adni arra a regionális kihívásra, amellyel az országnak szembe kell néznie. E kihívás kettős gyökerű: egyrészt abból az integrációs nyomásból ered, amelyet az Európai Unió felől érkezik, és amely a fejlesztés és a finanszírozás uniós – központi elosztási mechanizmusokat nagymértékben mellőző – logikájából következik. Másrészt abból a „felszabadított különbözőségről”, amely a most körvonalazódó román önkormányzati rendszer következménye.

Ezt a rendszert ugyan sok kritika éri, azonban bizonyos, hogy a modern Románia történetében előzmények nélküli. Minden, még meglévő centralizációs béklyó ellenére a romániai települések kezdenek autonóm fejlődési

* *Forrás: Provincia, 2000. április, 1. sz.*

pályára állni, mi több, a helyi közösségek kezdik e lehetőséget tudatosítani. Teljesen új típusú szétfejlődés indult meg az országban, a kérdés tehát az, hogy a következő években, évtizedben mi a teendő a keletkező különbségek kezelésére. Úgy gondolom, Románia történelmi és társadalmi adottságai mellett a regio-nalizmus politikája lehetne az az eszköz, amely – a centralizmus helyett, azt felváltva – sikeresen kezelni tudná a szétfejlődésből származó feszültségeket.

Ennek a felismerésnek ma elsősorban ideológiai akadályai vannak. Az európai integrációt támogató mai kormánypártok – a Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt, a Nemzeti Liberális Párt és a Demokrata Párt – álláspontja röviden a következő: támogatjuk a decentralizációt, de ellenzünk minden olyan regio-nalizmust, amely az ország közjogi szerkezetének átalakítását eredményezné. Ez az álláspont azonban a polgári nacionalizmus álláspontja.

Kétségtelenül: európai örökség ez is. Államideológiaként az 1648-as vesztfáliai békére vezethető vissza, amely az akkor létező államok közötti területi hatalommegosztásként jött létre, s a territoriális érdek maximalizálásán alapult. A „vesztfáliai paradigmá”-nak nevezhető egyensúlyi rendszerben az államok formailag egyenlőek, ők a politikai cselekvés abszolút alapegységei a nemzetközi porondon. A formailag egyenlő államok biliárdgolyóként ütköző, de egymás „kemény héján” át nem hatoló területi egységek voltak. A „kemény héjon” belül viszont – a szuverenitás nevében, azaz a politikai közösségek védelmében – az államok komoly „rendteremtő” kompetenciákkal rendelkeztek társadalmaik felett: a nacionalizmus történelmi szerepe tehát nem volt más, mint a „kemény héj” védelme érdekében megfogalmazott lojalitás-követelmények legitimálása. A védelem szempontjai legitimálták azt is, hogy az állam struktúrájának teljesen homogénnek kellett lennie. A tizenkilencedik századi polgári nacionalizmus tulajdonképpen e homogenitást és a neki megfelelő lojalitást egyeztetette össze a demokrácia működésével, intézményrendszerével.

A polgári nacionalizmus nem is olyan váratlan értelmiségi divatja a mai doktrínaszegény román politikai életben azonban mindenképpen külön magyarázatot igényel. A hagyomány – melytől egyébként olyan kiváló analitikus gondolkodók sem tudnak elszakadni, mint Horia Roman Patapievici – meglehetősen makacs, de történelmileg értelmezhető. Annak következménye, hogy a modern román állam „kemény héja” és belső demokratikus intézményrendszerének alapjai gyakorlatilag egyazon történelmi pillanatban jöttek létre, s így a politikai gondolkodás egymást legitimáló hagyományelemeivé váltak. Az már külön elemzés tárgya lehetne, hogy e – XIX.

századot idéző – polgári nacionalizmust a fentebbi hagyomány mellett miként konzerválja egy sajátos intézményi adottság: a mai román pártrendszer. Az arányos listás választási rendszer, amely rendkívül nagy befolyással ruházta fel a pártbürokráciákat, az elmúlt tíz esztendő során gyakorlatilag a centralizmus rejtett csatornájának bizonyult.

A gyergyócsomafalvi kihívással szembesülő RMDSZ-nek minden bizonnyal azt is meg kell vizsgálnia, hogy miként viszonyul a polgári nacionalizmushoz, valamint a centralizmus éthoszáat újratermelő román pártrendszerhez. A kérdéseket – talán nem meglepő módon – éppen az RMDSZ koalíciós szerepvállalása veti fel. Az a szerepvállalás, amely kétségtelenül hasznos volt Románia számára, ugyanis a Nyugat előtt bebizonyította, hogy a román politikai rendszer meg tudja teremteni a politikai stabilitásnak azt a szintjét, amely az integrációs folyamatba való belépéshez szükséges. Ennek eredményeképpen azonban az RMDSZ belesodródott egy kormányzati csapdába, amelynek könnyen fogjává válhat. Mégis ezt az utat (stratégiát) szorgalmazzák egyre többen, elsősorban ismert bukaresti publicisták és politikai elemzők. Köztük találjuk – nem véletlenül – a polgári nacionalizmus egyik neves képviselőjét, Alina Mungiu-Pippidit is, aki az RMDSZ-nek a mindenkori kormányba való bevonását tekinti a „magyar kérdés” egyetlen lehetséges megoldásának.

Amennyiben ezt az utat választja, az RMDSZ a felvilágosult polgári nacionalizmus víziójának megvalósulását támogatja. Ezzel beteljesedni látszik válsága: miután „nemzeti programja” alapján képtelen politikailag hatékony, megvalósítható válaszokat megfogalmazni a helyi magyar közösségek felől érkező kihívásokra, „demokratikus programja” alapján annak az állammodellnek válik támaszává, amelyet választói előtt ő maga sem tart elfogadhatónak.

Van-e kiút a válságból? Egyre többen gondolják úgy, hogy van: a Szövetségnek új szintézisbe kell foglalnia programja két meglévő – „nemzeti” és „demokratikus” – összetevőjét, amit egy „regionális stratégia” kidolgozásával tudna megoldani.

Antonela Capelle-Pogăcean

A romániai magyar kisebbség új önmeghatározásai 1989 után *

1.

A romániai magyar kisebbség 1989 óta folyamatosan megkísérelt új önmeghatározásainak áttekintéséhez választott látószöveget egy Pierre Hassner- idézettel világíthatom meg: „Bármely szervezet identitása, legyen az egyéni vagy közösségi, örök egyzetetést feltételez a folytonosság és a változás, a hűség és a megújulás, az egyén és a környezet, a bent és a kint, önmagunk és mások között.” A magyar kisebbség esetében a külvilágot, a másokat a román nemzetállam, a román többség, illetve egy másik regiszterben a magyar anyanemzet jelenti. Még akkor is, ha az anyanemzet metafora tagadása a különbözőedésnek. Külvilág továbbá Európa is, s napjainkban a globalizált világ. A hűség és megújulás játszik közre a hagyományhoz és a modernitáshoz való viszonyulásban is. A hagyomány és modernitás közötti feszültség – még ha kitalált is – fokozódik napjainkban, hiszen a felgyorsult ritmus, a felgyorsult gazdasági, társadalmi, kulturális változások korát éljük. Ennélfogva a stabilitás támpontjai megrendültek.

Ez a bonyolult és ingatag kontextus, mely a nemzeti identitások definícióit terheli, ma kedvezően hat Románia, a magyar kisebbség és Magyarország egyezkedéseire, viszonyaik békés rendezésére. Sokkal kedvezőbben, mint a két világháború közötti helyzet vagy a kommunista korszakbeli. A jobboldali radikalizmusok és revizionista törekvések felszínre kerülése megcáfolta Wilson elképzelt új világrendjének ígéreteit. A háború utáni két-pólusú világ hozott Keleten néhány átmeneti, autoritárius megoldást. A mai nemzetközi környezet, az európai kontextus azonban más.

2.

Ezek után néhány szót a múltról. Nem idézem fel a hosszú időfolyamot, Braudel mozdulatlan idejét, hanem csupán a középtávút tekintem át, az élő időt.

A romániai magyar kisebbség, mondhatni, akkor született, amikor Erdély egyesült Romániával, Trianon pillanatában. Trianon a román nemzeti

* *Forrás: Provincia*, 2000. június, 3. sz.

történelem áldásos momentuma volt, de a magyarok számára tragédiát jelentett. Az okok eléggé nyilvánvalóak, nem szükséges taglalni őket. Csupán arra emlékeztetek, hogy ez az esemény abba a sorozatba tartozik, amelyet a törököktől elszenvedett mohácsi vereség (1526) indított el, amely után Magyarország három részre szakadt, és százötven évig a magyar államiság folytonosságát az erdélyi fejedelemség képviselte. Az 1920-as megrázkódtatás felidézi a megsemmisülés képzetét. Herder német filozófus megjósolta már a szláv tengerben elmerülő magyar nyelv eltűnését. A trauma hatására tett, két világháború közötti válaszkísérletek közül kettő inkább az azonosság reprezentációira épít. E reagálások egyike a magyar konzervatív vagy neokonzervatív elitek válasza, akik ebben az időszakban az országot irányítják. Ők visszautasítják a Versailles-ban és Trianonban meghatározott új rendet. Ez a visszautasítás egyhangú az akkori Magyarországon. Mindenki a határok revízióját kéri, de a visszakövetelt terület körvonalai, kiterjedése a különböző politikai irányultságok szerint változik. A konzervatív elit az integer Magyarország eszményéhez kötődik – még akkor is, amikor területi kompromisszumokat fontolgat. A történeti, nemesi Magyarországhoz ragaszkodnak, amely „primus inter pares” volt a Kárpát-medencében. A magyar kulturális felsőbbrendűség ideológiáját a 20-as években a közoktatási és művelődésügyi miniszter, Klebelsberg gróf vezette be. Kinyilvánította a magyarországi és az utódállamokban élő magyarok egységét. Ez a konzervatív diskurzus dominált a korszak politikájában. Az alternatív válaszok egyike: a népi írók által vallott nézetek a 20-as évek fordulóján jelentős mértékben hatottak a magyar önszemléletre. Ez a népi irányzat politikailag heterogén jellegű, a szélsőjobboldaltól a középen át a szélsőbalig szerez híveket. Etnikai értelemben fogalmazza újra a magyar azonosságot, és szakít Nagy-Magyarország képzetével. Szimbolikus figurája inkább a paraszt, semmint a nemes, egyeseknél a nemesi származású paraszt. A magyar nemzetet etnokulturális kategóriákkal határozza meg, s ily módon bennfoglaltatnak a magyar kisebbségek is. Kis, közép- vagy kelet-európai nemzetről beszélnek, melynek szolidárisnak kell lennie szomszédaival, hiszen a maguk rendjén azok is kis parasztnemzetek a nagyhatalmak mellett. A magyar nemzetet mindenképpen arra biztatják e csoporton belül is, hogy őrizze meg vezető szerepét. Ennek a háborúban és Trianon után vérét vesztett nemzetnek az életre keltését tehát a paraszti világtól várják.

Milyen álláspontra helyezkednek a romániai magyarok e magyarországi diskurzusok vonatkozásában? Soraikban a politikai differenciáltság markánsabb, mint Horthy Magyarországon, ahol a demokrata-liberális és a baloldali, szélsőbaloldali köröket zaklatják. Erdélyben (tágabb értelemben a

Máramarost, a Körös-vidéket és a Bánságot is beleértve) a magyarok konzervatívok, liberális demokraták, szocialisták, marxisták. Ennek ellenére 1923 után az etnikai egység felértékelődik. A konzervatívok és a baloldal – a szociáldemokraták és a kommunisták kivételével – egyetlen pártba tömörülnek, az Országos Magyar Pártba. A konzervatívok vannak túlsúlyban. Diskurzusuk defenzív és törvényközpontú. Főként Románia kötelezettségvállalásaira alapoz, melyeket 1919-ben a nemzetiségi egyezményben írt alá, a magyarok kulturális és területi autonómiához való jogát védi, akik 1920-ban az erdélyi lakosság valamivel több, mint 30%-át alkották. A konzervatívok célkitűzése az volt, hogy a lehető legnagyobb mértékben őrizzék meg a magyarság pozícióit a gazdasági, kulturális életben, védelmezzék a hagyományos magyar intézményeket, az egyházat – miközben olyan külső beavatkozásra vártak, amely javukra változtassa meg az erőviszonyokat. Úgy gondolták, Trianon csak ideiglenes lehet.

Egy másik típusú diskurzust baloldali és liberális alapokról alakítottak ki. Ez demokratikusabb, mint az előbb említett, és erős érdeklődést mutat a nép iránt, melyet egyesek paraszti jellegűnek, mások a polgárok összességének tekintettek. Mindenesetre ezt a népet, a magyar kisebbséget nyelvi határ különíti el (a magyar etnikumot tömöríti soraiban, de az elmagyarosodott zsidókat is). A kisebbséget megújulásra, önszerveződésre hívják fel. A transzszilvanista írók nagymértékben hozzájárultak ennek a diskurzusnak a kialakításához a 20-as években. Először is autonóm státust igényeltek Erdély számára. A történelmi múlt hagyományainak értelmében a tartományt három partneri viszonyú népnek, románoknak, magyaroknak, szászoknak kellene adminisztrálniuk, hiszen évszázadokon át együtt éltek – állították a transzszilvanisták. Erdélynek autonómnak kell lennie Románia kebelében, el kell távolodnia Horthy neokonzervatív Magyarországtól. A magyar felsőbbrendűség – amint látható – hiányzik a transzszilvanista diskurzusból, mely eszményíti a régió múltját. A 20-as években azonban Erdély autonómiájának reménye szertefoszlik. Az önálló Erdély tervén kívül a transzszilvanista írók sajátos erdélyi magyar jellegről is beszélnek. E sajátosság a történelemben gyökerezik, és az ugyanabban a térségben való együttélés más népekkel, valamint a földrajzilag is meghatározott partikularitás formálta. Jelenleg a kisebbségi státussal járó kényszerek is erősítik. Az erdélyi sajátosság nyilván nem tagadása az általános magyar jellegnek, de feljogosítja a romániai magyarokat arra, hogy autonóm közösségként fogják fel önmagukat. Végül, a transzszilvanisták nagy fontosságot tulajdonítanak a kisebbségi értelmiség szerepének, amelynek közösségük körében kell maradnia, el kell utasítania a Magyarországra emigrálás könnyű megoldását.

Ily módon az ellenállás erkölcsét fogalmazzák meg. Az értelmiség felelőssége, tágabban: az egyén felelőssége a kisebbség iránt, melyből származik, visszatérő témája a romániai magyarok vitáinak. Különös hangsúlyt kap a későbbiekben, a 80-as, 90-es években.

Az említett diskurzus több okból megszűnik a harmincas években. Az új baloldali romániai magyar értelmiség megszületése, mely a romániai oktatási rendszerben nevelkedett, és nem hajlandó az interetnikai kapcsolatok eszményítésére, játszik a továbbiakban szerepet. A magyar identitás erdélyi sajátosságát mellőzi. Az etnokulturális nemzet egysége újra felértékelődik. Ezt a belső dinamikát a Romániában növekvő radikális nacionalizmus, főként a legionárius mozgalom nagymértékben meghatározza. Tükröződik benne a magyarországi jobboldali radikalizmus megerősödése is. A revizionista Németország hatalmi emelkedése ugyancsak hozzájárul.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a transzszilvanista diskurzus már megjelenése pillanatában, a húszas évek elején jókora eltolódást mutatott a román kontextushoz viszonyítva. A román elitek éppen a nemzetállam építésébe fogtak. Állameszményük a francia központosított, jakobinus modell volt. Nemzetmeghatározásuk azonban a német „Kulturnation”. Számukra a kisebbségek idegen testként jelennek meg a nemzet kebelében. A liberális elitek 1918 után központosító és homogenizáló politikát vezetnek be az országban, melyet a szomszédok, Magyarország és a Szovjetunió irredentizmusa, a kisebbségek, azaz a népesség 28%-ának centrifugális nyomása fenyeget. Mi több, szerintük az országot sebezhetővé teszik a helyi és regionális követelések, különösen Erdélyben. Az erdélyi román polgári elitek is megfizetik bizonyos mértékig a nemzeti liberálisok által a húszas években folytatott centralizáló politika árát. Ennek ellenére a magyar transzszilvanistákkal való partnerség e pillanatban több okból kizárt. Még él az 1918-ig tartó dominancia idején elszenvedett megaláztatások emléke. Sőt, az erdélyi román polgárság meg akarja erősíteni pozícióit a gazdasági és kulturális életben a magyarokkal szemben. A magyarok elveszítették a politikai hegemoniát, és meggyengültek gazdasági pozícióik az 1919-es földreform után. De a nagy erdélyi városok magyar nyelvű városok maradtak, a Bánság kivételével, ahol az uralkodó nyelv a német. A magyarok, zsidók és németek gazdasági súlya mindenképpen fontos marad a 30-as évekig. Konszenzus van tehát az erdélyi és ókirályságbeli román elitek közt a nemzeti mozgósítás mikéntjéről, nevezetesen magyarellenességéről.

Az a mód, ahogyan a Magyarország–Románia–magyar kisebbség triangelum artikulálódott, mint láttuk, a magyar kisebbség identitásának etnikai, történeti definíciójához vezetett. A kisebbség azonosul az etnokulturális és/

vagy történeti magyar nemzettel, amelynek egysége felértékelődik. Az a kezelésmód, amellyel a román állam viseltetik iránta, nem kedvez romániai politikai integrálódásának – ellenkezőleg. Észak-Erdély Magyarországhoz csatolása 1940-ben, a mindkét részről elkövetett kegyetlenségek a háború idején még inkább súlyosbítják mindkét fél traumáit.

A kommunizmus idején a Magyarország–Románia–magyar kisebbség hármass viszony változáson megy át.

A berendezkedő kommunizmus fizikai törést – a határok nehezen átjárhatóak – is előidéz a magyar kisebbség és az anyanemzet között, de politikait, gazdaságát és bizonyos értelemben szimbolikusat is. Ez az eltávolodás nem lesz állandó, hol növekszik, hol csökken, a politikai körülményektől függ. Az 1956-os magyar forradalom felébreszti az erdélyi magyarokban az etnikai szolidaritást: értelmiségiek, kolozsvári, temesvári egyetemi hallgatók nyilvánítják ki rokonszenvüket a lázadók iránt. A következő időszak azonban növeli a távolságot. A kommunista román hatóságok 1950 utáni nacionalista irányultságának következménye, hogy, nem sokkal az új rendszer bevezetése után, a sztálini nemzetiségpolitika parancsára alapított magyar intézményeket (autonóm tartomány, Bolyai Egyetem) megszüntetik. Az ekkor meginduló nagyméretű iparosítás maga is módosítja fokozatosan Erdély etnikai térképét. A magyarok demográfiai súlya csökken Erdély térségében (az 1920-as 30%-ról 70 évvel később 20%-ra), és ez a folyamat sokkal látványosabb a nagyvárosokban. Magyarország, a budapesti hatalom nyilvánosan nem reagál erre az átrendezésre. Az 1956-os forradalom nemzeti jellege, szovjetellenessége lehetetlenné teszi Kádár számára a nemzeti érzés eszközként való felhasználását. A romániai magyar értelmiségi és politikai elitek tehát nem számíthatnak Budapest támogatására a román kommunistákkal való szembesüléskor. A helyzet valamelyest javul 1968-ban, amikor Ceaușescu egy szerződés eszméjét ragyogtatja meg a magyarok előtt. Magyar értelmiségiek nyilvánosan elítélik a budapesti Írószövetség nyilatkozatát, mely a magyar kisebbségek irodalmának kettős kötődését mondta ki: egyrészt azoknak az államoknak a kultúrájához, amelynek állampolgárai voltak, másrészt pedig a magyar kultúrához. A romániai magyar kultúra autonómiájának kijelentése e körülmények között a román állam és kormányzói iránti hűségnyilatkozattal ért fel, amiért cserében készek szabadkezet adni a magyar elitnek a kisebbség kulturális ügyeinek intézésében. A magyarok engedélyt kapnak egy új kulturális hetilap, A Hét megindítására. Ugyanabban az időben hozzák létre a Kriterion Könyvkiadót. A televízió és a rádió növeli magyar műsoridejét. A romániai magyar kultúrában felvirágzó időszak köszönt be. Erőteljes neotranszszilvanizmus nyilván-

nul meg. Ugyanakkor magyarországi kulturális termékek – például rock, popzene – kerülnek forgalomba a magyar kisebbség kiterjedt köreibben. De ez a kegyelmi állapot nem tartott sokáig, az ideológiai ellenőrzés szorosabbá válása, a kultúrát támogató szubvenciók csökkenése csapást mért a magyar intézményekre az 1970-es évek második felében. Ceaușescu a dák múltban gyökerező szocialista nemzet, az egységes dolgozó nép létrehozásának célkitűzését hirdeti. Ezekben a tervekben nincs helyük a kulturális különbségeknek. Megnehezítik a román kultúrateremtést és keményen támadják a romániai magyar kultúrát, amely amúgy is sebezhető kisebbségi helyzete miatt. E támadásokkal szemben a magyar kulturális elitek többnyire a hagyományokba való visszahúzódást, a régiség, a folklór védelmét választják. Számos értelmiségi hagyja el az országot, s többségükben Magyarországon telepednek le. 1988-ban vita indul meg e választás legitimitásáról, melyet nyilvánosan bírál Csoóri Sándor, magyarországi népi író. A hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején elterjedt neotranszszilvanista mozzanat után, a kommunizmus utolsó évtizedét hármás reagálásmód jellemezte: a felértékelődő etnikulturális kapcsolatok Magyarországgal, mely egyszerre jelentette az anyanemzetet s azt a prosperitást, melynek lehetőségétől az erdélyi magyarok meg voltak fosztva; a második attitűd a hagyományba való védekező visszahúzódás; a harmadik kisebbségi reagálás ennek a visszahúzódásnak az elutasítása; ezt tanúsítja a kisebbségi problematikának az emberi jogok nyelvezetével való újrafogalmazása; példaként az Ellenpontok című szamizdat lap esetét hozhatjuk fel, melynek vezéregyénisége Szócs Géza volt 1981 és 1983 között; a visszautasításnak egy másik kifejeződése a kisebbség valós állapotának elemzésére tett próbálkozás a különböző értelmiségi körökben, mint amilyen a Limes-kör volt, vagy a csíkszeredai antropológusok csoportja stb.

A Magyarország és a magyar kisebbség közötti etnikai szolidaritás felértékelődése a magyarországi közvélemény alakulásának is következménye. A budapesti kommunista hatalmi szervek az 1980-as évek végéig internacionalista alapokon állanak, legalábbis hivatalos állásfoglalásaikban. 1960-tól kezdve Kádár gazdasági reformokra és az ideológiai ellenőrzés lazítására építi legitimitását. Az 1970-es, 80-as években a magyar társadalom modernizálódik. Ez a modernizáció, Ralf Dahrendorf szavával élve, modernitás nélküli, mert a társadalom nem rendelkezik politikai szabadságjogokkal és a gazdasági jogok is eléggé szűk körűek. Ám Magyarország „a kommunista tábor legvidámabb barakkja”-vá válik. Ez a mondás jól tükrözi a magyarok kollektív önszemléletét. A kádári Magyarország nemzeti büszkeségéről is vall, mely a szovjet tábor legnyugatiasabb országának tekinti magát. E meg-

fogalmazás jelzi egyúttal, hogy az államnemzeti azonosulás felülkerekedik a kultúrnemzettel való önmeghatározáson. Ezzel egy időben azonban, az 1970-es évektől kezdődően a kisebbségek, különösen a romániai magyarság, újra a figyelem homlokterébe kerülnek Magyarországon. E visszatérés egy írócsoportnak, a két világháború közötti népi írók örököseinek befolyására történt. Ők húzzák meg a vészharangot, és tárják fel a romániai magyar kultúra létkörülményeinek romlását, egyes magyar iskolák megszüntetését, magyar lapok felszámolását. Ők nyugtalankodnak az erdélyi magyarok demográfiai hanyatlása miatt. Az 1970-es években a magyarországi ifjak újrafelfedezik Erdélyt, melynek archaikus jellege vonzerőt gyakorol rájuk, éppúgy, mint tájainak, lakóinak sajátossága. Többen belépnek abba a hálózatba, amely segílyt – élelmiszert, gyógyszert, könyveket – juttat el az erdélyi magyaroknak. Amilyen mértékben a Ceaușescu-rendszer nacionalizmusa mind kíméletlenebbé válik, Románia gazdasági helyzete rosszabodik, „a falvak szisztematizálása” nyilvánosságra kerül, s végül, fokozódik a Magyarországra való emigrálás, olyan mértékben kerülnek a kisebbségek reflektorfénybe. A magyar népesség egy része etnikai szolidaritásból mozdul meg. A demokratikus ellenzék liberális köreihez tartozó értelmiségieket mindinkább felháborítja az emberi jogok többrendbeli megsértése. Ennek a fordulatnak kedvez a nemzetközi kontextus változása is, mivel a kisebbségi kérdés mindegyre visszatérő napirendi pontja az EBEÉ értekezleteinek az 1980-as évek második felében.

3.

A kommunista rendszer bukása a magyar kisebbség számára olyan időszak kezdetét jelenti, mely egyszerre jellemezhető folytonossággal és megszakításokkal. Elsődleges hasonlóságként a két világháború közötti korszakkal a kisebbség etnikai egységének további értékelését említhetjük meg. Akkor az Országos Magyar Párt a romániai magyarok egyetlen politikai képviselője volt, ma ugyanez a rendeltetése az RMDSZ-nek. A már 1989. decemberében létrehozott RMDSZ fontos szerepet játszott a romániai demokrácia kialakításában. Artikulálta és a politika színterére vitte a magyarok igényeit, megismertette a román többséggel, megvitatta és megkísérelte egyeztetni a román elitekkel. S ha az eredmények mérsékeltek is, az vitathatatlan, hogy a politikai egyeztetés mindig kívánatosabb, mint az utcai összecsapás. Az RMDSZ azt a feladatot is vállalta, hogy megszervezi a romániai magyarok közösségét, intézményes keretek létrehozásával kiszélesíti kisebbségi autonómiájukat. A Szövetség a magyarok önmeghatározásának támpontja, az identitásideológiák megfogalmazója. 1992-ben egyik válasz-

tási szlogenje az volt: „Vállaljuk azonosságunkat.” Ugyanaz év októberében a megválasztottak hűségesküt tettek a magyar kisebbség mellett. A szertartást egy kolozsvári római katolikus templomban tartották. A magyar hívek egyházai mind részt vettek a szertartáson, amely a magyar közösség hagyományos értékek körüli egységét jelenítette meg. A kezdeményezés a „radikálisok”-nak nevezett csoporttól jött. Néhány órával a szertartás előtt Domokos Géza elnök és Tökés László tiszteletbeli elnök kemény szavakat váltottak egymással. A nézeteltérés tárgya az volt, hogy a romániai magyarok jogainak védelme hogyan történjék. Nyomatékosítani kell-e az autonomista diskurzust annak kockázatával, hogy a románokkal (különösen az akkori ellenzékkel) folytatott párbeszéd megszakad, vagy mérsékelve az ilyen igényeket, tovább kell folytatni a dialógust? Ez az azóta visszatérővé vált kérdés kevéssel az 1992 szeptemberében tartott román parlamenti választások után tevődött fel, melyek eredményeként a nacionalista pártok, a Román Nemzeti Egységpárt (PUNR), a Nagyrománia Párt (PRM), a Szocialista Munkapárt (PSM) előretört. A szertartás arra volt hivatott, hogy feledtesse a nézeteltéréseket, és erőteljes szimbólumok révén újra kinyilatkoztassa az egységet. De a román államhoz is szólt, mintegy felhívásként arra, hogy vegye tekintetbe ennek az erős belső kohéziójú kisebbségnek a követeléseit. Magyarország felé is jelzés volt, amennyiben az Antall-kormány támogatta a magyarok azonosságnyilvánító diskurzusát. A választás olyan szimbólumokra esett, amelyek egy hagyományokhoz hű, intézményei – elsősorban az egyház – körül tömörülő közösség képét közvetítették. Ez a szimbolikus reprezentáció a stabilitás illúzióját sugallta. Nyolc évvel e megjelenítés után, tíz évvel a kommunizmus bukását követően viszont inkább a forrongás, az instabilitás benyomását kelti a kisebbségi mező.

Vegyük szemügyre előbb a magyar–magyar viszonyt, hiszen befolyásolja – mint láttuk – a romániai magyarok identitás-percepcióit. A magyar–magyar viszony aszimmetrikus, nem egyenlő partnereket köt össze. A felek közül Magyarország az erős partner. 1990-ben a demokratikus Magyarország kiegészítette alkotmányát a szomszédos államokban élő magyar kisebbség iránti felelősség elvével. Ezáltal újra anyanemzetként határozta meg magát. A posztkommunista anyanemzet azonban, a két világháború közöttivel összehasonlítva, sokkal bonyolultabb, néha ellentmondásos kapcsolatokat tart fenn a kisebbséggel. Mindenekelőtt: a posztkommunista Magyarország nem irredenta és nem revizionista. Határrevíziót hirdető hangok hallhatóak ugyan, de Magyarország határain belül kisebbségben vannak. Valamivel gyakrabban szólalnak meg, lehet, az amerikai, kanadai, ausztráliai emigráció körében, de valós ártókéességük igen csekély. Ezzel

szemben a politikai osztály tagjai közt konszenzus uralkodik a határon túli magyarok támogatásának szükségességét illetően, identitásuk szabad megőrzéséért. A támogatás módozatai és tartalma tekintetében azonban megoszlik a budapesti politikai elitek álláspontja. A parlamenti többség változásával mindig módosulás történt a kisebbségpolitikában is. Szimbolikus síkon a három miniszterelnök – Antall, Horn, Orbán – beiktatása alkalmával mondott beszédében eltérő, sőt divergens üzenetet közvetített. Antall azt nyilatkozta, hogy lélekben 15 millió magyar miniszterelnöke, és ez megerősítette a magyar kisebbségeket, így a romániai magyarokat, etnikulturális azonosságukban. Ezáltal Antall belehelyezkedett a kommunizmus utolsó két-három évében megindult magyar–magyar közeledés folyamatába. Az volt a törekvése, hogy kiszélesítse ezt a folyamatot, visszaálítsa a magyar nemzet kulturális egységét. De kevés empátiáról tett tanúbizonyságot a szomszédok érzelmei, érzékenysége iránt. Horn Gyula szakított ezzel az offenzív politikával. Horn tíz és fél millió magyar miniszterelnökének és a magyar kisebbségek sorsáért felelősséget érző politikusnak vallotta magát. Azok a romániai magyarok, akik értékelték az Antall által bevezetett politikát, mélyen csalódtak az ex-kommunisták budapesti hatalomra kerülésekor. Elhagyatottság érzése lett úrrá rajtuk, úgy vélték, ezen túl csak önmagukra számíthatnak. Európa vonzaskörében Horn Magyarországa, úgy tetszett, eltávolodik a kisebbségektől. Valójában a szocialisták 1994-es kormányra jutása nem a kisebbségektől való eltávolodást, hanem inkább a magyar külpolitika prioritásainak újrafogalmazását hozta. Az európai és euro-atlanti integráció a prioritások prioritásává vált, mely együtt járt a szomszédokkal való viszony javításával – ami az integráció feltétele volt –, s ezután következett a magyar kisebbségek védelme. Ez a változás módosította a magyar kormány RMDSZ-hez fűződő viszonyát. 1993 és '96 között a szövetség kialakította szervezeti struktúráját – ernyőszervezetként a magyar intézmények többségét foglalta magában. Elnököt választott, „miniparlamentet” (Szövetségi Képviselők Tanácsa) és egy „kormányt” (Ügyvezető Elnökség). Kidolgozta az autonómiák programját, melyben három típusú autonómiát határozott meg: személyi, kulturális és területi autonómiát. Az RMDSZ román ellenzéki partnerei visszautasították ezt a programot, az Antall-kormány támogatta, de a Horn-kormány hatalomra jutva, másként keverte a lapokat. A kisebbségvédelmet inkább technikailag közelítette meg, és továbbra is a nemzetközi normákra támaszkodott, kissé visszalépve a magyarok egyes követeléseire képest. 1996. szeptemberében a Magyarország és Románia közötti alapszerződés aláírásakor az RMDSZ elszigetelődött. Horn aláírta a szerződést, annak

ellenére, hogy a kisebbségi jogok tekintetében korlátozó szöveggel elégedetlen RMDSZ tiltakozott.

A 1998-as budapesti parlamenti változások is módosították a magyar-magyar kapcsolatokat. Az Antall-kormánytól kevésbé offenzív Orbán-csapat újra kinyilvánította, szentesítette a magyar nemzet kulturális egységét. Beiktatásakor Orbán emlékeztetett arra, hogy az állam határai nem esnek egybe a kulturális nemzetével. A magyar-magyar viszony intézményesítése az utóbbi időben előbbre haladt. Az Állandó Magyar Értekezlet létrehozása, a határokon túl élő magyarok specifikus jogainak – mint a magyarországi oktatáshoz, társadalombiztosításhoz, munkavállaláshoz való jog –, valamint a státusának törvényi meghatározására irányuló gondolkodás újfajta megközelítésre vall. Ez felvet nem egy problémát, és az ellenzék erős kritikájának tárgya. Részletezés nélkül megemlítem, hogy ez az új megközelítés többek között a kisebbség nyugtalanságára is igyekszik válaszolni. Ez a kisebbség, attól tart, hogy az Európai Unióba, a schengeni övezetbe kerülő Magyarországtól ismételten elszigetelődik. A Romániával való csatlakozási tárgyalások megkezdéséről hozott bruxelles-i döntés azonban csökkenti, legalábbis a romániai magyarok számára, az elszigetelődés veszélyét. Még akkor is, ha a csatlakozás üteme igen különböző lesz, hiszen Magyarország előnye számottevő.

Ezek a feszült helyzetek, fordulatok a Magyarország és a romániai magyar kisebbség közötti viszony komplexitására utalnak. Olyan bonyolultságra, amely mind a nagypolitikában, mind a társadalomban jelen van. Való igaz, hogy a kommunizmus bukása óta a határon belül és kívül élő magyarok közötti személyi és intézményi kapcsolatok intenzívebbé váltak. Egyetemek, iskolák, médiák, üzletemberek közös projekteket fejlesztenek ki. A gazdasági regionalizáció, mely mindenütt megfigyelhető, Európában, Amerikában vagy Ázsiában is, ez esetben bizonyos magyar-magyar reintegrációt is jelent. De ez csak egyik oldala a bonyolult valóságnak. A kontaktusok gyakorisága nem erősítette meg az etnikai szolidaritást. A nyolcvanas évek végén történt lelkes egymásratalálás óta ez az érzés eltűnően van Magyarországon. Előfordul, hogy a romániai magyarokat románoknak nevezik, vagy mint szegény rokonokkal bánnak velük. Megjegyezhetjük, hogy a moldovai románokat sem kezelik sokkal jobban Romániában. Visszatérve Magyarországhoz: a lakosság egyötöde nem tekinti a romániai magyarokat igazi magyaroknak. Pedig az 1990 és 1997 között Magyarországon letelepült „idegenek” 67,3%-a romániai magyar.

Magyarországnak a kisebbség körében kialakult imázsa is példázza ezt a bonyolultságot. Antropológusok (Bíró A. Zoltán) kimutatták, hogy ennek

a Magyarország-képnek két dimenziója van: egy, a médiák, a politika stb. által közvetített, hivatalos pozitív és egy másik, rejtett, eléggé negatív. Pozitív képe van a modernebb, Európához közelebb álló, fejlettebb Magyarországnak. Viszont negatív színekben tűnik fel mint olyan világ, amelyben a közösségi szolidaritás, a hagyományos értékek – a nemzet, a család például – vesztettek jelentőségükből, s átadták helyüket a modernitás, az individualizmus stb. értékeinek. Tánczos Vilmos szerint Erdély mítosza megfakult a magyarországi magyarok szemében, hiszen jobban érdekli őket a bécsi tőzsde, mint e tartomány múltja. Egyszóval: a találkozások gyakorisága a különbségek felfedezéséhez is vezetett, s így a kulturális egységen belüli választóvonalak is feltárultak. Ezek a vállalt különbségek határozzák meg a romániai magyarok sajátos identitását. Szociológiai felmérések bizonyították ezt a tendenciát. A „haza” identifikációja egyik anktól a másikig változik. Egy részük azt mutatja, hogy a romániai magyarok többsége Romániát jelöli meg hazájaként, mások azt, hogy a szűkebb hazával azonosulnak, s esetenként Erdéllyel a lakhelyi régió vetélkedik. De e vizsgálatok megkérdőjeztetjéi Magyarországot majdnem sohasem azonosították a hazával. Tehát egy bizonyos autonomizáció figyelhető meg Magyarországhoz viszonyítva. Ez nyilván nem jelenti a magyar minta elvetését, hiszen mint fejlődési modell igen vonzó, főleg a fiatalok körében. De ezzel egy időben visszatetszést is kelt. Végül megjegyezhetjük, hogy bár 1989 után a magyar kisebbség Magyarországgal való viszonyát kollektív szinten képzelte el, mostanában, főként a fiatalok, egyéni perspektívából fogalmazzák újra a kapcsolatot. A „mi, romániai magyarok” típusú közeledéstől az „én és ők” típusú kapcsolatra térnek át. Ily módon az egyéni megoldások értékelődnek fel. Például erdélyi magyar fiatalok próbálják saját erőből finanszírozni magyarországi tanulmányaikat anélkül, hogy erdélyi magyar alapítványokhoz folyamodnának. Etnikai hivatkozás nélkül, más eszközökkel próbálnak helyet keresni maguknak Magyarországon.

Tehát a két világháború közötti magyar kulturális egység már nem létezik, de ez nem jelent szakítást, hanem a magyar–magyar viszony változandóságát, mozgékonyosságát. A magyarországi magyarok identitása is ingadozik: államnemzeti, etnokulturális, nemzetfeletti, európai identifikáció tevődik egymásra vagy ütközik egymással.

Térjünk most a magyar kisebbségnek a román államhoz, a román többséghez fűződő viszonyának problematikájára. Ez a viszony is bonyolult, a kisebbség soraiban defenzív és offenzív attitűdöket vált ki, melyek az erdélyi magyar–román versengéssel kapcsolatosak. Nemzetközi nyomásra, de a demokratizálás hatására is a kisebbség helyzete javult az utóbbi tíz év-

ben. A magyar közélet terének kialakulása, még ha működése tökéletlen is, a magyar intézmények létrehozása, az anyanyelvű oktatási rendszer fejlesztése, a magyar médiák sokfélesége, mind a pozitív evolúció jelei. 1996-ig a fejlődés lassú volt és igen bizonytalan, ezt az időközt a román nacionalista retorika erős jelenléte uralta, az Erdély elvesztése miatti félelmeket és fantazmákat használták fel eszközként. El kell ismernünk, hogy a magyarkérdés ismételt felbukkanása, az RMDSZ mozgósító hatása, meglepte a román társadalom egy részét. 1989 előtt megmagyarázták a románoknak, hogy a nemzeti kérdést már megoldották. Így jelentkezése a kommunista rendszer bukása utáni első hetekben nyugtalanságot keltett. Annál inkább, mert a román társadalmat destabilizálta a világra nyitás, miután a bezártság és az elszigeteltség korát élte át. A magyarprobléma még fájdalmasabbá tette a román identitás kérdéseit. Annak felvetése, hogy milyen helyet kell biztosítani a magyaroknak a román államban, azt jelentette és jelenti ma is, hogy a nemzetállam definíciója kérdésessé válik. Változatos kultúrájú polgárok állama-e a román, vagy inkább a román etnikumú nemzet állama? Mindenesetre a koalíció megalakulása 1996-ban az RMDSZ részvételével fontos előrehaladást tett lehetővé a magyar nyelvű oktatás területén, az anyanyelv adminisztrációban való használata, a kétnyelvű feliratok stb tekintetében. A koalíció azonban mégsem váltotta be ígéretét, nem revideálta igazából a magyar kisebbséggel kapcsolatos politikát, mint ahogy nem sikerült kellőképpen előrehaladnia az állam modernizálásában sem. Márpedig a kettő összekapcsolódik. A magyar egyetemről folytatott vita világossá tette, hogy a nacionalista magatartások – akár etnonacionalisták, akár etatikusak –, az államról való gondolkodás merevsége rányomták bélyegüket a mentalitásokra, még a demokratikus pártok és az értelmiségiek körében is. Így megállapítható, hogy tíz évvel a kommunizmus bukása után, a múlt traumái – és a román–magyar viszony súlyosan terhelt ezekkel a traumákkal –, valamint azok politikai eszközként való felhasználása, a tunyaság, a kapkodó improvizáció, hogy csak a Petőfi–Schiller Egyetem szomorú sorsát említsem – fölöttébb megnehezítik az előrelépést a magyarkérdés tartós megoldása felé. Annál inkább, mert a politikának egy még igen kis mértékben modernizált társadalom nyomásával kell számolnia. A román és magyar elitek tárgyalásainak általános kerete – a gazdasági nehézségek, a szegénység – nem könnyíti meg a megegyezést és általában a kulturális különbözőség nyugodt elismerését. Az RMDSZ bevonása a kormányzásba előrelépést jelentett a konszenzuális demokrácia modellje felé, amelyben a kisebbségek képviselői aktívan részt vesznek a rájuk vonatkozó politika kidolgozásában. De ez az evolúció ma megtorpant, s hogy

mi lesz a jövője, többek között a közelgő parlamenti választások eredményeitől is függ. Mindez arra vall, hogy e téren is az ingadozás, a bizonytalanság állapotában vagyunk. Nem helytálló az asszimilációs politika folytatásáról beszélni, amint ezt a radikális magyar körök teszik, de ugyanannyira téves az etnikai kérdés megoldásának román modelljét hangoztatni. Ha csak nem a par excellence negatív modellel, a jugoszláviaival vonnak párhuzamot... Ellenben üdvözölhetjük a párbeszéd megindulását – még akkor is, ha az elvi kérdéseket még nem vetették fel –, és reménykedhetünk, hogy folytatódni is fog.

Ezek a megfigyelések a következő megállapításhoz vezetnek: a poszt-kommunista korszak nem csökkentette Romániában az etnikumközi törést. A romániai magyar önazonosságot a magyar anyanemzethez viszonyított, vállalt különbözőség, valamint a román többségtől elhatároló, kinyilvánított másság határozza meg. E különbözőségek egy része a hosszú történelmi időben alapozódott meg, mások inkább a közép- és rövid távú múltban születtek, és a román államon belüli magyar–román kompetícióra vezethetők vissza. A hangsúlyozott különbségek mögött megfigyelhető a kultúrák közeledése is – a kultúra szó antropológiai értelmében –, az ugyanazon fogyasztási modellek és gazdasági kényszerek hatására. Mi több, a románokkal való hosszas együttélés hatott a magyar kultúrára és nyelvre, és viszont. Az erdélyi magyar nyelv eltér a magyarországitól, nemcsak a nyelvjáráások erősen archaikus jellege miatt, hanem bizonyos mértékű román behatás miatt is. Ezek a közeledések és kölcsönös befolyások mégsem csökkentik sem a magyarokban, sem a románokban a másság érzését. Mindenesetre, a különböző közösségek békés együttlétezését megszervezni hivatott politikának számításba kell vennie az említett percepciókat.

A kommunista rendszer bukása után tehát a magyar közösség megőrizte szimbolikus távolságát a románokhoz viszonyítva. Az egység és az etnikai kohézió felértékelődtek. Tény, hogy a kisebbségi helyzet egy olyan, kevésbé modernizált közegben, mint a román, elősegíti az etnocentrizmus kialakulását, a hagyományos és közösségi értékek előtérbe kerülését az egyéni értékek hátrányára. Az egység képe mégis részleges és egyszerűsítő. A kisebbségi mező valósága sokkal komplexebb. Az uralkodó tendencia a belső differenciálódás felgyorsulása. A politikai elitek közötti választvonalak hangsúlyozódása részben a differenciálódást tanúsítja, még akkor is, ha más tényezők is terhelik ezt a dinamikát. A sajtó legalábbis gyakran közölt az utóbbi időben híreket az ellentétes táborok, a „radikálisok” és a „mérsékelték” összeütközéseiről, akiknek vezéregyéniségei Markó Béla elnök és Tőkés László tiszteletbeli elnök. A differenciálódás 1989 előtt kez-

dődött, de utána gyorsult fel. Nyilvánvaló, hogy a székely régió mélyén, valamelyik völgyben vagy a Partiumban, Kolozsváron vagy Bukarestben a parasztok és a munkások, az értelmiségiek nem egészen egyformán élték meg a kommunizmust. De ezek a különbségek nem fejeződtek ki szabadon abban a korszakban. A demokratizálás viszont feltárta a generációs, regionális, politikai ellentéteket a magyar kisebbség kebelében. A magyarsággal való azonosulás nem ugyanúgy történik azokon a területeken, ahol a magyarok többségiek, Hargita és Kovászna megyében, ott, ahol a két közösség egyensúlyban van, vagy ott, ahol a magyarok csak 20 vagy 30 százalékát alkotják a lakosságnak, esetleg még kevesebbet. A román-magyar szimbolikus versengés – például, amelyet az iskolákért folytatnak – erősebb a egyes területeken, ahol a közösségek közötti demográfiai arány kiegyensúlyozottabb.

Erdély etnikai térképén a kommunista korszakban bekövetkezett módosulások egyébként újra felvetették a magyar kisebbség szimbolikus-kulturális központjának kérdését. Hagyományosan Kolozsvár töltötte be ezt a szerepet. A magyarok súlyának csökkenése ebben a városban kérdésessé tette központjellegét. Az RMDSZ területi irodáinak elhelyezése több központ meglétét igazolja: ilyen Bukarest és Kolozsvár, ahol az ügyvezető elnök irodája található, a szövetség elnökének, Markó Bélának Marosvásárhelyen és Bukarestben van irodája. A székely megyék, ahol a magyarok többen élnek, nagyobb jelentőséget nyertek, és elismerésre vágnak. A magyar egyetem vitája során például, 1997-ben, a Kolozsváron létrehozandó egyetem hívei szembekerültek azokkal, akik a székely megyék területére tervezték a karok hálózatát. E városok vetélkedése és versengése behatással van a magyar identitás meghatározására, minthogy mindegyikük helyi történelem, helyi hagyomány hordozója. A magyar identitást azok is újrafogalmazzák, akik bírálják a hagyományba való visszahúzódást, és eltávolodnak tőle.

1997-ben a magyar értelmiségnek nem volt egyöntetű az álláspontja a magyar egyetem ügyében. A regionális alapú nézetkülönbségeket már láttuk. Ám a hagyomány-modernitás közötti feszültség is jelen van bennük. Voltak, akik csupán a hagyományra, a múltra, az erdélyi magyar felsőoktatás századaira hivatkoztak. Nemigen volt empátiájuk a románok érzékenysége iránt. Egy kisebb csoport viszont kifejtette fenntartásait, és emlékeztetett a kompetens tanárok hiányára, akik nélkül a magyar egyetemet nem lehet a szakmai kiválóság intézményévé tenni. Mások, a számosabbak elismerték a szakemberhiányt, de erőteljesen kitarítottak a magyar egyetemalapítás – mint az erdélyi magyar magaskultúra süllyedésének, a tehetséges magyar fiatalság Magyarországra emigrálásának gátat vető megoldás – gon-

dolata mellett. Mindez valós probléma, még akkor is, ha az utóbbi időben a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen a magyar nyelvű oktatás köre kibővült.

Az elmondottak alapján látható, hogy a kisebbségen belül az álláspontok nem szorítkoznak a hagyományörzésre. Ennek egyik legutóbbi példáját nyújtotta Kolumbán Gábor, a Hargita megyei tanács elnöke, aki egyik pártolója az 1998-ban hozott régiófejlesztési törvényben foglalt regionalizációs politikának. Egy interjúban a székely vidék identitásának újrafogalmazását kísérelte meg a regionalizmus szellemében. Ezáltal elvetette az etnikai jellegű definíciót. Egyébként a régió fejlesztésének olyan tervét vázolta fel, mely a turizmusra és az informatikára alapoz, s fennhangon ábrándozott egy Silicon Walley-ről Erdély szívében, abban a tartományban, mely archaizmusáról ismeretes. A terv megvalósulása kétséges. Ennek ellenére Kolumbán Gábor beszéde nyitásra vallott.

Egyébként más megfigyelők már jelezték a székely régió kezdeti, pozitív és negatív következményekkel járó modernizációját. Csupán Korniss Péter magyar fényképészt említem meg. Máramarosban és a Székelyföldön az utóbbi harminc évben készült fotóit tavaly a bukarestiek is megcsodálhatták. Nos, az egyik fekete-fehér, 1991-1992-ben készült képen egy öreg székely paraszt feszít büszkén. A háttérben hagyományos tárgyakkal megrakott szoba, tányérok a falon stb. Mögötte viszont Michael Jackson mosolyog egy poszterről.

Kétségtelen, hogy a hagyományhoz, önmagunkhoz való hűség és a változás, a modernitásra, a külvilágra való nyitás nem mindig olyan drámai, mint az említett parasztember esetében. A hűség és változás feszültsége, dilemmája azonban többé-kevésbé mindannyiunk számára kérdéseket vet fel. És ebből a dilemmából, ahogy Caragiale mondaná, nem tudunk kilépni. Próbáljunk tehát vele élni.

Fordította: *Osváth Annamária*

Al. Cistelecan

Szónoklatok Erdélyért *

Jóval a helyhatósági választások láza és az általánosak (előrelátható) dühe előtt majdnem minden párt heves előkészületeket tett az erdélyi terepen. Egyesek közülük önálló programot fogalmaztak és hirdettek meg, vagy patétikusabbak lévén, valóságos nyilatkozatokat harsogtak. Másoknak még volt néhány megfogalmazatlan fejezetük Erdélyhez szóló üzenetükben, ezért a politikai diskurzus csupán különleges figyelmet szentelt nekik, várva hogy a választási hangulat felforrósodjék és felgyorsuljék a maximális opportunitás pillanatához közeledve. Ez a figyelem, függetlenül attól, hogy terveszerűen kidolgozott volt-e vagy kevésbé rendszerezett bár éppolyan szilárd, a tartományt dicséri, közvetve elismeri önazonosságát vagy legalábbis a homogén önazonosságon belüli másságát. Amennyiben az említett nyilatkozatoknak bármilyen értelme van a közvetlen választási célszerűsége túl, az nem lehet más, mint a provincia sajátosságának érzékelése, még a politikai osztály által is. Az etnikai, valamint a vallási sokszínűség (bármennyit is vesztett árnyaltságából az első), néhány mélyebb európai hagyomány és nosztalgia, akárcsak a munka szigorúbb etikája, és egy – a többi vidékhez képest – fejlettebb gazdaság, mind ennek a sajátosságnak népköltészeti bizonyítéka, és elégséges ahhoz, hogy serkentsen egy valamennyire is világos elmét. A politikusoknak akarva, akaratlanul fel kell tűnjék, hogy itt egy teljesebb sajátosság és bonyolultabb problémakör létezik, és ez árnyaltabb kezelési, ha nem éppen megoldási módot igényel.

Rendszerint azonban az Erdélynek szóló üzenetek, abból a bevallott vagy nem bevallott előfeltevésekből kiindulva, hogy léteznek bizonyos provinciális ismertetőjegyek, vagy legalábbis, hogy a helyi kérdéskörök a hasonlóságig redundánsak, nem arra törekednek, hogy erősítsék ezeket a sajátosságokat, hanem hogy megsemmisítsék őket. Másrészt, az Erdélyért folyó szónoki „csata” mintegy elismeri az itteni szavazás különleges méltóságát, amelynek nemessége – ha nem is nyilvánvalóan – inkább a „racionális” ítélőképességből, mintsem a más vidékekre jellemző misztikus és zsigeri azo-

* *Forrás: Provincia, 2000. június, 3. sz.*

nosulásból fakad. Aki Erdélyben nyer, még ha Romániában veszít is, legalább azzal az illúzióval vigasztalhatja magát, hogy a legeurópaibb román tartomány választottja. Így vagy úgy, de szégyen és megrázkodtatás, hogy nyerjél Romániában és veszítsél Erdélyben. Azt az ostoba érzést ébreszti ez fel, hogy nem vagy az emancipáltabb választók kegyében, azokéban akiknek opciói, még ha bizonytalanok is, Nyugathoz kötődnek. Erdély választási bombázása azonban szigorúan presztizsháború, semmiképpen sem meghatározó a győzelemre nézve, mert azt máshonnan biztosítják. De éppen, mert presztizsháború, retorikailag kegyetlenebb.

Erdélynek valóban sok retorikára van szüksége. És feltétlenül egy szível-lélekkel megfogalmazottra, mélabúsrá és exaltáltra, hízeltőre és együttérzőre egyszerre. Minél kevesebb jut Erdélynek a bukaresti újraelosztás után a költségvetés beruházási alapjából, annál meggyőzőbbnek kell lennie ennek a retorikának. Rossznyelvek szerint a fővárosban „csupán” a beruházások háromnegyede marad, a maradék negyedet nagylelkűen szétosztják az ország többi részében. A retorika tehát kárpótlás azokért a gazdasági károkért, amiket a beruházások mértéke, az adók nagyságrendje és azoknak a központi költségvetés által való begyűjtése, az egyenlőtlen újraelosztás elképzelhetetlen kritériumai okoznak. Nyilvánvaló, hogy ilyen alapon lehetetlen megvalósítani egy gazdasági felemelkedési programot, és hogy a retorikának más problémák felé kell irányítania az erdélyiek figyelmét. A legkézenfekvőbb elképzelés a nemzeti emancipáció folyamatának folytatása, állandóan ébren tartva az erdélyiekben a fenyegetettség érzését, de közvetve azt a gondolatot is, hogy ők még nem emancipálódtak nemzeti szempontból, vagy ha igen, olyan törekeny ez az emancipáció, hogy abban a veszélyben forognak, az államiság szempontjából a középkorba hanyatlanak vissza. A sérelmek felmelegítése a nacionalista tűznél, ami különösen hatékony, ha magyar szalmát használnak, a román politikus királyi útja, amelyet a csalhatatlanság bizonyosságának köveivel raktak ki. A választási eredmények néhány fontos vonása azonban azt mutatja, hogy a választók már nem akarnak ott maradni, ahova a politikusok helyezik őket, és hogy már nem fogadják el a XIX. század mentális alkotmánya szerinti besorolásukat etnikai légerekbe. A szebeni német „provokáció” és a marosvásárhelyi etnikai szavazás átváltozása nyilvánvalóvá tették az adott közösségek hajlamát és képességét, hogy – pragmatikusabban vagy idealistábban – elszakítsa a törzsi opciók köldökzsinorát. A tartomány néhány számottevő központjában az elektorátusnak egy évszázad előnye van a politikusokhoz képest, mivel a közösség a lehető lepragmatikusabb módon fogalmazta meg érdekeit, és „egyéni” módon akarja őket megvalósítani. A szebeni példa valószínűleg

meghatározó lesz, és kiinduló pontul szolgálhat a helyi és az általános politikai érdekek különválasztásához. Ha Szeben „német oltalom” alá kerül, egy ilyen kaland biztosan más helységeket is vonz majd. Egy ilyen kihívó és kétségbeesett megoldás sikere már önmagában is letörné a nacionalizmus szarvait, főleg miután bebizonyosodna, hogy Szeben továbbra is Romániában marad.

Természetesen az Erdélyért való szónoklatok nem egyformák, és bár valamilyen monotonia jellemzi őket, mindenik más politikai mentalitás és vízió eredménye. De nagy vonalakban, mellőzve az árnyalatokat, két csoportba sorolhatók. Először: a visszamaradottság diskurzusa, amelyet a múlt század irredentizmusa és ideológiája táplál, és amelyet minduntalan megújít részben a félelemipar, részben pedig a sok találékony provokáció-műhely. Ez a diskurzusfajta, amely románul és magyarul nagyjából egyforma vehemenciával szól, a választók érzelmeire és zsigereire hat, lobbanékonyságában bíz. Románul állami szintű félelmet fejez ki, és különböző, de leginkább Nyugaton szótt románellenes összeesküvésekre hivatkozik. Magyarul állandóan és szenvedélyesen a „népirtás” tragédiáját zengi. Ezen a diskurzív tipológián akarnak felemelkedni a tartomány megmentői és megváltói, akik addig mentik és váltják azt meg, amíg mindenestől elássák. A visszamaradottság szónoklat nem a valósággal, hanem fantomokkal dolgozik, és megpróbál szuggesztíóval és pánikkal választókat szerezni magának. Ennek a típusú szónoklatnak az ideje hanyatlóban van, retorikájából bőségesen vagy mértékletesebben táplálkozik a PRM éppúgy, mint a PDSR és a PUNR, illetve újabban az UFD. S mindnyájuk visszhangja az RMDSZ úgynevezett „radikális szárnya”.

A második típusú diskurzus a demokratikus aggiornamento, amelyben egymás hegyén-hátán szoronganak a szociáldemokrata, a liberális és a keresztény pártok (szárnyak), amelyek elsajátítottak néhány európai jelmondatot, s most azokat próbálják ragozni a román mondattan szabályai szerint. Ez általános-európaias diskurzus, amelyből azonban hiányzik a lényeg: a pragmatizmus. Talán éppen a pragmatikus diskurzus az, amelyet a tartomány egyre türelmetlenebbül vár abban a reményben, hogy az a valóságból kiindulva és a történelem jelenidejében építkezik majd, és nem forog majd felelőtlenül vonzó jelszavak körül, függetlenül attól, hogy azok retro- vagy avangard típusúak.

Fordította: *Hadházy Zsuzsa*

Molnár Gusztáv

A konszociációs demokrácia esélyei Erdélyben *

Mottó: „Ha nincsenek, ki kell őket találni.”
(Palacky után szabadon)

1.

Amikor ez év tavaszán becsempésztem a konszociációt, pontosabban a „konszociatív” jelzőt a *Provincia* programcikkébe, még nem tudtam, hogy ezzel egy olyan kifejezést dobok be a köztudatba, amely az erdélyi demokrácia szempontjából meghatározó lehet.

Erdélyi demokrácia. Nem „demokrácia Erdélyben”. Egyáltalán nem. *Erdélyi* demokrácia. Ízlelgessük csak ezt a különös és tulajdonképpen több szempontból is botrányos szóösszetételt. Milyen régi és mennyire új.

Amikor – éppen 15 évvel ezelőtt – néhányan elindítottuk a *Limes* kört, ki akartunk törni abból a rettenetes peremhelyzetből, amelyben voltunk, geopolitikai és lélektani értelemben egyaránt, hiszen az emberi lét állapotnak is mintegy a peremére szorultunk.

Ideológiai és politikai pluralizmus, parlamentáris demokrácia – reformkommunizmus helyett, összmagyarság – kisebbségi és nemzetiségi létstratégiák újramelegítése helyett, összmagyarság mint a „nagy transzcenzus” (akkor még nem tranzíciónak hívtuk), a Kelet-Európa egészét érintő transzcendens remény szerves része. Ezeket a szempontokat tartottuk akkor szem előtt. Mindent tehát, csak nem a *Transilvania specialist*.

Összmagyarság, kelet-európai demokrácia. Próbálkozzunk csak meg egy röpke mérleggel. Mivé lett az egyik, mivé a másik.

Több, mint tíz évvel a kommunizmus összeomlása után nyilvánvaló, hogy nincs egységes Kelet-Európa. Akkor sem volt. Tudtuk, éreztük, hogy az egyik fele, Lengyelországgal és Magyarországgal az élen elindult a folyamatos, egyezkedő, egyszóval alkotmányosan körülbástyázott átmenet útján, a diktatúrából a demokráciába, a másik fele pedig – Románia mindenek-

* Forrás: *Provincia*, 2000. október, 6. sz., 1.

Elhangzott a Magyar műveltség Erdélyben 2000 című tanácskozáson, Sepsiszentgyörgyön, 2000. október 6-án.

előtt – törés, nyílt konfrontáció nélkül nem fog tudni kilábalni a kommunizmusból.

De annyira lenyűgözött akkor bennünket a karnyújtásnyira tőlünk lassan kibontakozó közép-európai demokrácia, hogy fel sem tettük magunknak a kérdést: miféle átmenet is lesz ez, *itt*. Mert az nyilvánvaló volt, hogy ha a rendszer egyszer összeomlik, akkor *itt sem* maradhat fenn.

A szerbiai események világosan mutatják, mi történt *itt*, tíz évvel ezelőtt. *Kostunica* nem tudott alkotmányos úton hatalomra kerülni. Véres vagy vértelen – ez a véletleneken és az államcsínyek művészetének *Malaparte* óta folyamatosan halmozódó tapasztalatainak egyre simább alkalmazásán is múlik –, de mindenképpen jól megszervezett puccs kellett hozzá. Romániában még jelentős vér áldozattal járt a titkosszolgálatok és a hadsereg, egy szóval az erőszakszervezetek átállása, Oroszországban már kevesebbel, most – reméljük – még kevesebbel.

De nem kétséges, hogy mindhárom esetben egy töről fakadó jelenséggel állunk szemben: olyan átmenettel, amelyben az erőszakszervezetek, mindelelőtt a titkosszolgálatok szabják meg, átállásukkal a feltételeket. Hagyományos civil társadalom és érdemleges magángazdaság híján, ebben a Szerbiától Románián és Ukrajnán át Oroszországig húzódó térségben ők lesznek az új, „demokratikus” alapokon megszerveződő politikai, gazdasági és médiahatalom főszereplői. Ez egyébként Romániában éppen *Constantinescu* hatalomra kerülése után vált teljesen nyilvánvalóvá.

Ennyit, röviden, a demokráciából a diktatúrába való kelet-európai átmenetről. Lássuk, mivé lett a másik 10 évvel ezelőtti kulcsfogalmunk, az „összmagyarság”. Magyarország ma, a maga végtelenül unalmas, eurokonform csetepatéival egy önző, nemzeti tragédiáiról szertartásszerűen megemlékező, de végeredményben sikeres nemzetállam benyomását kelti. Önzése kétféleképpen is megnyilvánul: vagy hátat fordít teljesen, vagy a keblére ölel, hajlandó bennünket határmódosítás nélkül „reintegrálni”, természetesen amennyiben elfogadjuk az általa kijelölt játékszabályokat.

Itt vagyunk tehát, közép-európaiakként Kelet-Európában, magyarokként az összmagyarságról leszakadva, románokként az összrománságot egyre nagyobb tehernek érezve, és ahelyett, hogy kezdenénk valamit magunkkal, tanácstalanul téblábolunk a két egymástól geopolitikai értelemben távolodó nemzetállam közötti táguló térben. Az egyik „anyaországunk” tulajdonképpen már a Nyugat része anélkül, hogy világos stratégiája lenne arra nézve, hogy mit is kezdjen *ott* önmagával és kinnlevőségeivel. Hol van már a „nemzetek Európája”, amelyet a magyarországi politikusok és szakértők rendre megidéznek!

A másik kívülről kopogtat egyre türelmetlenebbül. Egy vezető brüsszeli tisztségviselő mondotta nemrég egy zártkörű budapesti rendezvényen, hogy „Románia és Bulgária nagy valószínűséggel akkor sem kerül sorra, ha az EU-bővítés során az ún. *big-bang* változat mellett döntenek”. Ez lényegében azt jelenti, hogy a 21. század első évtizedében, azaz 2010-ig az Európai Unió tagja lesz az Adriától a Balti-tengerig húzódó sávban elhelyezkedő valamennyi közép-európai állam, azaz Horvátország, Szlovénia, Magyarország, Szlovákia, Csehország, Lengyelország, Litvánia, Lettország és Észtország, míg Románia – a posztszovjet térséggel és a Balkánnal együtt – kimarad.

Ez az újból, brutálisan visszatérő differenciálás azzal a súlyos és elkerülhetetlennek látszó következménnyel jár, hogy a kelet-európai ún. *illiberális demokráciák* (*Fareed Zakaria*) nem számíthatnak arra, hogy a nyugati integrációs struktúrák fogják őket kiemelni jelenlegi béna állapotukból. Ezzel a helyzetük megpecsételődni látszik, azaz nemcsak a politikai rendszerük, hanem az egész állami berendezkedésük válik diszfunkcionálissá.

Ha *illiberális demokráciáknak* azokat az országokat tekinthetjük, amelyek a nyugati típusú demokráciát fogadták el saját politikai rendszerüknek, de nem képesek annak intézményeit hatékonyan működtetni, csődöt mondott államokról (*failed states*) akkor beszélhetünk, ha egy ország – belső és külső okok szerencsétlen összejátéka folytán – a kritikusként tekinthető időintervallumnál (ez a mai posztmodern világban 10 év körül van) hosszabb ideig marad meg ebben a politikai és jogi intézményeket felörlő állapotban.

A kérdés az, hogy miközben a Regát, a román társadalmat sújtó civilizációs katasztrófát mintegy beteljesítve, a társadalmi és politikai homogenizáció új formái felé halad, Erdély meg tud-e indulni az ellenkező irányban. Kétségtelenül meglévő társadalmi és kulturális sokféleségét, azaz a Regáttal szembeni másságát képes lesz-e megfelelő lokális és regionális intézmények kiépítésével aktivizálni, cselekvőképessé tenni?

Erdélyt az óvta meg a kommunista homogenizációtól, és remélhetőleg az fogja megóvni annak jelenleg körvonalazódó, posztkommunista párjától, hogy társadalmi születésétől fogva plurális jellegű. Plurális abban az értelemben, ahogy Arend Lijphart definiálta ezt a kifejezést, *Democracy in Plural Societies* (1978) című alapművében. Plurális társadalomnak ebben az értelemben az ún. szegmentális törésvonalak által felszabdalt, szeletekre, külön egységekre bomló társadalmat tekintjük, amelyben a politikai erők megoszlása hűen követi a társadalomban meglévő objektív különbségeket. A szegmentális törésvonalak vallási, ideológiai, nyelvi, regionális, kulturális, faji vagy etnikai jellegűek lehetnek. A plurális társadalmak további

figyelemreméltó jellemvonása, hogy a politikai pártok, érdekcsoportok, médiák, iskolák, az önkéntes egyesülések, egyszerűen a civil társadalom szubjektumai a szegmentális törésvonalak mentén szerveződnek meg. A lakosság e törésvonalak által körülhatárolt részeit *Lijphart* a plurális társadalom szegmenseinek nevezi.

A plurális társadalmak szembetűnő sajátossága, hogy jó eséllyel tudnak ellenállni a különböző homogenizációs törekvéseknek, de viszonylag nehezebben tudják kialakítani a sajátos szerkezetüknek megfelelő politikai rendszert. Ha azonban ez a rendszer egyszer kialakul, rendkívül stabil demokráciát eredményez. A konszociációs demokrácia nem más, mint a plurális társadalmak sajátos körülményei között a maximális stabilitást biztosító politikai berendezkedés. Lényege a szegmentális eliték közötti politikai együttműködés. Ez a megegyezéses, összhangot kereső demokrácia a konfliktusokat a különböző eliték közötti kooperációval, és nem többségi döntéssel kívánja megoldani. A cél itt az, hogy a plurális társadalom lehető legtöbb szegmensét bevonják ebbe az együttműködésbe.

Nyilvánvaló, hogy a konszociációs demokrácia – a politikai rendszerek klasszikus, Gabriel *Almond*-féle tipológiáját követve – nem az angol-amerikai, hanem az ún. kontinentális európai típusba tartozik. Az angol-amerikai típusba tartozó országok politikai kultúrája homogén (ami nem ugyanaz, mint a kommunista vagy posztkommunista homogenitás, de mégis csak homogenitás), míg a kontinentális típusba tartozóké többnyire egymással alig kommunikáló ideológiai szekértáborokra oszlik.

Ilyen helyzetben a politikai és társadalmi stabilitás kulcsa nem lehet a politikai kultúra egyöntetűsége, hanem feltétlenül szükség van egy plusz stabilitási tényezőre. Pontosan ezt a célt szolgálja a különböző csoportok, illetve társadalmi szegmensek vezetői közötti együttműködés, amely áthidalja a tömegek szintjén működő szegmentális vagy szubkulturális törésvonalakat.

Tömegszinten gyakran és számos országban érvényesülnek ún. primordiális (elsőrendű) lojalitások, olyan szubnacionális kötődések, amelyeket többnyire az angolszász típusú politikai rendszerek logikájának megfelelően próbálnak meg feloldani. *Huntington* például egyik korai, 1968-as művében a politikai modernizáció legfőbb formájának még a nemzeti integrálódást tekintette, amely – mint mondotta – „a különböző tradicionális vallási, családi és etnikai politikai autoritásokat egyetlen – világi – nemzeti politikai autoritással váltja fel”.

Lijphart már a hetvenes években világosan látta azt, ami azóta nyilvánvalóvá vált: hogy ti. a nyugatiak, különösen az angolszászok túlságosan

késpénznek veszik a társadalmi homogenitást, és meg vannak döbbenve, amikor kiderül, hogy az ún. plurális társadalmakban ez egyáltalán nem magától értetődő. Mi több, ha ilyen felépítésű társadalmakban lép fel valamely politikai vagy politikai erő a politikai homogenizáció programjával, akár száz százalékosan angolszász terminológiát használva, az rendkívül veszélyes lehet, és súlyos – gyakran véres – konfliktusokhoz vezethet.

A lényeg az, hogy a szegmentális lojalitásoknak egy feltételezetten közös nemzeti lojalitással való helyettesítése a plurális társadalmakban nem követhető és nem követendő, hanem sokkal inkább elkerülendő politika, mert a nemzeti kohézió megteremtése helyett inkább feszültséget generál az egyes társadalmi szegmensek között.

2.

Óriási szakirodalma van mindannak, ahogyan a konzociációs demokráciát annak „szülőhelyén”, a nyugat-európai kis államokban (Svájcban, Ausztriában, Belgiumban és Hollandiában) a hatvanas-hetvenes években alkalmazták, mind pedig annak, ahogy Nigériától Indonéziáig a harmadik világ számos országában megpróbálták alkalmazni.

Különösnek tartom, hogy eddig senkinek sem jutott eszébe, hogy a Lijphart által felvázolt konzociációs modellt a tipikusan plurális jellegű, ún. Kelet-Európa-fragmentumokra alkalmazza. Vajdaságra, Erdélyre, Kárpátaljára, Bukovinára és Galíciára gondolok. Ezek közül a történelmi Közép-Európa részét alkotó tartományok közül, amelyek politikailag az intézményesült Nyugat határain kívül rekedt kelet-európai államokhoz tartoznak, véleményem szerint kettő – a Vajdaság és Erdély – van abban a helyzetben, hogy a konzociációs demokrácia valamilyen formáját megvalósíthassa.

Mindkettőben jelentős magyar nemzeti közösség él, de egyértelmű kisebbséget alkotva a helyi szerb, illetve román többséggel szemben. Döntően ezektől a helyi többséget alkotó közösségektől, a vajdasági szerbektől és az erdélyi románoktól függ tehát, hogy ez a két tartomány felszínen tud-e maradni. Minden azon múlik, vajon a többségükben kelet-, illetve délkelet-európai jellegű román és szerb nép közép-európai jellegű kisebbségeiként ezek az erdélyi és vajdasági helyi többséget alkotó román és szerb közösségek kikerülhetnek-e abból a civilizációs zsákutcából, amely saját népük többségét láthatóan fogja tartja.

Hipotézisem szerint Erdély olyan plurális társadalom, amelynek négy meghatározó szegmense van: 1. a transzszilvanista magyar, 2. a transzszilvanista, vagyis az erdélyiséget identitása meghatározó részének tekintő

román, 3. az unitarista, antitranszszilvanista román, és 4. az antitranszszilvanista, azaz nemcsak kulturális és gazdasági, hanem politikai értelemben is Magyarország felé tekintő magyar.

Az elmúlt tíz év alatt mind a transzszilvanista, mind pedig az antitranszszilvanista magyar szegmens kialakult, de az utóbbi – a Magyarország Világszövetségének köszönhetően – csak most kezd szervezeti értelemben is láthatóvá válni. Az antitranszszilvanista román szegmens szintén megjelent a színen, de társadalmi és politikai szerepe – akárcsak antitranszszilvanista magyar párjáié – marginális. A transzszilvanista román szegmens még nem alakult ki, vagy legalábbis nem vált politikai értelemben is láthatóvá.

Amennyiben a transzszilvanista román szegmens képes lesz politikai értelemben is megszerveződni, meggyőződésem, hogy a transzszilvanista magyar szegmenssel – politikai értelemben: az RMDSZ-szel – együtt Erdélyben biztos többséget fog alkotni. Ezt a többséget csak még jobban kiemeli az a szerencsés körülmény, hogy az antitranszszilvanista román és az antitranszszilvanista magyar szegmensek közötti ellentét vélhetően mindig nagyobb lesz a transzszilvanista és antitranszszilvanista román, illetve a transzszilvanista és antitranszszilvanista magyar szegmensek közötti belső ellentéténél.

A működőképes és hatékony, valóban politikai stabilitást generáló konszociációs demokráciának négy nélkülözhetetlen eleme van: 1. nagykoalíciós kormány, amely a plurális társadalom valamennyi fontos szegmensének politikai vezetőit egyesíti, 2. kölcsönös vétőjog a létfontosságú kisebbségi érdekek védelmében, 3. arányosság a politikai képviselet, a köztisztviselők megoszlása és a közpénzek elosztása terén, és végül 4. valamennyi társadalmi szegmens magas fokú autonómiája saját belső ügyeinek intézése tekintetében.

Egy olyan transz-szegmentális, transznacionális politikai és társadalmi intézményrendszerrel van tehát szó, amely maximálisan biztosítja az egyes szegmensek autonóm életét, fennmaradásuk és fejlődésük feltételeit.

Messze vagyunk ettől. De a politika, mit a politika, a történelem mindig sok meglepetést tartogat számunkra. Az *Európai Naplóban*,^{6**} 1978-ban

** A szerző Európai Napló c. írása 1979–80-ban jelent meg, *Biró Péter* álnéven, két részletben a Kende Péter által szerkesztett *Magyar Füzetek* párizsi folyóiratban, amely a magyar demokratikus ellenzék folyóirata volt. A *Napló* részletei – Mihnea *Berindei* bevezetőjével – francia fordításban is megjelentek a *La Nouvelle Alternativ* c. folyóiratban.

idéztem először Edgar Morinne a 68-as diáklázadás 10 éves évfordulóján leírt szavait: „L’inattendu nous attend”. A váratlan vár reánk.

Legyünk tehát készenlétben, ha a váratlan elénkbe toppan. Az erdélyi románságot mint az erdélyi társadalom politikailag is artikulálódó szegmensét mi magyarok nyilván nem fogjuk tudni életre varázsolni. Egy erdélyi, a helyi románság által elfogadott és megbecsült regionális pártot mi nem hozhatunk létre. De a két legfontosabb szegmens elitjei közötti együttműködést elkezdhetjük.

A *Provincia* szerény kísérlet erre. De több is ennél: virtuális politika. A románság felé azt az üzenetet hordozza, hogy a helyzetükkel való pusztán érzelmi elégedetlenség nem elég: érületi radikalizmusukat a politikai decentralizáció cselekvőképes intézményekben megtestesülő alternatívájának keresése és nyílt felvállalása kell kövesse. A magyarság, az erdélyi magyar politikusok, vezető értelmiségiek, közéleti személyiségek felé pedig azt, hogy tudatosítsák: tetteik és megnyilatkozásaik nemcsak maguk között, „magunk között” értelmezhetőek és értelmezendőek. Ha tudatosítjuk, hogy minden szavunk a másik – számunkra – létfontosságú szegmenshez, az erdélyiséget identitásuk meghatározó elemének tekintő románsághoz is szól, még akkor is, ha szavainkat nem közvetlenül hozzá intézzük, már megtettük a döntő lépést a politikai elitek kooperációja felé.

Borbély Zsolt Attila

Összmagyarság és erdélyiség*

A *Provincia* című lap s a köréje csoportosuló szellemi műhely létrehozása kétségkívül a rendszerváltás utáni Románia egyik legizgalmasabb vállalkozása. A lap nyilván szorosán kötődik egyik szerkesztőjének, *Molnár Gusztávnak* az „erdélyi kérdésről” vallott elképzeléseihez,¹ abból mintegy leszarmaztatható logikus lépés: nyílt törekvés a közös, román–magyar erdélyi nyilvánosság megteremtésére.

Molnár Gusztáv tisztán látja, hogy Románia minden bizonnyal kimarad közép távon az EU-bővítésből. Felfogásában Erdély integrációs esélyt jelent az országnak: „Kissé kiélezve a dolgokat, a következőket mondhatjuk: Románia vagy képes lesz Erdélyhez felemelkedni, vagy – Erdélyt is magával rántva – belesodródik a sikertelen vagy inkább sikerületlen fél- és másfél-államok (failed states) Montenegrótól Szibériáig húzódó válságövezetébe.”² Ahhoz pedig, hogy Erdély kifejthesse a benne rejlő kulturális potenciált, más alkotmányjogi berendezkedésre lenne szükség Romániában, aminek előfeltétele az a, mindenekelőtt Erdélyben artikulálódó politikai szándék, amely egy radikális, akár a föderalizmusig is elmenő regionális program megvalósítására irányul. Ez elképzelhetetlen egyfajta, akár részleges román–magyar konszenzus nélkül. „Itt vagyunk tehát – írja Molnár Gusztáv – közép-európaiakként Kelet-Európában, magyarokként az összmagyarságról leszakadva, románokként az összrománságot egyre nagyobb tehernek érzve, és ahelyett, hogy kezdenénk valamit magunkkal, tanácstalanul téblábolunk a két egymástól geopolitikai értelemben távolodó nemzet állam közötti táguló térben”.³

Nem azt akarom itt és most részletezni, hogy a külhoni magyarság esetleges kiszakadása az „összmagyarságból” nagyban a magyar politikai akarat függvénye, s hogy mind a határon túli, mind pedig az anyaországi politikumban számottevő erőt képviselnek azok, akik összmagyar paradigmában

* Forrás: *Provincia*, 2000. december, 8. sz., 8.

1 Lásd Molnár Gusztáv: Az erdélyi kérdés. *Magyar Kisebbség*, 1997, 3–4. sz.

2 Uo. 224.

3 Molnár Gusztáv: A konszociációs demokrácia esélyei Erdélyben. *Provincia*, 2000. 6.

és nemzet-stratégiában gondolkodnak, s elképzeléseiknek fórumot is teremtettek (Magyar Állandó Értekezlet), mivel maga a meghirdetett cél és szándék szimpatikus, és ami ennél is fontosabb, az összmagyar program nincs feltétlenül ellentétben Molnár Gusztáv elképzeléseivel.

Vitám e kétségkívül tetszetős és előremutató elképzeléssel két ponton van:⁴ elméleti síkon az erdélyi társadalom törésvonalainak Molnár Gusztáv általi bemutatásával, gyakorlati síkon pedig az elképzelés megvalósíthatóságával. Ami ez utóbbit illeti: a jelenlegi adottságok és trendek megítélésem szerint nem mutatnak Erdély középtávú autonomizálódásának irányában, de ennek részletes igazolása számomra nem jelent szellemi kihívást, ráadásul érzelmi motivációm sincs rá: egy rokonszenves elképzelés irrealitásának igazolását a politikai mazochistákra bízom annál inkább, mert úgy vélem: az erdélyiség gondolatának felvállalása ártani nem árthat nekünk, a magyar–magyar integráció híveinek, használni viszont használhat. E talán paradoxálsnak tűnő állítást a szerző erdélyi társadalomról adott törésvonal-vázlatának elemzésével világitanom meg.

Molnár Gusztáv szerint „Erdély olyan plurális társadalom, melynek négy meghatározó szegmense van: 1. a transzszilvanista magyar, 2. a transzszilvanista vagyis az erdélyiséget identitása meghatározó részének tekintő román, 3. az unitarista, anti transzszilvanista román és 4. az anti transzszilvanista azaz nemcsak kulturális és gazdasági, hanem politikai értelemben is Magyarország felé tekintő magyar.”⁵

E meglátással kapcsolatban több probléma is felmerül. Az első, hogy olyan kérdést emel a középpontba, mely a besorolt politikai aktorok szemszögéből tekintve szinte periférikus. Az erdélyiséghez való viszony nem vagy csak alig határozza meg az erdélyi magyar és román politikusok mozgását. A román politikai elitet sokkal inkább megosztja a múlthoz való viszony, a valódi rendszerváltás kérdése, az ország külpolitikai orientációja, s még egy sor további kérdés. Az erdélyi magyar politikai elit pedig elsődlege-

4 Lenne még egy-két vitapont, például a nemzetek Európájának irrealitása, vagy az, hogy az integráció első köréhez tartozó államok olyan könnyen és „boldogan” adnák fel „semmit nem érő” szuverenitásukat (Molnár Gusztáv: Az erdélyi kérdés. *Magyar Kisebbség*, 217). Erősen vitatható, hogy ez a szuverenitás valóban nem ér-e semmit – hiszen például megvédhet a lokális társadalmakhoz nem kötődő, más kultúrájú, s nem egyszer a befogadó állammal szemben ellenérzést tápláló tömegek beözönlésétől –, s ezen államok politikai elitjének viszonyulása a szuverenitás feladásához sem ennyire egyöntetű. De e kérdések részletes exponálása részint szétfeszítené ezen írás kereteit, részint pedig elterelné a figyelmet mondanivalóm lényegéről, az összmagyar gondolat és az erdélyiség viszonyrendszeréről.

5 Uo. 2.

sen a mindenkori román hatalomhoz való viszonyulás mentén oszlik meg. A mindenkori román hatalomhoz, mondom, ugyanis érdekes módon azok, akik 1996-ban a PDSR-vel készültek kormányozni, illetve választási kampányuk egy merőben taktikai kérdésről, a majdani kormányzati szerepvállalásról szólt anélkül, hogy leszögezték volna, mely erőkkel kívánnak összefogni, s akik most is igen permisszívnek látszanak Iliescu pártja irányában, ugyanazok kötötték meg (egyébként puccsszerűen, az RMDSZ legitim fórumának utólagos megkérdésével) a koalíciót a „progresszió” erőivel.⁶

Másik problémám, hogy az erdélyi magyar elit tekintetében Molnár Gusztáv rosszul azonosítja be az antitranszszilvanista felet. Az idézett passzusból is kiderül, hogy szerinte a konzociációs modell ellenfelei az összmagyarságban gondolkodók. Ez megítélésem szerint két hibát is rejt magában. Részint figyelmen kívül hagyja, hogy a sui generis antitranszszilvanista potenciált azok jelentik, akik kényszeresen Bukarestben gondolkodnak, és nem azok, akik „Budapest felé tekintenek”. Az RMDSZ-en belül kialakult egy elit, amely az RMDSZ-t román versenypártként működteti, s amelynek a politikai kompetícióra szűkült szemlélete szerint a legfőbb cél a kormányzati hatalomból való részesedés. Ha netalántán – amit egyébként valószínűtlennek tartok – nem jön létre a novemberi választások után az RMDSZ és a PDSR közötti kormányzati megállapodás, akkor annak kizárólag taktikai és nem elvi okai lesznek. E Bukarestben gondolkodó, jobbra önös érdekek által vezérelt politikusok (a beszámíthatatlan PRM-t kivéve) nem fognak felvállalni olyan programot, amely veszélyezteti a minden irányú nyitottságot és a hatalomból való minél nagyobb részesedést. Másik oldalról pedig az ún. antitranszszilvanista összmagyarságban gondolkodók permisszívek az erdélyiség gondolatával kapcsolatban. Egyébként az összmagyarságban és összrománságban való gondolkodás nem egyenértékű az antitranszszilvanista potenciál szemszögéből.

Az összrománságban gondolkodók a fennálló helyzetet, a jelenlegi etatista, centralista államberendezkedést védik. S mindenekelőtt természetesen Bukarest Erdély feletti totális kontrollját. Ráadásul konzervativizmusuk Erdély kérdésében nem ismer taktikai engedményeket.

Ennek a politikai konglomerátumnak⁷ messze nem jelentik szimmetriku megfelelőjét az összmagyar gondolat hívei. Mindeddig egyetlen magyar

6 Lásd Toró T. Tibor: Az RMDSZ koalíciós szerepvállalása: zsákutca vagy kiút egy hatékonyabb politikai érdekképviselet felé? *Magyar Kisebbség*, 1998. 2. sz.

7 Konglomerátumot mondom, hisz e szemlélet nem párt-specifikus. Kétségkívül inkább jellemzi a kisebbségellenes retorikát alkalmazó pártokat (PDSR, PRM, PUNR), mint az egyértelműen Nyugat-orientált politikai erőket, de ez utóbbiak körében sem fogal-

politikai erő sem tűzte zászlajára a határmódosítás programját és Erdély integrálását egy centralizált magyar nemzetállam keretei közé. Az összmagyar program legfeljebb szemléletileg ütközik a transzszilvanista elképzeléssel. Bár szemléletileg is alig: úgy vélem Molnár Gusztáv sem képzelte az erdélyi transzszilvanista román szegmenst úgy el, hogy az ahhoz tartozók megszakítják Kárpátokon túli román nemzettársaikkal szerves kapcsolataikat. Nos, e kapcsolatok az erdélyi magyarság és az anyaországi magyarság között, a közel félévszázados kommunista uralom általi erőszakos megszakítotttság után, egyelőre kialakulófélben vannak. Ha egyáltalán elképzelhető a valóságban egy önálló(bb) Erdély, akkor az csakis úgy jöhet létre, hogy benne mind a magyar, mind a román nemzet rész egyfajta dinamikus egyensúlyban fenntartja kulturális, gazdasági és igen: politikai kapcsolatait az Erdélyen kívüli nemzetrészekkel. Molnár Gusztáv figyelmen kívül hagyja, hogy az erdélyi magyarságon belül az erdélyiség gondolatát a politikai szinten éppen azok vállalták fel, akik az összmagyar építkezés hívei: a Reform Törmörülés és *Tőkés* László tiszteletbeli elnök.

Nélkülük a regionalizmus gondolata aligha képezné ma az RMDSZ hivatalos programjának részét. Mi több, az összmagyar program egyik legmarkánsabb megfogalmazója, *Borbély* Imre úgy véli, hogy Magyarország vízum szempontból külön státust adhatna azoknak, akiknek felmenői az 1867 utáni Magyarországon születtek.⁸ Ez az intézményes megoldás a mindennapok szintjén is éreztetné hatását: az egyes emberek, a politikával jobbra nem vagy alig foglalkozók lennének rávezetve, hogy végiggondolják az erdélyi történelem utóbbi százötven évét. E megoldás minden bizonnyal növelné a transzszilvanizmus gondolatának társadalmi bázisát.

Molnár Gusztáv vitatott meglátása alighanem szorosan összefügg azzal, hogy a belső önrendelkezés, illetve a külön erdélyi magyar társadalom vízióját – miként Makkai Sándor *Magunk revíziója* c. művének interpretálása jelzi⁹ – a nemzeti transzszilvanizmus, a „magyar Erdély” ideológiának egyik leágazásaként értelmezi. (A „magyar Erdély” ideológiája a nemzeti kizárólagosságot jelenti: „E felfogásban a magyar és a román epithon az erdélyi provincia állami hovatartozásának megjelölésén túl egy kizárólagos, »csak magyar« vagy »csak román« lényegét vagy történelmi szubsztanciát is kife-

mazódott még meg a minél önállóbb Erdély gondolata. Sőt. Gondoljunk csak a Kolozsvári Nyilatkozat túlreagálására.

8 Lásd Borbély Imre: Külhoni magyarok – Egy nemzetpolitikai szükségmegoldás. *Magyar Demokrata*, 2000/37–38–39–40, a hivatkozott gondolat a 4. részben, a 40-es számban olvasható.

9 Lásd Molnár Gusztáv: Oximoron. *Provincia*, 2000. 4. sz., 12.

jez.”¹⁰) Holott a külön magyar társadalom megteremtése mintegy előfeltétele a konzociációs modell megteremtésének. Magyar részről éppenséggel ennek a külön magyar társadalomnak – a hosszútávú megmaradás zálogának – a létrehozása lehet az egyedüli célja, s egyben a konzociációs modell elfogadásának motivációs bázisa. Szembe kell nézni a motivációk különbözőségével, azzal, hogy míg az erdélyi román politikai elit elsődlegesen Erdély geopolitikai hovatartozása okán, vagyis „integrációs lokomotív-szerepének”¹¹ kiaknázása végett támogathatja a Molnár Gusztáv által felvázolt konzociációs modellt, addig az erdélyi magyarság számára az elsődleges szempont a nemzeti azonosságának megőrzését biztosító létkeret megteremtése. Ez pedig sokak szerint inkább elképzelhető az erdélyi románsággal való kiegyezés, mint a bukaresti politizálás gyümölcseként.

10 Uo.

11 Lásd erről részletesen Molnár Gusztáv már idézett tanulmányát az erdélyi kérdéstről.

Gabriel Andreescu

Az RMDSZ kormányon maradása jelentené a román konszenzuális demokrácia első szakaszát?*

Talán *Molnár Gusztáv* tette fel legvilágosabban egy konszenzuális viszony fogalmaiban a románok és magyarok közötti hatalmi viszony kérdését.¹A konszenzualista képlet felé fordulása egyébként természetes módon következik abból a perspektívából, amellyel a magyar kérdést román összefüggésben tekinti. Javasolja, hogy Erdélyt, ahol a közösség döntő többsége él, alakítsák az ottani románok és magyarok – vagyis az „erdélyiek” – „közös” tartományává, oly módon, hogy a román államon belüli devolúciójával a tartomány megőrizze civilizációs értékeit.² Ha Erdély két olyan közösség közös tere, amelyet a Románia többi lakosságától való különbség határoz meg, és ha ezek a tartomány devolúciója által szerzett hatalmukat gyakorolni akarják, akkor találni kell egy szabályt annak elosztására. Feltevődik a kérdés, hogy melyik a legjobb szabály egy olyan tartományban, amelyben két, a közösségi élet szempontjából viszonylag különálló közösség él, mégpedig olyan arányban (33%–64%), amely versenyképesé teszi őket.³ Azt hiszem, *Molnár Gusztávnak* tökéletesen igaza van abban, hogy a tisztán demokratikus algoritmus helyett, amely a többségnek juttatja a hatalmat, a konszenzuális szabályt választja – ha ez megvalósítható. *Molnár* pontosan leírja annak a szellemét, amit meg kell valósítani: „Ez a

* *Forrás: Provincia*, 2000. november, 7. sz., 2–3.

1 *Molnár Gusztáv* azonban a „konszociatív” kifejezést részesíti előnyben: A konszociatív demokrácia esélyei Erdélyben. *Provincia*, 2000. 6. sz. Mindeddig az *Arend Lijphart* könyvére, *Democracy in Plural Societies* (1977) való román nyelvű hivatkozások a „konszociacionizmus” kifejezést használták. *Lijphart* nemrég megjelent könyve, *Modele ale democrației* (A demokrácia modelljei) (1977) a „konszenzuális” kifejezést használja. Inkább ezt választanám.

2 *Molnár Gusztáv*: Problema transilvană. In *Gabriel Andreescu – Molnár Gusztáv: Problema transilvană*. Polirom kiadó, 1999, 12–40.

3 A két vagy több nemzeti közösség versenybe lépésének igényét a konfliktusok létezéséből is le lehet mérni. Ezek gyakoribbak ott, ahol az arányok közelednek egymáshoz, és nagyon ritkák ott, ahol a többség számbelileg fölülmúlja a kisebbséget.

konszenzuális demokrácia, amely harmóniára törekszik, a különböző elitek együttműködésével, és nem többségi döntésekkel akarja megoldani a konfliktusokat.” Vitathatatlan, hogy teljesen természetellenes az, hogy az a többség, amely 50% plusz egyet tesz ki, bármilyen döntést hozzon egy olyan kisebbség sorsát érintően, amely 50% mínusz egyet jelent. De az is természetellenes, hogy egy 80%-os közösség eltekintsen egy olyan 20%-os közösségtől, amelyről alig tud valamit, és amelynek sorsa alig érdekli.

Molnár Gusztáv tételével az a gond, hogy úgy tűnik, Erdély devolúciója – politikai szempontból belátható időn belül – teljesen illuzórikus elképzelés, következésképpen: a devolúciót irányító szabályok megtervezése is teljesen alaptalan. Ha van konszenzualista kérdés, akkor az a romániai magyar közösség és a román lakosság viszonyára vonatkozhat és nem az erdélyi magyaroknak az erdélyi románokhoz való viszonyára. Túllépve azonban a közösségi szinten, láthatjuk, mennyire megváltozik annak logikája, amit tenni lehet, és amit tehát tenni próbálnak. Másként tevődik fel az egyezkedés kérdése azon közösségek képviselői között, amelyek egy a háromhoz,⁴ és másként azok között, amelyek hét a százhoz⁵ arányban vannak egymással. Egy dolog megoldani egy 7,7 milliós lakosság problémáit, más dolog egy 23 milliósét.⁶ Végül, ha elképzelhető is (nehezen), hogy közösségi kérdésekben az „erdélyi románok” „egy bizonyos elit”⁷ által képviseltessék magukat, ez a feltételezés szerintem teljesen értelmetlen a romániai „románok” esetében.

4 Az 1992-es népszámlálás szerint voltaképpen 1 603 923 magyarról és 5 684 142 románról van szó (Varga E. Árpád: Anyanyelv, nemzetiség, vallás. Erdélyre vonatkozó statisztikai adatok 1880–1992 között. In *A kárpáti-balkáni térség és Erdély nemzetiségi és vallási arculata*. Székelyudvarhely, 1996, 83–133.)

5 Viszont etno-kulturális szempontból a szintektől függetlenül megmarad egy alapvető probléma: a többség állandósulása úgy, ahogy nem történik meg abban az esetben, ha végbemegy a politikai tér ideológiai felosztása a többség és az ellenzék között – ott, ahol a változás szabályai érvényesek.

6 Egyáltalán nem furcsa, hogy a Hollandiához, Belgiumhoz, Svájcához hasonló kis országokban működik a konzociatív rendszer.

7 A feltevés voltaképpen formális. Az erdélyi román társadalom belsejében keletkezett törésvonalak sokasága vonhatná kétségbe. Az egyik radikális törést jegyezte fel a *Provincia* októberi számában Ovidiu Pecican: azt a törést, amely a „a klánok ősi logikájában és rituáléjában mélyen gyökerező” többség és a között a kisebbség között jött létre, amely „keresvén egy másfajta szolidaritás kialakítását (...), felfedezte a polgári individualizmust és a cartézianus racionalizmust”.

Szűk, de nagyon fontos tér

Íme, mi az oka annak, hogy Romániában a közösségek közötti egyezkedések tere nagyon szűk. *Mindaddig*, amíg a magyar közösség csupán egyetlen alakulatát legitimálja, ez a tér a tárgyalásoknak arra a kicsi, de nagyon fontos területére korlátozódik, amely a többségi koalíció és a magyar kisebbség között folyik. Mit nyújthat a többség? Egy magyar közösségi projekt elfogadását, tiszteletben tartását, és talán fejlesztését, ami esetleg magában foglalná az intézmények terének egy magyar képviselőjét is.

A közösségek közti megértés lényege és biztosítéka – ha ezeket a fogalmakat használjuk – a kisebbségek képviselői alakulatainak részvétele a kormányzásban. A közösségek közötti megértés megvalósulásáról akkor beszélhetünk, ha: 1. a kisebbségeknek vannak alapvető célkitűzéseik, és ezeket elfogadják; 2. biztosítva van a kormányzásban való intézményes részvétel; 3. az egyezkedések nemzeti-kulturális és nem ideológiai jellegűek; 4. a kormánykoalícióban való részvétel nemzetiségi-politikai okokra vezethető vissza és nem a hatalom megszerzésének tisztán pragmatikus okaira.

Klasszikus példa erre a svéd kisebbség helyzete Finnországban, ahol a háború után a Svéd Néppárt szinte állandóan részt vett a kormánykoalícióban. *Bakk* Miklósnak igaza van, amikor megjegyzi: „A finnországi svédeket (...) nem úgy fogja össze pártjuk, mint az erdélyi magyarokat az RMDSZ”, és hogy „A svéd érdekek egyeztetése nem a Svéd Néppárton belül történik, hanem egy külön e célból létrehozott (nem közjogi) testületben, a Finnországi Svéd Parlamentben”.⁸ Ami számomra ebből világos, az az, hogy Finnország nem Románia [vagy fordítva⁹], másrészt pedig, hogy nehéz a fentebbi megegyezést – a kormányzásban való állandó részvételt – „konszenzuális modellként” kezelni.¹⁰ A konszenzuális demokrácia azon az előfeltevésen alapszik, hogy a szóban forgó szabályt magát elfogadták, s a továbbiak során az egyezkedés csupán a konszenzus tartalmáról folyhat. Nálunk másként áll a helyzet. Amiről ma, kormányban való részvételével, a magyar kö-

8 Bakk Miklós: *Modellek és alternatívák. Provincia*, 2000. 6. sz.

9 Van egy „erős” értelme ennek az iróniának, amelyet Lijhart *A demokrácia modelljei* című könyvének 278. oldalán találunk meg: „megtörténhet, hogy a konszenzualista demokrácia nem képes gyökeret verni és kivirágozni, ha nem támogatja egy konszenzualista politika”.

10 Ez az oka annak, hogy abban a cikkemben, amelyben először fejtettem ki annak fontosságát, hogy a politikai többség megváltozása ellenére az RMDSZ részt vegyen a kormányzásban, nem beszéltem a „konszenzualizmusról”. (Gabriel Andreescu: A helyhatósági választások és egy másik politikai játék meghatározása. *Provincia*, 2000. 3. sz.)

zösség egyezkedhet, az nem egyszerűen maga a tartalmi kérdés, hanem a konszenzuális szabályok vállalása, a kormányon belüli hely megőrzése a többségi román pártok ideológiai változatosságá ellenére.

Négy kérdés – négy válasz

Rendszerezném egy kicsit azokat a kérdéseket, amelyek az RMDSZ-nek egy PDSR-s kormányban való részvételére vonatkozó megegyezés esetén tevődnének fel és annak konszenzuális színezetét: a. lehetséges-e elvileg szövetség a két alakulat között; b. reális-e; c. ésszerű-e; d. konszenzuális jelenséget jelent-e.

a. A PDSR–RMDSZ közti szövetség lehetséges, amennyiben a PDSR kormányzási projektjei nincsenek ellentmondásban az RMDSZ célkitűzéseiével. Létezik a (biztosan) következő kormánypártnak egy programja, amely választ adhat erre a kérdésre. A PDSR 2000 októberében hozta nyilvánosságra programját, amikor gyakorlatilag minden felmérés a párt elsőprő győzelmét mutatta. A program utolsó részleteit a nyilvánosságra való hozatal előtti napokban véglegesítették azzal a biztos tudattal, hogy az kormányprogram-előzetes is. Ez a kijelentés még inkább érvényes a nemzeti kisebbségekre vonatkozó fejezetekre.

A program olyan formális kijelentéseket tartalmaz, mint például: *„A nemzeti kisebbségek védelme a szabad és teljes körű megnyilvánulások lehetőségének az összes kisebbség számára való biztosításával, az emberi jogok tiszteletben tartásával valósul meg, Románia európai és euroatlanti integrációs kötelezettségvállalásainak megfelelően.”* De tartalmaz konkrét kitételeket is: *„A PDSR fellép az utolsó évtized intézményi és törvényhozási kezdeményezéseinek folytatása és fejlesztése érdekében.”* Ez közvetett utalás néhány függőben maradt törvényhozási kérdésre, mint például a helyi közigazgatási törvényére. A diszkriminációt vizsgáló intézmények kérdése is olyan, amelyre a PDSR megadhatná a választ.

És íme egy másik megfogalmazás: *„A PDSR fellép a kulturális sokféleség az egész társadalom hasznára történő fejlesztése érdekében azért, hogy megakadályozza a türelmetlenséget és a interetnikai gyűlöletet szító szélsőséges irányzatok megjelenését.”* Ezt a kijelentést nem mellőzhetjük. Az etno-kulturális sokféleséget olyan értéknek tekinteni, amely szembeszegezhető a szélsőséges magatartással – ez voltaképpen nyilatkozat arra nézve, hogy milyen álláspontot foglal el egy, a Nagyrománia Párthoz hasonló magyarellenes párttal szemben. Ezt a tételt mintegy megerősíti egy másik: *„A PDSR szerint a kisebbségek minden ország számára fontos erőforrást jelentenek. Ennek az erőforrásnak a jó menedzselése egyformán szolgálja a kisebbségek iden-*

titásának fejlődését és az interkulturális együttműködést. Ezt a modellt polgári-multikulturálisként határozhatjuk meg.”

Az „etnikai sokféleségek menedzselésének” gondolata társadalom-mérnöki típusú szemléletet sugall, aminek itt nincs helye. De a politikai pártok programjában valami újat jelent a „polgári-multikulturális modell”. Adott értelmezése nagyjából megfelelő: olyan közösségi keret biztosítása, amely kedvező minden kulturális modell fejlődése szempontjából; a kisebbségek kultúrájának a többség irányában való terjesztése; a különbségek, az adott pillanatban megjelenő feszültségek és torzulások kezelése a konfliktusok megelőzése érdekében. Nem világos, milyen mértékben van maga a PDSR tudatában annak a nagy elméleti lépésnek, amelyet megtett.

Azonkívül a PDSR bővíteni akarja azt a keretet, amelyben a kisebbségek képviselőihez jutnak a döntéshozatal és a közigazgatás struktúráiban, és társulnak a kormányzási döntések meghozatalához. A magyarokra való vonatkozás nyilvánvaló. Nekik ígéri meg a létező tanügyi keret bővítését, a kulturális kérdések magyar nyelven történő összekapcsolását és integrálását a rádióban és a televízióban, az anyanyelv nyilvános használata feltételeinek fejlesztését. A konkrét felelőségek felvállalásának másik formája a társadalmi-szakmai struktúrákban való megfelelő képviselet biztosításának gondolata.

Mindannyian tudjuk, a kormányprogramok gyakran nem többek egy darabka papírnál. A PDSR vezetőinek nyilatkozatai sokszor egészen mást tartalmaznak a vezetők magyar kérdéssel szembeni, jövőbeli magatartásával kapcsolatban. Ion Iliescu nemrég elhangzott kijelentései a magyar egyetem szeparatista voltára rámutatnak arra, hogy mennyire gyanakvóaknak kell lennünk a PDSR-vel szemben. De az említett program kisebbségekről szóló fejezetének léte tökéletes keretet nyújt egy jövőbeli koalíció feltételeinek egyeztetésére. Nem tudom, hogyan tagadhatná ma elvi szinten az RMDSZ egy nyitott kapu meglétét, amelyen beléphet, ha akar.

b. Ha elméleti akadály nincs, akkor áttérhetünk a gyakorlati akadály kérdésre. Bakk Miklós a következő megfigyelést teszi az idézett cikkben: „az RMDSZ nem oldhatja fel alapvető politikai opcióit egy akármilyen koalíciós partnerségben”. Már csak azért sem, mert „az RMDSZ szavazótáborra – bár nem vetette le etnikai identitását – már nem elégszik meg az »önvédelem logikájára« épített programmal”. Általános szinten Bakk Miklósnak megint igaza van – természetesen akármilyen koalíció nem lehetséges és nem reális. Lásd a magyarok szavazatát a helyi választások alkalmával. De Bakk Miklós érvei nem bizonyítják be egy *meghatározott* szövetség lehetetlenségét a PDSR-vel. És aztán – és ez a fő probléma – a labda, hogy úgy

mondjam, „a magyar közösség pályáján van”. Sikerül-e vagy sem a romániai magyaroknak megegyezniük egymással a román politikai alakulatokkal – bármelyikkel – való partnerség egy tervében, amely lehetővé tenné közösségi érdekeik biztosítását? Érvényre juttatnak-e vagy sem az RMDSZ bizonyos belső körei – a Szövetség egységének megszüntetésével fenyegetve – egy PDSR-vel szembeni radikális vonalat, lehetetlenné téve így egy másik politikai vonalat, amely a kormányzásban való részvétel folytatását kívánná? Nem tudjuk. Az RMDSZ-en belüli árnyalatokról van szó, a képviseleti alakulat viszonyáról azzal a közösséggel, amelytől a szavazatokat kapja. Csak a Szövetségen belül lehet megítélni, hogy egyes vezetői szerint *realis*-e vagy sem egy ilyen stratégia meghirdetése. Másrészt a szereplők ilyen helyzetben nem tekinthetik eleve adottnak a *realizmust*. Csak egy opció konkrét előnyben részesítése bizonyíthatja be, hogy volt-e esélye vagy sem (és akkor sem teljes egészében, mert sokat számít egy kis részletekből álló társadalmi projekt). Az első kérdés tehát, amit a magyar vezetőknek fel kell tenniük, az lenne, hogy milyen mértékben racionális vagy sem az opció. Majd az, hogy el tudja-e azt *viselni* a közösség.

c. Tehát a nagy kérdés az RMDSZ azon opciójának ésszerűségére vonatkozik, hogy ajánlja-e a romániai magyarok számára a románokkal való partnerség tervét, amely partnerséget a kormányzásban való részvétel állandósága jelenté. Furcsállom, hogy sokan a „kényelmetlen szövetség” bírálói közül nem veszik észre, hogy a magyarság csupán így válna „államalkotó” közösséggé, abban az értelemben, ahogy azt régebbi tervezeteiben megfogalmazta.¹¹ Még furcsábbnak tűnik, hogy sok magyar megkérdőjelezi az 1996–2000 közti többségi koalícióban való részvétel sikerét. A törvényhozási, intézményes javulás, a közgondolkodásban és a nemzetközi kapcsolatokban beállott gyakorlati előnyök sora olyan nagy, hogy a kívánt és nem megvalósult dolgok miatt érzett frusztráció ellenére csupán a gyakorlattól való teljes elszakadás tagadhatja az RMDSZ kormányban való részvételének előnyeit. A magyaroknak elsősorban a következő gondolatmenetet kell figyelembe venniük: a román politikai alakulatok a hatalomváltás logikájára hivatkozhatnak, a kormánypártok erodálására és arra, hogy „szabadá” teszik a helyet az ellenzék számára. Ez a logika, természetesen, teljesen lényegtelen a magyar kisebbség számára. Az ellenzékben levés „ésszerűségét” sokkal meggyőzőbben kellene indokolni, mint ahogy az ma történik.¹²

11 „Alapító”, nem jogi, hanem metaforikus-szimbolikus értelemben.

12 Még ha a magyarok olyan európai föderáció kilátásaira gondolnak is, amelynek határai tökéletesen átjárhatóak, akkor sem fognak megszabadulni a román államon belüli egyezkedés kényszerétől – mert éppen a föderáció meghatározó logikájából követke-

Igaz, ott van az a kérdés, hogy „méltó”-e részt venni a kormányzásban egy olyan párt mellett, amelynek a múltban gyakran visszataszító megnyilvánulásai voltak – olyanok is, amelyek sértő magyarellenességet fejeztek ki. Fenntartanám, hogy a méltóság mértékét a magyar kisebbség számára készült projekt adja. Úgy tekinteni a közösséget, mint partnert a román állam multikulturalitásának meghatározásában és identitásának biztosításában, véleményem szerint több, mint elég.

d. Ha ezt az utolsó szakaszt is meghaladtuk, már csak az marad, hogy megvizsgáljuk, milyen mértékben jelenti az RMDSZ kormányon való maradása 2000 ősze után is egy konszenzuális modell meglétét. Természetesen ez a román és a magyar közösség közti viszony konszenzuális felfogásának elmélyülését is jelentené. De nem hiszem, hogy beszélhetnénk konszenzualizmusról, ha magának a közhatalom kezelésének elve kérdőjeleződik meg minden választási fordulóban és a kisebbségi jogok kinyilvánításának minden kényes pillanatában. Ezért a konszenzuális célkitűzésnek az új kormányzashoz való társulás révén történő előkészítésekor az RMDSZ-nek a követelmények nagyon pontos listájával kellene rendelkeznie, és ugyanakkor a romániai politikai játékszabályok önmagára és a partnerekre nézve egyaránt nagyon világos megfogalmazásával is. Tud-e javasolni az RMDSZ a november 26-i választások előtt új projektet a magyar közösség számára? Idézném *Salat* Leventét, nem azért, hogy támogassam (nem vagyok rá jogosult), hanem jegyzetének hatásos éthoszáért: „Kellőképpen végig nem gondolt, a politikai voluntarizmus és színvonaltalanság bélyegét magán viselő döntések határozzák majd meg bizonyára a továbbiakban is a romániai magyarság közképviselőtének viszonyulását ehhez a kérdéshez, továbbra is figyelmen kívül hagyva *Bibó* arra vonatkozó figyelmeztetését, hogy autentikus demokráciát nem lehet egymást kölcsönösen fenntartó *félelmekre* alapozni.”¹³

Fordította: *Hadházy Zsuzsa*

zik, hogy annak alkotóelemei semmi esetre sem vethetők alá egy területi újrendezés folyamatának, ahogy meg lehet azt tenni a helyi közigazgatás egységeivel. (William H. Riker: *European Federalism. The Lessons of Past Experience*. In Joachim Jens Hesse and Vincent Wright: *Federalizing Europe? The Costs, Benefits, and Preconditions of Federal Political Systems*. Oxford University Press, 1996.)

13 *Salat* Levente: A romániai magyarság szellemi helyzete. *Provincia*, 2000. 6. sz.

Antonele Capelle-Pogăcean

Megjegyzések egy regionális párt létrehozásának kérdéséről*

A parlamenti és elnökválasztási eredmények tükrében most újragondolható egy regionális, transzietnikus párt létrehozásának kérdése, amelyet a *Provincia* vetett fel nemrég oldalain. A román demokrácia egyik dimenziója nyilvánvalóan a piacon jelen levő politikai ajánlat és a lakossági elvárás közötti meg nem feleléshez, zavarossághoz és ellentmondásossághoz kapcsolódik. A negatív szavazás, a versenyfutás-szerűen bejegyzett pártokkal való gyenge ideológiai azonosulás a nyilvánvalóság körébe tartozik. Mégis megjegyezném, hogy a pártokkal való gyenge azonosulás nem a román térség sajátossága, sem a közép- és kelet-európaié: sokkal szélesebb körben elterjedt, Nyugat-Európában is találkozhatunk vele. Ez a jelenség a politikai spektrumra strukturálisan ható „kemény” ideológiák gyengülésének, sőt eltűnésének következménye. Persze, ez a jelenség, egyrészt az igazi demokratikus hagyományok hiányában, másrészt a társadalom gazdasági, társadalmi, erkölcsi válságának következtében, Romániában drámai dimenziókat kap.

Azok a változások, amelyeket a legutóbbi választások okoztak Románia politikai színpadán, lezárnak egy fejezetet, és újat nyitnak. Az ideológiai-politikai és az intellektuális mezőny újra-meghatározásának kezdeti szakaszában vagyunk. Jelen pillanatban érvek és ellenérvek szólnak egy erdélyi transzietnikus párt létrehozása mellett, illetve ellen. Ha ez az opció mérsékelt, akkor kettős idő-horizontba kellene helyeznie magát: a rövid távba, ennek prioritásaival együtt, és a középtávba. Egy erdélyi regionális párt hatékonysága csupán közép távon valósulhat meg – ha ugyan megvalósul valaha –, azoknak, akik belevágnak ebbe a kalandba, tisztában kell lenniük ezzel. Mind a mellett a mód, ahogy ezt az alternatívát rövid távon megfogalmazzák, megvitatják és befogadják, pozitívan vagy negatívan befolyásolhatja ennek a kezdeményezésnek középtávú jövőjét.

Még egy megjegyzés a választási eredményekkel kapcsolatban: a sokkoló, de az erdélyi és a bánági lakosság egészét figyelembe véve mégis relatív

* *Forrás: Provincia*, 2000. december, 8. sz., 7-8.

jelentőségű első fordulós szavazati arány a Nagyrománia Párt és jelöltje, Vadim Tudor esetében, egy regionális sajátosságot fogalmazott újra. Ellentmondás, de ez a sajátosság különböző okokból egy olyan szélsőséges, ultranacionalista, fasiszta irányultságú párt előnyben részesítésében nyilvánult meg, amelynek önkényeskedő és ultraközpontosító diskurzusa ennek a sajátosságnak a tagadása.

A választások utáni kommentárokból arról a felelősségről esett szó, amely az értelmiségiekre hárul Vadim Tudor és pártja felemelkedésében. Az intellektuális elitnek hirtelen, egy drámai helyzetben megállapíthatták, mekkora lényegbe vágó szakadék húzódik köztük és a társadalom többi része között. Ugyanakkor ezeknek az eliteknek vagy egyes részeknek felróták – szerintem jogosan, még akkor is, ha néhány túlzás és elszórt általánosítás révén – kritikai tevékenységük elégtelenségét a nemzeti múlttal, a két háború közötti és különösen a kommunista múlttal kapcsolatban. Ez az elégtelenség pedig általánosabb jelenséghez vezet: a romantikus nemzeti hagyományok, különösen az egységes nemzetállam hagyományai deszakralizálásával szembeni ellenálláshoz. Ma, bizonyos értelemben, paradoxális helyzetben vagyunk. A nyilvánosság szintjén az egységes nemzetállam hagyományával szembeni hűség uralkodik, e hagyomány revíziójának kísérletét többé-kevésbé rejtett, az ország érdekeivel ellentétes érdekek kiszolgálásával gyanúsítják. Ugyanakkor, ennek a hűségnek rituális ismételtetése olyan társadalomban történik, amelyben az integráció, a társadalmi kohézió, a tagok szolidaritási szintje nagyon alacsony. A hagyomány szentesítése ebben az esetben a tehetetlenségből és a politikai közösség létrehozásának képtelenségéből fakad.

A regionalizálásról és/vagy egy erdélyi transznetnikus párt létrehozásáról folyó vita hozzájárulhat a romantikus, unitarista és etnicista nemzeti hagyomány deszakralizációjához. Ez a fejlődés szükséges Romániának a globalizálódási folyamatba való betagozódásához, amelytől már semmiképpen sem tud elzárkózni, de az európai integrációs folyamatba való betagozódáshoz is. És a modernizálódás, mint ismeretes, együtt jár a nemzetállam viszonylagossá válásával, hatásköreinek újrafogalmazásával anélkül, hogy – legalábbis rövid és közép távon – megszűnéséhez vezetne. Egyelőre az európai integrációs folyamat sem halad ebben az irányban. Az európai konstrukció összetett jelenség, amely kifinomult módon kombinálja a kormányközi (tehát nemzetállami) dimenziókat a nemzetek feletti-föderális, makro- és mikro-regionális dimenziókkal.

Tehát egy transznetnikus regionális párt létrehozásának a kezdeményezése, bizonyos elméleti szempontból, nekem legitimnek tűnik. Annál inkább,

mert a majdnem minden programban szereplő decentralizáláson túlmenően a mostani parlamenti pártok közül egyik sem vállalta fel a regionalizmus politikáját.

Megjegyezném mégis, hogy a PDSR ma a decentralizálás irányában mutató intézkedésekről beszél, a biztonságra és a közrendre vonatkozó bizonyos hatáskörök átutalásáról a Belügyminisztériumtól a megyei tanácsokhoz és, bizonyos idő múltán, a polgármesteri hivatalokhoz. Ha ezek a szándékok a közpolitika szintjén megvalósulnak – ami még nem biztos –, a fejlődés figyelemre méltó lesz, különösen, mert egy, a központosítás híveként ismert párt részéről jön.

Áttérve a valamennyire is elméleti szintről a gyakorlati szintre, azt hiszem, hogy egy olyan regionális párt létrehozásának kezdeményezése, amely mind politikai-adminisztratív téren, mind az identitásokat illetően következményekkel járna, rövid-, de különösen közép távon jótékony hatással lehetne a román demokráciára, amennyiben eleget tesz bizonyos feltételeknek. Egy ilyen pártnak nem volna szabad regionális szinten reprodukálnia a kimondottan csak az ellenséges érzésre és a frusztrációra alapozó, kizáró és nem befogadó nacionalizmust. Ebből a szempontból egyetértek a vitában résztvevőknek a *Provincia* régebbi és mostani számában megjelent álláspontjával, a Caius *Dobrescu*éval vagy a Daniel *Vighi*ével – hogy másokat ne említsek. Természetesen, minden identitás-kinyilvánítás feltételezi önmagának a *másikkal* szembeni meghatározását, a másságot, a párbeszéd mechanizmusát. Egy erdélyi transzietnikus párt felépítése az azonosság meghatározását igényli, Erdély sajátos különbözőségének meghatározását. Ennek a különbözőségnek akkor sem kellene ideológiailag tagadnia a térség sokféleségét, amelyről Ovidiu *Pecican* tesz említést, ha az egyesítő sajátosságokat helyezi előtérbe.

Ugyanakkor nem kellene polemikus módon radikalizálni ezt a különbözőséget: az erdélyi román, magyar vagy német önmagát, sajátosságával együtt, a román, magyar vagy német nemzeti közösséghez tartozóként értelmezi. Az azonosságok sokfélék, nem kizárólagosak. Persze, a feladat nem könnyű, a politikai diskurzus nem él eléggé az árnyalatokkal, különösen a románok esetében sokkal hatásosabb polemikusan beszélni a „közép-európai” felsőbbrendűségéről, a „Mitikák” és a regáti „balkániak”-hoz képest viszonylag kisebb szegénységéről. De szerintem ennek a politikai eljárásnak vitatható a hatékonysága, a kérdésnek ilyen fajta tárgyalása ellenállást válthat ki azokból, akik a „központban” a regionalisták tárgyalópartnerei lehetnének, de még azokból is, akik Erdélyben, az időnkénti kitöréseken és frusztrációkon túl, fenn tudnának tartani egy regionális pártot.

Röviden: egy erdélyi transznetikus pártnak már a kezdet kezdetén ki kellene jelentenie, hogy nem valami *ellen* építkeznek – Bukarest, Budapest, az RMDSZ ellen, még akkor sem, ha nyilvánvaló okokból feszült helyzet alakul ki köztük és ezek között a pólusok között –, hanem *valamiért*. Nem a társadalmi dezintegrálódás gyorsításáért, hanem az igazságosabb alapokon fekvő szolidaritás újrafogalmazásáért, értelmet adva ezzel neki. A különböző tartományokban élő románok közötti szolidaritásról van szó, de az erdélyi románok és magyarok közöttiről is. Ennek a pártnak célja a demokrácia megerősítése lenne Erdélyben és az ország többi részében. Egy önkényeskedő vagy káoszba zuhant Románián belül több hatáskörrel rendelkező, demokratikus Erdély létrejötte szerintem nem hihető. A regionalizálást az ország egészének szintjén kell elgondolni, esetleg a tartományok fejlesztésének 1998-as regionális fejlesztési törvényéből kiindulva. Természetesen, egy erdélyi párt az erdélyi régiókkal foglalkozna, sajátosságaikkal, az erre a térségre jellemző interkulturális jellegzetességekkel – lényeges lenne transznetikus jellege is –, de legalábbis az első szakaszban nem „erdélyi jogokat” kérne, hanem (gazdasági, társadalmi, művelődési, nevelési stb.) hatásköröket, amelyek révén az erdélyi sajátosság jobban meg tudna nyilatkozni.

Mindazonáltal megvallom, szkeptikus vagyok egy ilyen erdélyi transznetikus párt projektjének valóságosságában. A mai román feltételek között nem tűnnek valami nagynak megvalósulásának esélyei. De a témának a regionális és transznetikus dimenziót kinyilvánító intellektuális megvitatása új hangsúlyokkal gazdagítja a román és a román–magyar nyilvánosságot.

Fordította: *Hadházy Zsuzsa*

Kántor Zoltán

A konzociáció Erdélyben. Folyamatok és modellek*

A *Provincia* hasábjain több olyan téma került a középpontba, amely az etnikai/nemzeti törésvonal értelmezését és túlhaladását célozta. Ezek közé sorolom az erdélyi irodalomról, a konzociációról, a polgári nacionalizmusról, a transznetnikus pártról, valamint a közös történelemről szóló írásokat és vitákat. Időnként, ki nem mondva ugyan, a kérdés így tevődik fel: mit tehet a felvilágosult, európeér erdélyi román és magyar értelmiségi, közéleti szereplő a központosított nemzetállam leépítése irányában, úgy, hogy saját nemzeti identitása/érdeke ne sérüljön (túlságosan). Az alapgondolat, hogy olyan struktúrákat kellene létrehozni a romániai társadalmon belül, amelyek egyszerre tudnák biztosítani Románia kiemelését a *failed states*-ek kategóriájából és a románok és magyarok békés egymás mellett élését.

A viták két törésvonalat emelnek ki: az egyik az etnikai/nemzeti (a románok és magyarok közötti), a másik pedig a regionális (az Erdély és Románia többi része közötti). Olvasatomban, az első számokban, talán *Az erdélyi kérdés*¹ hatására, a hangsúly inkább a regionalizmuson és a föderalizmuson volt, míg az utóbbi időben az erdélyi közös jegyeket kereső gondolkodás, illetve az erre épülő lehetséges politikai cselekvés és keret megalapozása vált központi kérdéssé. Az erdélyi irodalommal, a polgári nacionalizmussal, illetve a transznetnikus történelemírással foglalkozó *Provincia*-számok a közös politikai kultúra kialakítását szolgálják, a transznetnikus párt és a konzociációs modell pedig a politikai keret és a közös politikai cselekvés létrehozására irányul.

A térség kérdéseivel foglalkozók ma mindenekelőtt azt vizsgálják, hogy miként alakulnak ki a demokráciák Közép- és Kelet-Európában. Az elemzések, bevallottan vagy nem, arra építenek, hogy az államszocialista rendszerek bukása után *demokratikus* rendszerek jönnek létre a térségben. Egyetértek azzal, hogy az előbbi nem-demokratikus politikai rendszerekhez képest eltolódást figyelhetünk meg a piacgazdaság, a parlamentarizmus, a szabad-

* Forrás: *Provincia*, 2001. április, 4. (12.) sz., 7.

1 Molnár Gusztáv: Az erdélyi kérdés. *Magyar Kisebbség*, új sorozat, III. évfolyam, 1997, 3–4. Románul lásd az *Alterra* c. folyóirat 8-as (1998) számában, valamint a *Problema transilvană* c. tanulmánykötetben (Iasi, 1999).

sá jogok irányában, viszont a balti–lengyel–cseh–magyar–szlovén tengelytől keletre ez a folyamat sokkal lassúbb. Itt általában csak formális értelemben vett demokráciákról beszélhetünk, a szubsztanciális demokrácia kialakulása még várat magára – ha egyáltalán kialakul valaha. Tehát, ha a kérdést ebben a politológiai keretben elemezzük, nem csak a konzociációra, hanem a demokráciára is hangsúlyt kell fektetnünk. Bármennyire is közhely, a demokrácia csak úgy képzelhető el a térségben, ha megeremtődnek azok a politikai keretek, amelyek között a nemzeti kisebbségek megőrizhetik nemzeti azonosságukat. Ehhez pedig szükség van mind az államon belüli kisebb egységek kialakítására, mind a kisebbségek önálló intézményeire. Egy ilyen lehetséges modell a konzociációs demokrácia.²

Az Arendt Lijphart nevével fémjelzett konzociációs demokrácia modelljének – értelmezésében – egy szociológiai és egy politológiai része van. A szociológiai része a plurális társadalmak jellegéről és a szubkultúráik jellemzőiről szól, a politológiai pedig az ilyen helyzetekben kialakuló vagy kialakítandó politikai rendszerről.

A modell szociológiai részében, ha azt Romániára alkalmazzuk, mindjárt az elején hangsúlyoznunk kell, hogy bár a modell értelmében két szubkultúráról, valamint ezek intézményesült formáiról – két pillérről vagy oszlopról – beszélhetünk, a románról és a magyarról, igazából csak az egyik, a magyar működik autonóm szubkultúraként. A román szubkultúra nem intézményesült az etnikai törésvonal mentén, míg a magyar szubkultúra egyértelműen az etnikai törésvonal által meghatározottan intézményesült. A lijpharti értelemben egy szubkultúrát nem lehet csupán egy törésvonallal meghatározni: szükség van több egymást megerősítő, átfedő törésvonalra. A romániai magyarság esetében ezt a törésvonalat a következő tényezők határozzák meg: a nyelv, a vallás, a földrajzi elhelyezkedés és legfőképpen a nemzet/etnikum. Természetesen egy alapos elemzés kimutatná, hogy ezek közül egyik sem annyira egyértelmű, mint ahogy azt az elemzők hinni szeretnék.³ Csupán annyit állítok, hogy ezen törésvonalak egymásratevődésével, amelyek közül a nemzeti/etnikai a legfontosabb, viszonylag jól körülhatárolható a romániai magyarság, és szubkultúraként⁴ értelmezhető.

2 Az elméletet tudományos alapossággal ismertette Szász Alpár Zoltán a *Provincia* 2001. 3. számában.

3 A vallási törésvonal úgy értelmezendő, hogy míg a magyarok többsége katolikus és református, addig a románok többsége ortodox; a földrajzi törésvonal pedig úgy, hogy a magyarok tömbben igazán csak Erdély egyes részeiben élnek.

4 Jobb fogalomnak tartom a nemzeti kisebbséget, viszont a lijpharti modell fogalomhasználatára miatt ezt a fogalmat is használom írásomban.

A nemzeti törésvonal a 19. század óta, a térség modern nemzeteinek kialakulása időszakától meghatározó a térségben. A nemzeti intézmények hatásának megfelelően a nemzeti keretekben intézményesült (újra) a nyelv, a vallás. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása, valamint az 1989-es rendszerváltozások abban a korszakban zajlottak le, amikor az államok és a nem-domináns etnikai csoportok (nemzeti kisebbségek) a nemzeti elv mentén szerveződtek (szerveződnek), és nemzetépítő vagy nemzeterosztó politikát folytatnak. Mindkét, a térség számára kulcsfontosságú átalakulás alakította ezen nemzeti csoportok politikai törekvéseit és mozgásterét, viszont nem vezetett a nemzeti elv háttérbe szorulásához, sőt egyértelműsítette azt. Ez egyaránt érvényes a mindenkori többségekre és kisebbségekre. A többség, illetve kisebbség nemzetépítő politikája az etnikai/nemzeti törésvonal megerősödését eredményezte.

Ilyen helyzetben nem könnyű olyan politikai megoldást találni, amely figyelembe veszi az előbbi tényeket, és egyidejűleg túl is akarja azokat haladni. Egy korábbi munkámban arra a ma is vallott következtetésre jutottam, hogy Romániában nem alakulhat ki konszociációs demokrácia, viszont az országban jelen vannak bizonyos konszociációs jellegű egyeztető mechanizmusok.⁵ Nemcsak abban az esetben, amikor az RMDSZ kormányon van, hanem önmagában attól a helyzettől meghatározva, hogy az RMDSZ a magyar szubkultúra politikai képviselője. Ezért állíthatjuk azt, hogy az RMDSZ konszociációs jellegű politikát folytat 1989 óta. És így lesz ez mindaddig, ameddig sikerül meggyőznie saját szubkultúrája választóit, hogy rá szavazzanak.

A konszociációs berendezkedés egyik legfontosabb jellemzője, hogy nem országon belüli területi egységekre épül, hanem a törésvonalak által meghatározott szubkultúrákra. Ilyen értelemben rokon az ausztro-marxisták által javasolt személyi autonómiával. És nem rokon a föderalizmussal, illetve a területi autonómiára épülő koncepciókkal. Helyesen jegyzi meg Szász Alpár Zoltán az erdélyi konszociációs lehetőségekre vonatkozóan: ahhoz, hogy „a konszociáció intézményi keretei megteremtődjenek, (...) az állam területi szerkezetének kellene megváltoznia”.⁶ Gabriel Andreescuhoz és Szász Alpár Zoltánhoz hasonlóan rövid távon én is kevés esélyt látok erre. Viszont ha az állam területi szerkezete megváltozik, azaz kialakul egy sző-

5 Kántor Zoltán: *National Minorities, Democracy and Consociationalism: the case of Hungarians in Romania*, MA Thesis (Central European University), Budapest, June, 1996.

6 Szász Alpár Zoltán: A demokrácia modelljei – esélyek és realitások. *Provincia*, 2001. 3. sz.

vetségi föderációs berendezkedés, akkor egy olyan területi egységen belül, amelyben a magyarok demográfiai súlya számottevő, nem kizárt ennek lehetősége. Ebben az esetben sem alakulna át területivé a modell, hanem egy országon belüli kisebb egységben valósulna meg.

A tranzitológusok szerint ahhoz, hogy egy törésvonalakon alapuló plurális társadalomban kialakuljon a demokrácia, létre kell jönniük olyan törésvonalaknak, amelyek túllépnek a létező (etnikai) törésvonalon. Ilyen lehet a – vélt vagy valós – civilizációs törésvonal, illetve a gazdasági törésvonal. Némi megszorítással elfogadhatjuk, hogy Erdély és Románia többi része között létezik ilyesmi, habár véleményem szerint Erdélyen belül is meg lehetne húzni egy olyan vonalat, amelyre ez érvényes (lásd például Hunyad megye helyzetét). A Molnár Gusztáv által jellemzett négy pillér/szegmens inkább politikai preferenciaként írható le, mint tényleges szubkulturaként. Nagy gondban lennének, ha ezt a lijpharti módszerrel próbálnánk meg meghatározni; a transzszilvanizmuson vagy ellenzésén kívül mi határozza meg a szegmenst?

Molnár Gusztáv az Erdélyen belüli konszociációról gondolkodik, amely a „transzszilvanista” román és magyar politikai elitiek egyfajta kiegyezéséről szólna. Gabriel Andreescu az RMDSZ kormánykoalíciós részvétele felől közelíti meg – ahogy ő használja a fogalmat – a konszenzuális modellt.⁷ Természetesen a konszociációs modell pártok közötti kapcsolatokban manifesztálódik, viszont ez csak a modell politológiai része, és ebben az értelmezésben konjunktúrafüggő. Ahhoz, hogy konszociációs demokráciáról beszélhessünk, nem elég, ha az elitiek (Románia esetében az RMDSZ-vezetők és valamelyik román párt vezetősége) egy-egy kormányciklusban kölcsönösen előnyösnek találják a közös kormányzást. Arra is szükség van, hogy saját szubkulturájukat ennek az együttműködésnek az előnyeiről meggyőzzék, valamint arra, hogy a mindkét részről megkötött kompromisszumot a saját szubkultúra nagy többsége támogassa. Az RMDSZ és az erdélyi magyarság részéről a helyzet viszonylag egyszerű, a gond inkább azzal van, hogy román részről nem egyetlen szubkulturáról beszélünk (még akkor sem, ha ez magyar részről gyakran így tűnik). Tehát az RMDSZ, az erdélyi magyarság nem a „másik” szubkultúra elitjével egyezkedik, hanem egy politikai párttal, amely igazából nem támaszkodik egy szubkulturára. Kissé egyszerűsítve: az a tény, hogy a románok többsége nem támogat bizonyos kisebbségi követeléseket, még nem jelenti azt, hogy mindannyian egy szub-

7 Vö.: Molnár G.: A konszociációs demokrácia esélyei Erdélyben. *Provincia*, 2000. 6. sz.; G. Andreescu: Az RMDSZ kormányon maradása jelentené a román konszenzuális demokrácia első szakaszát. *Provincia*, 2000. 7. sz.

kultúrához tartoznak, csupán azt, hogy a szóban forgó csoport egy részének egy bizonyos kérdésben ez a politikai álláspontja. Az RMDSZ és a hatalmon lévő párt(ok) konzociációs jellegű politikai alkukat kötnek, de mindezt nem nevezhetjük konzociációnak.

Az RMDSZ, Bakk Miklós szerint, az elmúlt tíz év folyamán három stratégiát követett: a *nemzeti autonómia stratégiáját*, az *erdélyi regionális stratégiát*, valamint a *konzociációs stratégiát*.⁸ Mint írja, az első kettő „túlmutat a román állam jelenlegi szerkezetén”. A harmadik elvileg nem kérdőjelezi meg az állam szerkezetét, de átszervezi a többség-kisebbség viszonyát. Minthogy mindez csak egy konszenzualista politikai kultúra megléte esetén életképes, amelynek feltételei „Románia történeti örökségéből adódóan” nem adóttak, Bakk Miklós végeredményben a konzociációs stratégia kapcsán is arra a következtetésre jut, hogy „a *Provincia* programja alapján az ’ország-társadalmasodás’ erdélyi feltételeit, regionális kereteit külön is” vizsgálat tárgyává kell tenni.

Gabriel Andreescu egyáltalán nem reflektál az erdélyi konzociáció kérdésére, viszont megteszi ezt Borbély Zsolt Attila. Ő lényegében egy ponton vitatkozik Molnár Gusztávval: az erdélyi társadalmon belüli törésvonalak értelmezése kérdésében.⁹ A transzszilvanista és antitranszszilvanista románok, illetve magyarok felosztást Borbély nem találja helyénvalónak, és azt állítja, hogy a román elitet elsősorban a múlthoz való viszony, míg a magyar elitet a mindenkori román hatalomhoz való viszonyulás alapján kellene elemezni. A Borbély–Molnár vitában az a szemléleti kérdés a legfontosabb, amelyet úgy fogalmaznék meg, hogy az etnikailag szegregált társadalmon belüli konfliktusok mérséklését e szegregáltság erősítésével vagy gyengítésével lehet-e elérni. Közhelyszerűen, zszurnalisztikailag ezt úgy szokták megfogalmazni, hogy „ne azt nézzük, ami elválaszt, hanem azt, ami összeköt”. Molnár Gusztáv ilyen közös alapot lát a román és magyar transzszilvanisták között, és az ő együttműködésüktől várja az elmozdulást. Borbély Zsolt Attila viszont az etnikai törésvonalat tartja meghatározónak, és a szubkultúrák közötti kiegyezésben lát perspektívát. Nézetem szerint Borbély megközelítése áll közelebb a konzociációs modell elméletéhez, elsősorban azért, mert a modell szociológiai követelményeinek inkább megfelel a szegmensek értelmezése.

Alapjában véve a vitában részt vevő minden szerző egyetért azzal, hogy a klasszikus konzociációs modell esélyei Romániában közel állnak a nullá-

8 Bakk Miklós: Az eredettől a kezdetig. *Provincia*, 2000. 7. sz.

9 Borbély Zsolt Attila: Összmagyarság és erdélyiség. *Provincia*, 2000. 8. sz.

hoz. Viszont érdemes megvizsgálni, hogy mit lehet akár Romániára, akár Erdélyre vonatkozóan ebből a modellből hasznosítani.

Romániára vonatkozóan csupán a konzociációs demokráciákra jellemző kompromisszumok, tárgyalások jöhetnek számításba, amelyeket az RMDSZ – ellenzékből vagy kormányból – folytat a hatalmon lévő párttal, pártokkal. Csupán a magyarok esetében beszélhetünk az etnikai törésvonal mentén szerveződő intézményesült szubkultúráról. Ha Erdélyre szűkítve vizsgáljuk a konzociáció kérdését, ott is szembeűnő, hogy egyelőre csupán egy szubkultúráról van szó. És e szubkultúra elitjének egy része gondolkodik közösen a *Provincia* hasábjain egy még nem intézményesült szubkultúrába szerveződő elittel. A konzociáció az RMDSZ számára egy lehetséges stratégia, amelynek támogatására fel lehet sorakoztatni a romániai magyarságot, ma viszont még nem látható igazán az a szubkultúra, amelynek elitjével ki lehetne egyezni. A transzszilvanista román értelmiség azon szűk csoportja mögött, amely részt vesz ebben a vitában, ma még nem áll ott egy olyan szubkultúra, amely e csoportot támogathatná.

Nézetem szerint a romániai helyzet két nemzetépítő folyamattal írható le, s ezek egymást akadályozzák. Olyan verzió nem létezik, amely mindkét nemzetépítés számára kielégítő, így – a demokrácia érdekében – előbb vagy utóbb valamilyen kompromisszumot kell kötni, vagyis meg kell találni azt a modellt, amelyben egyik csoport sem érzi vesztesnek magát. Egy ilyen lehetséges kompromisszum a konzociációs demokrácia, viszont ennek *per definitionem* a szubkultúrákra kell épülnie megerősítve ezáltal a nemzeti kötelékeket és a nemzeti intézményeket. Ez viszont, akár tetszik, akár nem, kevés teret enged a transznacionális megközelítéseknek.

Sabin Gherman

Levél a Provinciához *

Tisztelt Szerkesztőség,

meglepődve olvasom egy ideje a különböző lapokban vagy a *Provincia*-ban néhány, az Önök szerkesztőségi köreihez tartozó értelmiséginek a proTransilvania, az Erdély-Bánát Liga vagy a személyem ellen irányuló támadásait.

Természetesen mindenkinek joga van szabadon kifejteni véleményét, ami pedig engem illet, úgy gondolom, ha nekem jogom volt arra, hogy elegem legyen egy bizonyosfajta Romániából, akkor annak a bizonyos Romániának is joga van arra, hogy elege legyen belőlem. Így demokratikus.

De van néhány kérdés, amelyet tisztázni kell:

1. Miből fakad az a gyanú, hogy különféle magyar revizionista körökhez tartozom?

2. Miből fakad az a gyanú, hogy „nem belső diverzió-e, a decentralizálás eszméjének aláaknázása érdekében”? Magunk között szólva, kockáztatná-e, hogy egy cikkért, egy eszme mellett való kiállásért elveszítsék munkahelyüket, árulásért és az egységes állam elleni összeesküvésért kihallgassák Önöket, arra kényszerüljenek, hogy kölcsönpénzből fizessék a taxit, amellyel feleségüket a munkahelyére küldik, vagy hogy havonta legalább kétszer felcitolják Önöket a bíróságra?

3. Elszomorító, hogyan kerülgetik tevékenységünket illetően az „audietur et altera pars” demokratikus összefüggésében is érvényes gondolatot, mely szerint a mi szervezetünk éppen a decentralizálás, a regionalizmus eszméjének támogatása érdekében született... Bármilyen is egyébként ez az anyagi alapok, nagyobb politikai tapasztalatok nélküli, de mindenképpen jóhiszemű és tévedéseit elismerni kész szervezet...

4. Nevem mindenféle irredenta „site”-on való megjelenítése ellenőrizhetetlen. Az internet mindenkié, és nem vagyok meggyőződve arról, hogy az Önök neve nem szerepel rajta ugyanabban az összefüggésben.

* Forrás: *Provincia*, 2001. november, 11. (17). sz., 2.

5. Nem rendelkezünk abszolút igazságokkal és megoldásokkal, tehát Önök sem rendelkeznek ilyenekkel. De nem törekszünk kizárólagosságra és övön aluli ütésekre sem, amelyek alapját „pletykák, szóbeszéddek, susmutyolások” képezik. És nem hisszük, hogy bármelyik félnek is érdekében állna egy különböző színekben viselt, a szóban forgó politikusok teljes megelégedésére szolgáló bársonyos háború.

6. Mindig is mondtam, hogy nem tartom magam politikusnak. De nem kellene elfelejteniük, hogy a felmérésekben (1999. június, MMT) az erdélyi románok 37 százalékának, a bánátiak 44 százalékának a véleménye szerint „Sabin Gherman az ő érdekeiket képviseli”, hogy ezek 55 százaléka egyetértett a közigazgatási, 57 százaléka pedig a pénzügyi autonómiával. Ezek az adatok a mi akcióinknak is köszönhetőek, amelyek olyanok, amilyenek, néha teli vannak baklövésekkel, de mindig őszinték.

7. El kell ismerniük, hogy nálunk, sajnos, az olyan intellektuális lépés, amilyen az Önöké is, elszigetelt marad. El kell ismernem, hogy egy olyan, a tömegek érdekében tett lépésnek, mint amilyen a miénk akar lenni, olyan szüksége van az értelmiségiek vezetésére, mint a levegőre. Ha valami nem elég világos, bármikor felvehetik a kapcsolatot a proTransilvaniával vagy az Erdély-Bánát Ligával. Ahelyett hogy intellektuálisan játszadozzanak a szavakkal, és aztán a világba dobják őket mint abszolút igazságokat...

8. Felteszem a kérdést, mert így demokratikus: hogyhogy Önök csupán az után a „szörnyűséges” *Elegem van Romániából* után jelentek meg? Egy fa elültetésének intellektuális félelméről volna szó, vagy a gyümölcs betakarítása és a (micsoda idők...) mit tudom én, milyen Termésnap megszervezésének kicsinyes örömről?...

9. Szeptember 30-án tértem vissza Brüsszelből, és november táján az Erdély-Bánát Liga valószínűleg tagja lesz az Európai Parlament egyik európai szövetségének. Mindez hála a „közönséges”, a „félművelt” Sabin Ghermannak, aki képtelen megérteni az államok fölötti politikai identitást, a regionalizmust, az egységet a sokféleségben... Vagy az Európai Parlament belga, portugál, spanyol, olasz stb. tagjai is diverziósok és irredenták?...

10. Micsoda idők...

(Mérsékelt) tisztelettel, S. Gh.

Fordította: *Hadházy Zsuzsa*

Marius Cosmeanu

Levél Sabin Ghermanhoz *

Kedves Sabin,

mindenekelőtt nem hiszem, hogy érdemes lenne túlságosan belebonyolódunk a dologba. És azt sem, hogy érdemes lenne a végtelenségig vitakoznunk. Azt hiszem, bármikor eljöhettél volna a *Provincia* találkozóira, amelyeken a lap különböző számaint mutattuk be, legalábbis a Kolozsváron rendezettekre, hogy megbeszéljük „meglepődésedet”, haragodat vagy, ahogy látom, néhányunknak e kiadvány hasábjain az Erdély-Bánát Ligával, a proTransilvania alapítvánnyal vagy személyeddel (három, magunk közt szólva, nagyjából egymást fedő fogalom) kapcsolatban megjelent kritikájához fűződő frusztrációdát. Mondom, „volna”, mert amikor a *Provinciával* ott akartunk lenni az Erdély-Bánát Liga legutóbbi találkozásán, Szébenben, hogy írjunk erről az eseményről, azt mondtad, a sajtó nem vehet részt rajta. Annak ellenére, hogy a *Provincia* távolról sem kötekedő kiadvány... Mindenesetre a meghívás továbbra is fennáll, és ha kollégáim egyetértenek, találkozhatunk Veled és munkatársaiddal, hogy megbeszéljük a mindnyájunkat érdeklő/zavaró kérdéseket.

Azonkívül: ha olvastad a *Provincia* első számában megjelent *credo*-t és általában a mostanig megjelent írásokat, akkor észrevehetted volna, hogy az itt közölt anyagok nem egységesek (sic!), nincs egybehangolt, illetve egyféle anti- vagy pro-Sabin Gherman politika, illetve stratégia, mint ahogy más anti- vagy pro-valami politika sincs, ha érted, mit akarok mondani. Mi több, semmilyen paranoid jelentőséggel nem bír a „Sabin Gherman-ügy”, hogy azokat idézzem, akikkel hajlamos vagy összetéveszteni bennünket. És különben is, nincsenek sajátos szabályok, amelyeknek mindenkinek, aki ide ír, alá kell vetnie magát, vagy amelyeket szigorúan tiszteletben kell tartania. Ezért a szerkesztőségnek küldött „tízparancsolatod” valahogy megalapozatlan. Ha elolvasod a leveledre írt válaszokat, észreveheted, hogy különbözőnek egymástól, mindenik csupán írójának személyes véleményét tartalmaz-

* Forrás: *Provincia*, 2001. november, 11. (17). sz., 3.

za. Ami pedig a „bársonyos háború”-t illeti, azt hiszem, hogy Te is, mi is elég okos fiúk vagyunk, és eléggé érezzük a másság ízét ahhoz, hogy a bajuszunk alatt „egyértően” mosolyogjunk egy ilyen ötleten.

De vegyük sorjában:

Azt kérded, miből fakad az a gyanú, hogy bizonyos irredenta körökhöz tartozol? Nem tudom, nem én gyanúsítalak, csak néha olyan benyomást keltesz, hogy Te sem tudod... Azt akarom mondani, hogy nem határolod el magad elég világosan ezektől a csoportosulásoktól.

Az oké, hogy az 1999-es közvélemény-kutatások szerint előkelő helyet foglalasz el az erdélyi és a bánáti választók szemében. De te is tudod, hogy a százalékok nem jelentenek mindig bizonyítékot is, még kevésbé állandó bizonyítékot (az értékeket nem demokratikusan állapítják meg). Ezért azt hiszem, hogy ezeknek a választóknak az esetében inkább a mostani politikai osztállyal szemben érzett utálaton alapuló escape-ről van szó, mint pozitív, a regionális vagy föderatív eszmékkal szembeni őszinte közeledésről.

Igazad van, lépésünk nem örvend olyan népszerűségnek, mint egy szappanopera, s ezt nem részletezem, de odajutnod, hogy bányász-szemponatok alapján támadj bennünket, legalábbis (ugyanannyira) meglepő... Vagyis manapság divatjamúlt és diszkvalifikáló azt kívánni, még ha leplezetten is, hogy „Halál az értelmiségiekre!”

Azonkívül mivel magyarázható, hogy magadnak tulajdonítod az erdélyi kérdés monopóliumát? Igaz, a *Provincia* a te kiáltvány-cikked után jelent meg, de a szerkesztőbizottság tagjai egy részének már azelőtt is volt véleménye erről a kérdésről, és részt vett róla folyó beszélgetéseken (lásd például a Pro Europa Liga által az „erdélyi kérdés”-ről 1998 májusában a kolozsvári egyetemen szervezett találkozót). Nem hiszem, hogy érdemes lenne ragaszkodnunk valamiféle *copyright*-hoz ebben a kérdésben. Nevetséges lenne. És bárhogy is vesszük, a kérdés nem új. (Én személy szerint körülbelül akkor hallottam róla először, amikor a kommunisták „beavattak” a véget nem érő tapsok titkába...)

Végül, hogy befejezzem, legfőbb kifogásom Veled kapcsolatban az, hogy egyetlen cikk erejéig lett elegend Romániából. S ez elég volt ahhoz, mint Te magad bevallod az egyik országos televízióadásnak adott interjúdban, hogy közismert személyiség váljék belőled (nem feltétlenül az első számú közelség!). Más szóval, Bukarest (ne kérdezd most, melyik) regionális politikájával szembeni diskurzusod stílusa és intenzitása (radikalizmusa) megváltozott azután az *Elegem van Romániából* után. Lehet, hogy túlnőtt rajtad a helyzet, lehet, hogy nem, de nem folytattad azt a „vonalat”. Ezért Te is része lettél az (elsősorban az elvi következetlenség által jellemzett) hazai po-

litikai magatartás paradigmájának. Innen ered – a médiakampány mellett – cikked diverzió-íze. Az a jellegzetes érzés, mint amikor rájössz, hogy valami spontánnak hitt dolog voltaképpen előre megtervezett volt. Azután mondom ezt, hogy végignéztem néhányat a magyar nyelvű televíziós adásoknak adott interjúdból, amelyben sokkal határozottabb, világosabb és nyíltabb voltál, mint a román audiovizuális eszközökben. Elismerem, más közönségről van szó, más politikai kultúráról, de ebben az esetben nem tudok más következtetésre jutni, mint arra, hogy mégis politikus akarsz lenni. Ha nem is tartod magad annak, mint megpróbálsz azt sugalmazni (elismerem, ez nem dicséret a mai Romániában). És ha így van, vállald ezt a szerepet, és engedd meg nekünk, hogy bíráljunk, ha az a mód, ahogy bizonyos közös elégedetlenségekből fakadó eszméket támogatsz, nem felel meg a mi elvárásainknak. Lehet, hogy hasznodra válna. Szervusz, M. C.

Fordította: *Hadházy Zsuzsa*

Traian Ștef

Válasz Sabin Gherman levelére *

Nem ismerem személyesen Sabin Ghermant. Csak a televízió képernyőjén láttam. Sabin Gherman nem próbált megismerkedni velem, bár a *Transilvania Jurnal*ban írtam a kiáltványáról – és nem támadtam azt. Akkor sem kereste velem a kapcsolatot, amikor Nagyváradon járt, és embereinek sem sugallta azt. Furcsállom, hogy bár gyakran találkozom velük, soha nem említették Sabin Gherman elképzeléseit. Azért írtam ezeket a bevezető sorokat, hogy rámutassak, kész lettem volna őszintén elbeszélgetni Sabin Ghermannal, de nem titokban. A levél azonban, amelyet nekünk küldött, nagyon kiábrándított. Van valami paranoia ebben a szövegben. Sabin Gherman ingadozik a gőgös és a siránkozó hangvétel között, úgy tűnik, semmi mást nem hallott rólunk, csak azt, hogy megtámadtuk „különböző lapokban”, már az elején azzal a Romániával azonosít bennünket, amelyikből neki elege volt, nagyszámú erdélyi és bánáti képviselőjének tartja magát, többé-kevésbé olyan kommunista értelemben vett „értelmiségiek”-nek tart bennünket, akik „játszadognak a szavakkal”, de akiket nem árt a magad oldalán tudni, hogy elbolondíthatod a tömegeket. Ő maga csak így akarna minket, mint egyfajta függelékét – de még ezt is nekünk kellene kérvényeznünk. Hol becsül bennünket, hol alábecsül, de az az érzésem, hogy leginkább esélytelen vetélytársaknak tart. Gherman még feledékeny is, hencegése pedig híjával van az iróniának és a humornak. Levelének 8-as pontja kimodottan szórakoztató, s most nem elemzem sem logikailag, sem irodalmilag. Úgy tűnik, azt akarja mondani, hogy mi, a *Provincia*, az ő nyilatkozata után „jelentünk meg”, hogy az általa felkorbácsolt hullámot lovagoltuk meg. Nekem az az érzésem, hogy éppen fordítva történt. Sabin Gherman nyilatkozata – amely mostani leveléhez képest nagyon jól van megírva – a *Transilvania Jurnal*ban folyó vitánk alapján jelent meg, a végsőkéig kielevezve véleményünket. Különbözik is, ebben a kérdésben senkinek nincs elsőbbsége. A gyanú, hogy kiáltványa diverzió, megalapozott. Lehet, hogy Sabin

* Forrás: *Provincia*, 2001. november, 11. (17). sz., 3.

Gherman mostanra már kibújt feltételezett szerepéből, de az akkori botrány egész kibontakozása a diverzió technikájának megfelelő volt. Közülünk miért nem hívtak meg senkit a televízióba, miért nem kaptak el senkit mint transzszilvanistát, mint föderalistát, kivéve akkor, amikor Emil Constantinescu úr érdekében készítettek elő ilyenfajta diverziót?

A másik zavarba ejtő dolog Gherman vállalkozásával kapcsolatban névnek kizárólagossága. Hogyan hozható létre egy civil szervezet vagy egy párt, amikor csak a főnökének a neve ismert, a többiek névtelenek? Miért az eszmének ez a megtestesülése egyetlen emberben, mikor úgy tartja, hogy a többség problémájáról van szó, tömeg-problémáról? Nem így kompromittálható legjobban a gondolat? Azonkívül Gherman szövegét nem mi értelmeltük és kompromittáltuk, hanem azok, akiknek ez nagyon jól jött, és akik gyorsan felragasztották a címkét. Ugyanazt a címkét ragasztották Sabin Gherman homlokára is, miután félénk nyulacskaként megjelent a televízióban. Gherman vezető akar lenni, áldozatkész harcot akar folytatni (lásd a levél 2. pontját), de egy vezető, aki tudja, mit hordoz a hátán, és esetleg nem siránkozós, nem rejti el munkatársait, és másokra hagyja, hogy dicsérjék.

Elnézést kérek a Sabin Gherman levelére adott válaszom kemény szavaiért, de meggyőződésem, hogy nem ő a megfelelő ember egy párt megalapítására.

Fordította: *Hadházy Zsuzsa*

Szokoly Elek

A Provincia – palló a barikádok felett *

Függetlenül attól, hogy egyetértünk vagy sem Sabin Ghermannal, öngyilkos bátorsága, hogy mindenféle széllal szembemenjen, megfelelő választ érdemel.

Nem mondhatnám, hogy ismerem, bár találkoztunk egyszer egy könyvbemutatón, amikor is, ha jól emlékszem, névjegykártyát cseréltünk. De mivel egy időben széles körben mediatizált, közismert személyiség, akarva-akaratlanul, a *Provinciának* odadobott kesztyű nélkül is, kialakult bennem személyéről és tevékenységéről, amely, azt hiszem, éppen olyan ellentmondásos, mint ez a mi korszakunk, valamilyenfajta benyomás. Ez az ellentmondásos természet kiderül a *Provinciának* címzett leveléből is, amely ingadozik az, azt hiszem, egyaránt érthető (valós vagy megjátszott) elképedés és a (nyilvánvaló vagy leplezett) frusztráció között.

Meg kell vallanom, hogy rokonszenvvel és kíváncsian figyeltem Sabin Gherman tevékenységét, amikor a kolozsvári televízió szerkesztője volt (anélkül hogy irodalmi tevékenységét ismertem volna), és felfedeztem személyében a (talán túlságosan is) harcos újságírót, aki nem ódzkodott attól, hogy a leghatározottabb módon tárgyalja a legkényesebb kérdéseket a kolozsvári forradalom bűnöseitől és az azalatt elkövetett bűnöktől a görög katolikus egyház helyzetéig és a BOR-ral való kapcsolatáig. És minden alkalommal a „jó” oldalon találtam.

Újraolvassa a pamfletet, amely híressé tette, és amely nyilvánvalóan egyaránt sérthette a vajtfülű irodalmárok dobhártyáját és a hazafiak örökké vérző szívét, észrevettem, hogy túl a költői szabadságokon, amelyek Patapievici mellé helyezik (akit egyébként őszinteségeért ugyanúgy bemocskoltak, csak éppen, nem lévén erdélyi, nem vethették szemére azt a szándékot, hogy ki akarja szakítani ezt a tartományt „az ország szent testéből”), darabos nyelven sokunk tapasztalatát és gondolatait fogalmazta meg, az általánossá vált pseudo-hazafias nacionalizmus nyomására legtöbbször elfojtott gondolatainkat. Az absztrakt nemzeti hazafiság és a konkrét helyi/regionális hazafiság közti tudathasadásunkat mintha szertefoszlatta volna az a

* Forrás: *Provincia*, 2001. november, 11. (17). sz., 3.

„szentségtörés”, amelyet Sabin Gherman pamfletjével vállalt, ami egyesekből talán a sajnálkozást is kiváltotta amiatt, hogy miért nem fogalmazták ők meg hamarabb. De óvakodom attól, hogy továbbmenjek ezen az úton.

Visszatérve azonban a *Provinciának* küldött levélhez, el kell ismernem, hogy ugyanolyan ellentmondásos érzés fog el. Egyrészt megtudom a kódos információkból, amelyekhez többé-kevésbé véletlenül hozzájutok, hogy az *Elegem van Romániából* szerzője, még ha annak megjelenése után bizonytalan egzisztenciális helyzetben volt is, nem félt belekeveredni a magyar irredentizmus hálójába, amely irredentizmus ilyen helyzetben éppoly fürge, mint a többi nacionalizmus, s amely valami egész másért jutalmazta meg, mint amit ő mondani akart. Hagyta magát. És a baklövéseket meg szokták fizetni. Másrészt, mint ördög a tömjénfüsttől, úgy óvakodnék a szóbeszéd-en alapuló gyanúsítgatásoktól, elhamarkodott kiátkozásoktól vagy kizárásoktól (különösen az után a fél évszázados tapasztalat után, amikor ez a gyakorlat mindennapos volt), hiszen nagyon jól tudjuk, hogy vádolni könnyű, de nehéz vagy egyáltalán lehetetlen el nem hangzottá tenni a vádat.

Természetesen az az árverés, amelyet Gherman a regionális decentralizálás szabadalmával kapcsolatban ajánl, nemcsak értelmetlen, hanem nevetséges is. Az abszolút prioritás azt a társadalmi szükségletet illeti meg, amely jó ideje ott lebeg Erdély ritka levegőjében. De vitathatatlan, hogy a (sem Gherman, sem a *Provincia* monopóliumát nem képező) szülő-tartományunk sorsát illető elméleti fejtegetések mellett, Gherman felvállalta ennek a valóságnak egy lényeges szeletét, a politikait, amelyet több-kevesebb ügyességgel és sikerrel megpróbál gyakorlatba ültetni. És túl a provinciás „értelmiségiék” egy eszme elsikkasztásától és kompromittálásától való jogos félelmén, nem létezhet egyetlen kizárólagossági igény sem a transzszilvanizmus politikai szabadalmára.

Sabin Gherman, ahogy maga is elismeri, nem politikus, valószínűleg nem az a karizmatikus vezető, aki Erdély regionális autonómiájának ügyét sikerre vigye. Ez gondolkodóba kéne ejtse, éppen annak az ideálnak az érdekében, amelyért olyan áldozatokat hozott, amiket felsorol. De, ugyanakkor, nem vagyok meggyőződve arról sem, hogy Sabin Gherman lenne az a célpont, amelyre az erdélyieknek pazarolniuk kellene intellektuális lőszerüket, hogy megvédjék a *Provinciát*. Mert még ha el is tekintünk a házasságoknak a román politikai élet látványától elkerekedett szemünk előtt folyó kavargásától, megtörténhet, hogy egy adott pillanatban a barikád ugyanazon oldalán találjuk magunkat. És felteszem a kérdést, megengedhetjük-e hát magunknak, hogy lelkiismeret-furdalás nélkül kijelentsük: elégünk van Sabin Ghermanból.

Fordította: *Hadházy Zsuzsa*

Memorandum a parlamenthez a romániai régiók létrehozásáról *

Mi, e memorandumnak szánt dokumentum aláírói az alábbi – a régiók Romániájának politikai és közigazgatási megalkotását célzó – elképzelések nyilvános megvitatását javasoljuk, egyetértve azzal a vitával, amely európai szinten folyik az egyesült Európa jövőjéről.

1. Jelen javaslataink Románia harmonikus fejlődését tartják szem előtt, figyelembe véve az ország tartományainak történelmi, gazdasági és társadalmi-kulturális identitását. Felfogásunkban Románia regionális átalakítása tervének semmi köze az elszakadási vagy irredenta törekvésekhez, bármilyen jellegűek legyenek is azok. Ezért úgy véljük, hogy minden ilyen megközelítés egyszerűsítő, és azt a célt szolgálja, hogy diverziós módon megrontsa azokat az alapos és felelős közvitákat, melyek országunk jövőjét az európai tapasztalatok fényében vizsgálják.

2. Részvételünk az Európai Unió jövőjéről szóló vitában – amely az Uniót olyan föderatív rendszernek tekinti, amelyben az alkotmányos régióknak, így Skóciának, Katalóniának, Flandriának, Vallóniának, Bajorországnak stb. megvan a saját helyük – hozzájárulhat ahhoz, hogy pontosabban megismerjük azokat az intézményi struktúrákat, amelyekbe integrálódni kívánunk. A regionális modell, az úgynevezett középszintű kormányzás (meso-government) véleményünk szerint európai identitásunk visszaszerzését szolgálja.

3. A régiók kialakításában alapelvnek tekintjük, hogy a közigazgatási és politikai hatásköröket területi egységeknek és nem nemzeti vagy etnikai közösségeknek adjuk át; ez utóbbiak a regionális modell alapján politikai és jogi garanciákat élveznek sajátos érdekeik védelmében.

4. Az a túlcentralizált közigazgatási rendszer, melyet 1989 után szinte változtatás nélkül átvettünk, a korrupciónak és a bürokratizmusnak kedvez, és felerősíti a sok kis egységen alapuló, rendkívül költséges közigazgatás egyébként is meglevő hátrányait. Másrészt a decentralizálás eszméje arra a jogi keretre is vonatkozik, amelyet mind Románia nemzetközi kötelezettsé-

* *Forrás: Provincia*, 2002. január, 1. (19). sz., 2.

gei, mind pedig belső jogrendjének európai jogharmonizációs elemei tartalmaznak.

5. Olyan közigazgatási reformot javasolunk, amely újrafogalmazza a létező területi egységek státusát, és új politikai-közigazgatási formákat vezet be. Ezek kialakításában a fejlesztési régiók vagy a történelmi tartományok jelenthetik a kiindulópontot.

6. E tekintetben a régiók székhelyén vagy a tartományi fővárosokban felállítandó regionális tanácsok, illetve tartományi parlamentek létrehozásának megvitatását javasoljuk.

7. Úgy véljük, a regionális hatóságok politikai, gazdasági és kulturális hatáskörei mellett – melyeknek gyakorlására a szubszidiaritás elvének és az Európai Unióban alkalmazott normáknak megfelelően kerül sor – a tájékoztatási politikák radikális decentralizációját is szem előtt kell tartani. A regionális tévéstúdiók különleges szerepet játszhatnak a romániai régiók nyilvánosságának kialakításában.

8. A regionális identitás polgári alapon történő felvállalása az olyan többnemzetiségű régiókban, mint a Bánát, Erdély vagy Dobruzsza, hozzájárulhat azon transzietnikus identitásoknak a kialakításához, amelyek alapján meghaladhatók lesznek a szélsőségesen nacionalista nosztalgiák, félelmek, valamint ezek túlhajszolása, de a polgári és demokratikus frazeológiát használó burkolt nacionalizmus is.

9. Az új regionális rendszer kialakítása a politikai rendszer újraalkotását is szükségessé teszi, ami nem valósítható meg a – kidolgozás alatt levő – európai alkotmány alapelveivel összhangban levő alkotmányreform nélkül.

10. E javaslatok a – kormányzottak egyetértését feltételező kormányzást jelentő – republikanizmus és a részvételi demokrácia elvein alapulnak. Ezért bármilyen szerkezeti átalakulásra vonatkozó döntésnek népszavazás eredményeként kell létrejönnie, amelyet – a konkrét helyzetnek megfelelően – regionális vagy országos szinten kell megszervezni úgy, hogy a lakosság jóhiszemű tájékoztatást kapjon a hasonló európai példákról és az ilyen típusú közigazgatás esélyeiről.

E dokumentumot megküldtük Románia Parlamentje Állandó Bizottságának, a Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Liberális Párt, a Demokrata Párt, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség, a Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt vezetőségének, továbbá megküldjük az Európai Parlamentnek és a Régiók Bizottságának.

Aláírók:

Antik Sándor – képzőművész

Ágoston Hugó – közíró

Bakk Miklós – politológus

Mircea Boari – politológus

Alexandru Cistelean – irodalomkritikus

Marius Cosmeanu – szociológus

Caius Dobrescu – író

Hadházy Zsuzsa – közíró

Molnár Gusztáv – politológus

Ovidiu Pecican – történész

Szokoly Elek – közíró

Traian Ştef – író

Daniel Vighi – író

December 8-a után csatlakoztak a Memorandumhoz:

Ágoston Vilmos – író, Gödöllő, Magyarország

Ábrahám Endre-Csaba – egyetemi hallgató, Politológia; Eger, Magyarország

Balázsi Gábor – PhD, kutató, Northwestern University Medical Center, Chicago

Balogh Ágnes – egyetemi hallgató, Jog, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár (BBTE); Kolozsvár

Bányai Péter – politikai elemző, Kolozsvár

Bedő Olivér – egyetemi hallgató, Képzőművészeti Egyetem; Sepsiszentgyörgy

Benedek Sándor – egyetemi hallgató, Politológia, BBTE; Gyergyószentmiklós

Bíró Béla – közíró, Sepsiszentgyörgy

Dr. Carmen Blina – orvos, Temesvár

Cristian Branea – adjunktus, Európai Tanulmányok, BBTE; Kolozsvár

Buja Béla Gergely – egyetemi hallgató, Szociológia, BBTE; Marosvásárhely

Bujdosó Ilonka-Éva – ny. tanár, Nagyvárad

Alexandru Cozma – egyetemi hallgató, Temesvári Egyetem, Angol szak; Temesvár

Czika Tihamér – egyetemi hallgató, Jog, BBTE; Sepsiszentgyörgy

Csoma Botond – diplomás, Európai Tanulmányok, BBTE; Kolozsvár

Daday Csaba – középiskolás, Nagyvárad

Daday Ildikó - mérnök, Nagyvárad

Daday Zoltán - középiskolás, Nagyvárad

Daday Zsolt - mérnök, Nagyvárad

Dr. Reghina Dascălu - angoltanár, Temesvár

Dănuț Dinu - hadmérnök, Pitești

Demeter Attila - egyetemi hallgató, Jog, BBTE; Székelyudvarhely

Dénes Isván - ny. tanár, Torda

Adrian Docea - egyetemi hallgató, Közgazdaság, BBTE; Gyulafehérvár

Dr. Vasile Docea - történész, egyetemi tanár, Temesvár

Andrei Dombi - angoltanár, Kolozsvár

Eva Dorca - mérnök, Resica

Smaranda Enache - filológus, Marosvásárhely

Fülöp László - egyetemi hallgató, Történelem, BBTE; Felsőőfalva,

Hargita megye

Géczy Levente - egyetemi hallgató, Jogi Kar, BBTE; Szecseleváros,

Brassó megye

Gogolák Hrubecz Csongor - egyetemi hallgató, Jog, BBTE; Maros-
vásárhely

Dr. Ovidiu Grivu - orvos, egyetemi tanár, Temesvár

Dumitru Groșan - görög katolikus pap, Felsőkálnfalva, Máramaros

megye

Claudiu Groza - újságíró, Kolozsvár

Haller István - programvezető, Marosvásárhely

Horváth István - egyetemi hallgató, Filozófia, Partiumi Keresztény

Egyetem; Nagyvárad

Horváth László - diplomás, Fizika, BBTE; Marosvásárhely

Dr. Kakucs Lajos - történész, Rüsselsheim, Németország

Kispál Attila - egyetemi hallgató; Sepsiszentgyörgy

Radu Macrînici - dramaturg, Sepsiszentgyörgy

Doru Mareș - író, Sepsiszentgyörgy

Radu Mârza - történész, Kolozsvár

Viorel Micheș - zenész, Kolozsvár

Mikló Sándor - egyetemi hallgató, Informatika, BBTE; Köröstárkány,

Bihar megye

Mircea Munteanu - Marosvásárhely

Mózes Pál - erdőmérnök, Nagyvárad

Lucian Nastasă - történész, Kolozsvár

Dr. Nemes Mária - főorvos, Marosvásárhely

Parászka-Ferencz Boróka - tanár, Csíkszereda

- Radu Pop - mérnök, Kichener, Kanada
Rea-Silvia Pop - diplomás, Európai Tanulmányok, BBTE; Kolozsvár
Cristian Popa - újságíró, Kolozsvár
Pozsony János Csaba - egyetemi hallgató, Politológia, BBTE; Sepsiszentgyörgy
Plugor Magor - tanár, Kolozsvár
Andrei Roth - programozó, Kolozsvár
Sebestyén Zita - újságíró, Kolozsvár
Simo Imre Géza - környezetvédelmi mérnök, Szentegyházasváros, Hargita megye
Adrian Simon - diplomás, Politológia, Nagyváradi Egyetem; Bihar, Bihar megye
Răzvan Soporan - egyetemi hallgató, Filozófia, BBTE; Kolozsvár
Sopronyi Róbert - egyetemi hallgató, Jog, BBTE; Zilah
Szűcs Attila - programozó mérnök, Nagyvárad
Marius Tabacu - újságíró, Kolozsvár
Tófalvi Márta - egyetemi hallgató, Jog, BBTE; Székelyudvarhely
Tófalvi Zoltán - újságíró, Marosvásárhely
Cezar Trante - programozó, Budapest
Dr. Vasile V. Trif - Ausztrália
Venczel Enikő - fordító, Kolozsvár
Verbitchi Réka - egyetemi hallgató, Történelem, BBTE; Kolozsvár
Veér István-János - nyugdíjas, Nagyvárad
Visky András - író, Kolozsvár
Wrábel Judit - tanár, Budapest
Wrábel Zoltán - közgazdász, Budapest
Wrábel Zoltán Zsolt - pénzügyi szakértő, Budapest
Augustin Zeri - tudományos kutató, Kolozsvár

A 2001. dec. 8-i Provincia kerekasztal-beszélgetés: „...milyen Erdélyt akarunk...”*

Kolozsváron, 2001. december 8-án megbeszélést tartott a Provincia-csoport, és konszenzusos alapon elfogadta a Románia parlamentjéhez címzett Memorandum szövegét. Ezt követően beszélgetésre került sor a Memorandumban foglalt eszmék kapcsán. A beszélgetésen részt vett Bakk Miklós, Al. Cistelecan, Caius Dobrescu, Hadházy Zsuzsa, Molnár Gusztáv, Ovidiu Pecican, Traian Ştef, Szokoly Elek a csoport részéről és Bányai Péter, Smaranda Enache, Ioan Muşlea, Székely István, Szilágyi N. Sándor meghívottként.

Molnár Gusztáv: Mit gondoltok, mi lesz a pártok reakciója a Memorandumra?

Bányai Péter: A PD és a PNL kitérnek majd, minimalizálni fogják jelentőségét. Nem fogják támadni, de sem pozitív, sem negatív értelemben nem vitatkoznak majd komolyan. A PRM nem érdekel bennünket. Tehát két párt marad, a PSD és az RMDSZ, de az RMDSZ-től sem várok túl sokat. A vitára igent fog mondani, tehát pozitívan közelíti majd meg a kérdést, de óvatosan és minimális nyilvánossággal. A nagy kérdés a PSD. A Memorandum szövege, első olvasatra, nehezen megtámadhatónak tűnik. Nem könnyű tehát előre látni a kormánypárt reakcióját. Nyilvánvaló, hogy ebben a pártban komoly belharcok folynak. Reakciója tehát a belső erők közti viszonytól függ. Nem hiszem, hogy tapsra számíthatnánk a részükről, de nagyon kíváncsian várom, hogyan fognak válaszolni. Néha provokálni kell őket, hogy lásd, mi a véleményük a minket érdeklő kérdésben, és nem szabad hagyni, hogy kétértelmű magatartást tanúsítsanak.

Molnár G.: Lehet, hogy a PSD Bihar megyei szenátorának, Liviu Maior professzornak egy szövege, amelyre Traian hívta fel a figyelmünket, bizonyos mértékig megvilágítja a PSD álláspontját.

„...amit mi ajánlunk, az a tabuk nélküli vita...”

Traian Ştef: Nagyon kíváncsi vagyok én is, nem annyira a PSD, mint inkább a PNL reakciójára. Mert a bihari PNL képviselőjétől kaptunk néhány

* *Forrás: Provincia, 2002. január, 1. (19). sz., 10.*

visszajelzést a PSD újraközpontosító politikájára vonatkozóan. A *Provincia*-ban is írtunk arról a lobbizásról, amelyet a Bihar megyei képviselők fejtettek ki az Erdélyen áthaladó gyorsforgalmi út érdekében. A különböző pártok erdélyi képviselőinek politikai nyilatkozatai nagyon hasonlítanak a *Memorandum*-ban foglalt bírálatához. És egy, a PSD-hez közel álló helyi lapban, Liviu Maior Bihar megyei szenátor éppen december 1-jén közölt egy cikket, *Egy erdélyi regionális stratégia szükségessége* címmel. A Ioan Rus miniszter által ismertetett dokumentum is újságoknak megküldött szöveg volt, vagyis egy kidolgozott szöveg, amely azt bizonyítja, hogy a PSD-ben valóban létezik egy erdélyi vonal, és még Ioan Rus is valószínűleg csak azért utalt előadása végén a székelyföldi megyékre, hogy eleget tegyen a másik fél elvárásainak. Tudom, hogy minden erdélyi képviselő elégedetlen bizonyos dolgokkal. Nem hiszem, hogy ők túl kritikusan tekintenének kezdeményezésünkre, az is lehet, hogy nem is fognak nyilatkozni, hanem ráhagyják azt a többi képviselőre és a pártfőnökökre. A PNL reagálását azért várom nagy érdeklődéssel, mert képviselőinek nagy része erdélyi, és nagyon jól látja a helyzetet. A párt Bihar megyei képviselője nagyon hevesen kikelt a költségvetés ellen, az ellen, ahogyan a központ leosztja a pénzeket, és az ellen, hogy egyes intézmények központját máshova helyezték anélkül, hogy tekintetbe vették volna a megye hozzájárulását. Elsősorban a megyéről beszélt, de amit mondott, nagyjából minden erdélyi és bánáti megyére vonatkozik. Érdekes lesz tehát megnézni, ismerve ezt a hozzáállást, hogyan reagál majd a PNL. Ami pedig a PSD-t illeti, bár nagyon jól emlékszünk Năstase miniszterelnök nekünk szóló üzenetére, leplezett vagy leplezetlen fenyegetéseire, lehet, hogy ő is megértette, nem a regionalizmus- és magyarellenesség szerez számára szavazatokat Erdélyben.

Caius *Dobrescu*: Abból az itt megfogalmazott gondolatból indulnék ki, hogy a PSD-ben valóban létezik egy szakadás. Nem tudom, nem egy átfogóbb folyamat jele-e ez, amely minden pártnál tetten érhető, és amely a Traian által említett regionális érdekek függvénye is. Például az erdélyi párt-szervezetek, az erdélyi képviselők kezdik pontosabban megfogalmazni helyi és regionális érdekeiket, és kezd kialakulni bennük az az érzés, hogy ők mégis egy közösséget képviselnek, és nem a központ által mozgatott egyszerű bábfigurák. Másrészt valószínű, hogy nemzedékek közötti szakadásról is szó van, mert nyilvánvaló, hogy egyes politikai személyiségek, akiknek egyfajta politikai kultúrájuk van, akik egy bizonyos mentalitásban nőttek fel, teljesen képtelenek arra, hogy ebből kilépjenek, és más vonatkoztatási rendszerben újragondolják a dolgokat. Persze a PRM-ről itt nincs értelme beszélni. Ez a párt a civil társadalmon kívül helyezkedik el, és voltaképpen fe-

nyezetést jelent a parlamenti demokráciára, mert szembefordul az alkotmánnyal és az ország törvényeivel. Mi a viszonylag megfontolt és viszonylag rugalmas politikai rendszerről beszélünk. Másrészt azonban feltevéődik a kérdés, hogy azt a feszültséget, amiről beszéltek, nem lehet-e mással is magyarázni, hogy nem a kormánypárt egyensúlyozásáról van-e szó az Európai Unió által gyakorolt nyomás és a között a belső nyomás között, amely az ilyen jellegű mozgósító üzenetekre még érzékeny, a várható reformoktól megijedt szavazók részéről jön. És akkor ezek a következetlenségek nemcsak a belső feszültségnek, hanem ennek a balettnek, ennek a réalpolitikának is kifejezői. És ha ez így van, akkor feltehető, hogy a nyilvános reakció rossz lesz. Annál inkább, mert ők valóban komolyan tenni akarnak valamit a decentralizálás érdekében. Megtörténhet, hogy a dolgok éppen úgy forduljanak, mint – ahogy mondják – Németországban is történtek a dolgok: Bismarck volt az, aki tett bizonyos lépéseket annak érdekében, hogy Németország szociális országgá váljék, miközben súlyos vádakkal illette és hevesen elutasította a német szociáldemokráciát. Nagyon valószínű, hogy a PSD is így reagál majd, vagyis vádaskodni fog, hevesen elhatárolja magát, hogy aztán tíz nap múlva ugyanazt mondja, kijelentve azonban, hogy nem tesz mást, mint védi az egységes nemzetállamot. És valószínű, hogy ez lesz a PNL nyilvános reakciója is. De amit Traian mond, az más értelemben nagyon jelentős. Lehetnek érdekcsoportok, lehetnek helyi politikai erők, amelyek magatartása más, amelyekkel más viszonyítási térben más típusú kapcsolatot alakíthatnánk ki. De javaslatunk nem mellőzheti azt a tényt, hogy Romániában a mindenkit érintő határozatokat a politikai osztályon belül hozzák. A mi politikai osztályunk elég féltékeny, hajlamos görcsösen ragaszkodni ahhoz, ami úgymond csakis őt illeti meg, nehogy az ilyen kérdésekről nyilvános vitát folytassanak. Amit viszont mi ajánlunk, az a tabuk nélküli vita azokról a lényegbevágó kérdésekről, amelyek valóban az egész közösséget érintik. Ugyanakkor az ezeknek a kérdéseknek a „publikálására” vonatkozó elutasító reakció elég perverz egymástratevődése is a nyilvános közigazgatásnak és a biztonságpolitikának. Sokan hiszik azt, hogy a központosítás nagyobb biztonságot jelent, mintha csak védelmi politika lenne, a közigazgatás pedig a hadsereg része. Ez a képzettársítás létezik, és ahelyett hogy a megfelelő közigazgatás és a közösségek jóléte lenne a cél, a közigazgatást a biztonság és a terület fölött gyakorolható hatékony ellenőrzés eszközének tekintik. Holott ez más szint, és a kettőt el kell választani egymástól. Ez is olyan nehézség, amellyel számolnunk kell. De azt hiszem, érdekes lesz megfigyelni, mi történik, mert adott pillanatban átszakad néhány gát, és lehet, szerencsénk lesz kifogni egy ilyen pillanatot.

„Az Európai Unió határán mindenhol és elkerülhetetlenül mikroregionális gazdasági forrongás következik be”

Molnár G.: István, elnézést a provokációért, de kevesen vannak, akik nálad jobban ismernék az RMDSZ működését, mint te, és a különböző szinteken benne tevékenykedők gondolkodásmódját. Mit gondolsz, hogyan reagál majd az RMDSZ a *Memorandumra*, lévén, hogy a szövetségnek az évek során kidolgozott programjaiban sok minden közös az általunk javasoltakkal?

Székely István: Az RMDSZ gyakorlatilag magáénak ismeri el a regionalizálás programját vagy legalábbis annak néhány fontos részét. Azokat, amelyek a bizonyos értelemben Erdélyt megjelenítő értékcsoporthoz tartoznak. Figyelemre méltó ebben a vonatkozásban az RMDSZ álláspontja, amelyet december 7-én, az alkotmány elfogadásának 10 éves évfordulóján fogalmazott meg. Itt van előttem Székely Ervin Bihar megyei képviselő beszédének a szövege, amelyben szó van „a prefektusok hatáskörének csökkentéséről és a megyei és helyi tanácsok hatáskörének ezzel párhuzamos növeléséről, annak a jognak az egyértelmű elismeréséről, hogy a közigazgatási-területi egységek régiókba szerveződjenek”. Nagyon világos üzenet ez, de én nem hiszem, hogy az RMDSZ túl messze menne ebben az irányban, mert nagyon jól tudja, hogy azzal sokat árthatna ennek a gondolatnak. Azt hiszem tehát, hogy törvényhozási téren támogatni fog, és meg fog szavazni minden olyan törvényt, amely ebben az irányban mutat. De nem hiszem, hogy politikai téren kiáll majd érte, nem lesz a gondolat zászlóvivője...

Bakk Miklós: Néhány kiegészítést szeretnék tenni annak a résznek a történetére vonatkozóan, amely ezzel kapcsolatban az RMDSZ programjában szerepel. 1999-ben szakértőként részt vettem Csíkszeredában az RMDSZ-kongresszust előkészítő megbeszélések egy részén, amikor az Erdély regionális érdekeinek támogatására vonatkozó fejezetet bevették a programba. A kongresszust előkészítő Szövetségi Képviselők Tanácsának ülésén a szövetség egyik vezető politikusa, Verestóy Attila, a kezdeményezés ellen nyilatkozott. Vannak olyan hangok az RMDSZ-ben, amelyek szerint az udvarhelyi szenátor centralizmust támogató véleménye a kormány szinten befolyást gyakoroló gazdasági körökkel való kapcsolatának a következménye. De a kongresszusi szavazáson végül biztos többséggel ment át ez a pont. Ami Székely Ervin nemrégén tett felszólalását illeti, azt hiszem, az nem annyira annak a politikai motivációnak köszönhető, hogy a politikai vitatémák közé felvegyék Románia regionalizálásának kérdését, mint inkább egyes Kovászna megyei eseményeknek. Az utóbbi időben a Kovászna megyei prefektus – meg kell mondanom, törvényellenesen – bojkottálta az úgynevezett mikrorégiók

megalakítását, amelyeket bizonyos európai pénzalapok megszerzése érdekében akartak és kellett volna megalakítani. A helyi tanácsok mikrorégiókba való tömörülésének gondolata tehát nem azonos a politikai régiók gondolatával, amelyeket mi a *Memorandumban* megfogalmaztunk. Az előző a helyi tanácsok joga, amit a *Strasbourg Charta* fogalmaz meg, és amely nem von maga után alkotmánymódosítást. Azt hiszem, itt egy konjunkturális megnyilatkozásról van szó, a regionális gondolat leplezett, „enyhe” támogatásáról, és nem lehet ebben az irányban tett határozott lépésként értelmezni. Érdekes azonban, hogy ezek a jelzések – gondolok itt Székely Ervin felszólalására és a bihari képviselők álláspontjára, amit Traian említett – éppen Biharból érkeztek. Ez, szerintem, nem véletlen. Azt hiszem, hogy a határon túlról jövő hatás erős lökést jelent a regionalizmus felé, s ez a befolyás csak erősödik majd 2004 után, amikor Magyarország már tagja lesz az Európai Uniónak. Az Európai Unió határán mindenhol és elkerülhetetlenül mikroregionális gazdasági forrongás következik be, és egyelőre nem tudhatjuk, ez hova vezet. Két lehetséges irány van. Az egyik, ami most is látható: a pártok kezdik érezni, hogy valami történik, és ők maguk fogalmazzák meg álláspontokat ezzel kapcsolatban. Ezt egyelőre még ügyetlenül és makacskodva teszik, mint ahogy a PSD is, amely összefonja a regionalizmust a nacionalizmussal, és néha kimondottan nevenséges módon újrafogalmazza eredeti álláspontját. A másik lehetséges irányvonal azokhoz a hipotézisekhez kapcsolódik, amelyeket mi kezdtünk megfogalmazni, amikor a *Provinciában* a transznetikus párt gondolatát vitattuk. Itt elsősorban egy új nemzedék megjelenésére gondolok, arra a szakadásra, amelyet ez a különböző pártokban okoz, és amelyről Caius beszélt. Ez komoly feszültségeket válthat ki a pártokon belül, és arra készítheti a fiatalokat, hogy otthagyják a régi pártokat. Így kialakulhatna egy fiatal politikusokból álló kritikus tömeg, amely végső soron új politikai erő megjelenéséhez vezethet.

T. *Ştef*: Szkeptikus vagyok az RMDSZ-t illetően. Az utóbbi időben, legalábbis Nagyváradon, ellenkező irányban halad. A helyi tanácsban a PSD-vel szövetekezett, együtt leváltották az RMDSZ-es alpolgármestert, a parasztpártit szintén. Ezt egy PSD-sel helyettesítették, az előbbit pedig olyanvalakivel, aki a Bihar megyei RMDSZ-elnök vállalatától jött. Az RMDSZ-ben is vannak érdekcsoportok. Ha a regionalizmus kérdésében az érdekcsoportok általában az általunk előre látott irányban mennek, az az érzésem, hogy az RMDSZ-ben ezek a PSD-vel párhuzamosan haladnak, ha ugyan nem gyakori átfedésekkel.

Molnár G.: Érdekes gondolatnak tűnik, s látom, Péter is egy véleményen van veled. Ami az RMDSZ-t illeti, azt hiszem, nem kerülhetjük meg a Reform

Tömörülés kérdését. Köztudott, hogy ebben az alakulatban adott pillanatban megjelent a regionalizmus és az erdélyi román–magyar partnerség gondolata. Persze, nem függetlenül egyes szakértők hatásától. Ott voltam én is a csíkszeredai RMDSZ-kongresszuson, és nagyon jól emlékszem azoknak az RMDSZ-es politikusoknak a megrökönyödésére, akik a kormány tagjai voltak, s így a „központot” képviselték. „Mit akartok ezzel az Erdélyen belüli párbeszéddel? – kérdezték. – Nálunk a párbeszéd folyamatos, a partnerséget a kormányban gyakoroljuk.” Nem fogták fel, hogy itt másról van szó, a regionális perspektíváról. Az erdélyi román–magyar partnerség gondolata azonban oly nyilvánvalóan pozitív és vonzó volt, hogy a küldöttek többsége elfogadta és megszavazta anélkül, hogy figyelembe vette volna az RMDSZ-en belüli különböző csoportok sajátos érdekeit. Kedvező pillanat volt ez a regionalizmus gondolata számára az RMDSZ-ben. A másik kedvező pillanat az elnöki és parlamentáris választásokkor adódott, amikor a Markó–Frunda-csoport menet közben felvállalta ezt a gondolatot, nehogy a Reform Tömörülés megelőzze, és hogy szilárdabb társadalmi alapot teremtsen magának. De most az az érzésem, hogy a Reform Tömörülés kicsit felhagyott ezzel a témával. Úgy tűnik, hogy „a Kárpát-medence összes magyarjának egyesítése”, ami a magyarországi kormánypárt kedvenc jelszava, jobban érdekli a Tömörülést, mint az erdélyi román–magyar partnerség. Körülbelül tíz nappal ezelőtt Smarandával részt vettem Bukarestben a Pro Europa Liga egyik konferenciáján, ahol Toró Tibor, a Reform Tömörülés elnöke, a szövetség vezetőinek „kollaboracionista” vonalát bírálva az autonomista vonal mellett állt ki, s az autonomizmust – nekem legalábbis ez volt az érzésem – etnikai értelemben vette. Bizonyos hatáskörökről beszélt, amelyeket a központ egyenesen a nemzeti közösségeknek kellene, hogy átadjon. Nos, ha figyelmesen olvassátok a *Memorandum* szövegét, a hármas pontnál észrevehetitek, hogy a hatáskörök leosztása nem a nemzeti vagy etnikai entitások szerint történne, hanem területi entitások szerint. Összefoglalva, azt mondanám, hogy az RMDSZ esetében jelenleg egyfajta megfeneklés tapasztalható. A Markó-csoportosulás teret veszít, mert semmi új üzenete nincs, védekezésben van, Bukarest és Budapest között ingázik, a Reform Tömörülésnek pedig nincs koherens régiópárti diskurzusa. Inkább nemzeti diskurzust folytat – nem mondom, hogy nacionalistát – abban az értelemben, hogy majd minden igényét nemzeti fogalmakban fejezi ki. Nyilvános beszédében a csoport legtöbb képviselője – néhány figyelemre méltó kivételtől eltekintve – gyakorlatilag elhagyta a politikai regionalizmus terrénumát.

Bakk M.: Az erdélyi románokkal való stratégiai partnerség gondolata Szilágyi Zsolttól származik, a programnak az erdélyi regionalizmusra vonatkozó fejezetét pedig én fogalmaztam meg, és miután a Reform Tömörülés

magáévá tette, kezdeményezésére a kongresszus megszavazta. A Reform Tömörülés számára a döntő pillanat, amikor a nemzeti autonómia és a regionális érdek, valamint az erdélyi románokkal való stratégiai partnerség gondolatát követő erdélyi program közti – lehet, nem végleges – választást megtette, az volt, amikor az elnökválasztás előtt Tökés László mellé állt, és nem Kolombán Gábor mellé. Az RMDSZ-nek, Frunda György személyében, volt már egy kvázimegnevezett jelöltje, és a Reform Tömörülésnek két alternatíva között kellett választania, hogy ellenjelöltet javasoljon: Tökés László, a konzervatív vonal képviselője és Kolombán Gábor között, aki nagyon jó exponense lett volna a regionalizmus gondolatának. Azt is el kell mondani, hogy az RMDSZ programjában benne maradt a nemzeti autonómiára vonatkozó fejezet is, tehát nemcsak a Reform Tömörülés viselkedésében, hanem magában a programban is kettősség, ellentmondás vagy meg nem felelés van. De ezt soha nem beszélték meg az elméleti műhelyekben, sem az RMDSZ belső vitafórumain. Akárhogy is, elhagyva a Kolombán-opciót – amelyet, egy adott pillanatban úgy tűnt, hogy már felvállaltak – ez az alternatíva súlytalanná vált, ami nem következett volna be, ha egy olyan jelentős személyiség támogatását élvezzi, akinek diskurzusa és felkészültsége megfelelő lett volna ahhoz, hogy a regionalizmus alternatívájának exponense legyen.

Molnár G.: Szeretném, ha más irányban is kiterjesztenénk a beszélgetést. Lehet, észrevettétek, hogy a *Memorandum* címzettje nemcsak Románia parlamentje, nemcsak az itteni politikai pártok, hanem az Európai Parlament és az Európai Unión belüli Regionális Bizottság is. És még megemlíteném, hogy nyilvánosságra hozatala egy Románia számára különleges pillanatban történik, amikor az Európai Unió országaival szembeni vízumkötelezettség kérdése megoldódott. Pozitív pillanat, amelynek a jelentőségét természetesen nem kell eltúlozni, de akárhogy is, ezután senki nem mondhatja, hogy Európa mellőzi Romániát. Ha egy ilyen pillanatban lépünk nyilvánosság elé egy régió- és Európa-barát diskurzussal, nagyon nehéz lesz azt a szemünkre vetni, hogy az állam aláaknázását készítjük elő.

„... számíthatunk a regionalizmusért való vetélkedés megkezdésére”

Smaranda Enache: Azt hiszem, hogy a vízumkötelezettség megszüntetésével egy időben számíthatunk arra, hogy Románia politikája, inkább, mint bármikor, Európa-barát lesz. És ebből a szempontból igaza van Gabriel Andreescunak, aki azt mondja, hogy csupán most kezdődik Románia valós integrálódásának első éve. Az Európai Unión belüli régiók létezésének lehetőségét már leszögezték. Igaz, nem minden állam látja egyformán a regionalizmus kérdését, de európai szinten pontos modellje van a régiók in-

tézményesülésének. És azt hiszem, létezik a minél több dimenzióban való gondolkodás európai képessége is, a regionális, országos és országok feletti dimenzióban való gondolkodás képessége anélkül, hogy ez feltétlenül káros konkurenciát teremtené a szintek között, bár mindig megvan köztük a versengés az erőforrásokért és a hatáskörökért. Azt hiszem, hogy amint mi tudjuk, tudja Brüsszel és Bukarest is, hogy mihelyt Románia közeledik az Európai Unióhoz, és taggá válhat, több szinten is integrálódhat, vagyis több intézmény tagja lehet. Ez több alapot, több segílyt jelent. Tehát feltételezhető, hogy a PSD is, amely hosszú távú versenytárs, és amely a miniszterelnök és nemzedéke szintjén az európai modellekből ihletődik, és párbeszédet folytat velük, még ha nem is túl nyíltan (hiszen még le kell győznie egy párton belüli ellenzékét és egy gondolkodásbelit, mert tizenkét éven át Európa-ellenes érzéseket táplált be a román közvéleménybe, és most meg kell tennie a nagy fordulatot), készülődik az összes európai intézménybe való beágyazódásra. Mert onnan is jön pénz. Világos, hogy nem kell olyan ellenállásra számítanunk, mint amilyenre számítottunk volna néhány évvel ezelőtt. Ioan Rus nyilatkozatával azt akarta jelezni, hogyha Erdélyben létezik egy regionális elvárás, a PSD ennek is hajlandó megfelelni. Politikájuk nagyon kifejlődött, a központban is a széleken is ők sepernek, megvan ez az alkalmazkodóképességük. Az Európai Unió jogosan várja el, hogy a jelölt országok, belépésükkor, rendelkezzenek olyan struktúrákkal, amelyek kompatibilisek az Unión belüli régiókkal. Így Brüsszelnek is érdeke, hogy segítse a román regionalizmus fejlődését. De a román pártok érdeke is ez lesz, és itt kitérnék egy kicsit a pártokra. A legmeglepőbb a PNL magatartása, amely képtelen elérni a vonatot, amely nem támaszkodik már a szakértői véleményekre, mi több, el is utasítja azokat. Ebből a szempontból nem számíthatunk arra, hogy általában az ellenzék nagy megértést tanúsítson a *Memorandum*ban foglaltakkal szemben. A PD a választási győzelemre összpontosít, amelynek forrása Băsescu polgármesteri sikere lenne. Az RMDSZ-t valószínűleg mindaddig zavarni fogja a regionalizmus fejlődése, amíg a regionalisták nem tisztázzák pontosan értékrendszerüket. Az értékrendszer és a regionalizmuson belüli opciók nem elég pontos meghatározása a regionalizmusért versengők érdekeit szolgálja. A jelen pillanatban a PSD részéről csupán azért érkezik negatív válasz a *Memorandum*ra, mert az éppen olyan átfogó, épp annyira kevésbé konkrét, mint a saját üzenete. Az RMDSZ-t is zavarni fogja, mert a transznetnikus gondolat következménye az lehet, hogy hosszú távon az RMDSZ eltűnik a központi parlamentből, ha ugyanis Erdélyben megjelenik a regionális parlament, az valószínűleg nagyrészt kielégíti majd a magyar közösség politikai elvárásait, mert a magyarok Erdély lakosságának több mint

20%-át alkotják. Azt hiszem, hogy egy olyan regionális üzenettel lehet versenybe szállni, az az üzenet lehet csak képes arra, hogy megtalálja a saját helyét a PSD által már kisajátított regionális trendben, amely világosabban megfogalmazza, hogy milyen Erdélyt akarunk. Mert, párhuzamosan a PSD javasolta regionalizmussal, „Drakulaland” típusú dolgokat is láthatunk, amely nemcsak kulturális merénylet, hanem aranybánya is, pénzforrás a párt számára. Vagy az erős erdélyi ortodox előretörést, ortodox intézmények és kolostorok létrehozását, amely megváltoztatott bizonyos regionális egyensúlyokat. Amíg a *Memorandum* üzenete általános, azt hiszem, a válasz nem lesz túlságosan erőszakos, mert ebben a formában és ebben a szakaszban nem jelent túl nagy fenyegetést a többi regionális üzenet számára. Tehát azt hiszem, hogy a mai naptól számíthatunk valamiféle, a regionalizmusért folyó verseny megkezdésére, mert a regionalizmus csupán eszköz. Milyen régiót akarunk? Ez a kérdés velege. És erre eddig nem sokan válaszoltak. Talán a PSD mégis. Mert azt mondta: olyan régiót akarunk, drágáink, amely tetszedjék a régió 80%-ának, és az a 20%, amelyiknek nem tetszik, fenn akarja majd tartani a jelenlegi egységes nemzeti rendszert, hogy mégis legyen néhány képviselője a központi parlamentben.

Ioan *Muşlea*: Ma indult meg a napi két órán át tartó regionális televízióadás Erdély számára. Láttam az Önök *Memorandumát*, s meg kell mondanom, hogy józanul, hidegen mérlegelve a dolgokat ebből a szempontból a hetes pontot én megoldottnak vélem. Elhoztam a táblázatot is, amelyből látni lehet, hogy a program kb. 25%-a magyar nyelvű, napi fél óra német nyelvű, negyed óra a zsidó kultúrának szentelt műsor, és – abszolút újítás – negyed óra a cigányoknak szól. A többi talk-show, ami magától értetődően megoszlik a román és a kisebbségi szerkesztőségek között. Máskülönb, ezt a regionális tv-stúdiót már korábban besorolták az Európa Tanács Regionális Televíziói közé, lényegében teljesen alaptalanul, mert a regionális jellegből csak a név volt meg. Állandóan egész Romániának közvetítünk, lehetetlen reggeli órákban, katasztrofális nézettséggel. Tiszta szívből remélem, hogy ez az új megoldás eredményes lesz.

Molnár G.: Sok sikert kívánunk!

Szokoly Elek: Mindenekelőtt, ami a *Memorandumnak* a politikai pártok általi fogadtatását illeti, el kell ismernem, hogy nem vagyok túlságosan optimista, bár lényegében azt hiszem, hogy két fogadtatási lehetőség van, két olvasat – egy optimista és egy pesszimista. Kezdem a pesszimistával. Azt hiszem, hogy a pártok, elsősorban a PDSR – engedjétek meg, hogy továbbra is PDSR-nek nevezem – inkább csak féltékenységből, a politikai osztály általános féltékenységből, el fogja utasítani a *Memorandumot* és a

regionalizmus gondolatát. Minden pártnál, még a nem parlamenti pártoknál is, megtaláljuk a centralizmust és a centralizmus által nagyon mélyen átítatott kultúrát és gondolkodásmódot. Áttérve az optimista olvasatra, mindaddig, amíg a román társadalom képtelen felvergődni a gazdasági, társadalmi stb. mélypontról, amiben most van, szüksége van egy mozgó erőre, ami egyelőre nem létezik. A regionalizmus lehetne ez az erő. Erre utalt Ioan Rus is széleskörűen mediatisált beszédében.

Szilágyi N. Sándor: Természetes, hogy mi most azért gyűltünk össze, hogy racionális fogalmakkal beszéljünk erről a kérdéstről. A *Memorandum* fogadtatására gondolva figyelembe kell azonban vennünk, hogy nem elvont emberek fogják azt olvasni, nem is szakemberek, hanem emberek, egészen egyszerűen emberek.

Ovidiu Pecican: Lehet, hogy a szakemberek egy bizonyos csoportját mégis érdekelni fogja...

Szilágyi N. S.: Ők is emberek, nem? Tehát emberek, akiknek eszükön kívül érzelmeik is vannak, félelmeik, mindenféle komplexusaik, és olvasói közül nem mindenki mozog otthonosan ezen a területen. Mikor ezt mondom, akkor, sajnos, a parlamentben ülő politikusok nagy részére gondolok. Ebben a közegben kell elképzelnünk a *Memorandum* fogadtatását, mert, nyilvánvaló, a félelem, a gyanakvás, az érzelmeik nem politikai kategóriák, de alakítják azt a szavazótábort, amelyre minden pártnak tekintettel kell lennie. Gondoljunk az alkotmány tíz évvel ezelőtti parlamenti vitájára. Azóta tíz év telt el, az évek elmúltak, az emberek maradtak, és nem változtak meg annyira, mint az várható lett volna. Bizonyos területeken nagyobb mértékű a pozitív irányú fejlődés. Akkor ott láthattuk, hogy vannak fogalmak, amelyeket egyszerűen szakralizáltak. Az egységes nemzetállam például nem úgy jelent meg, mint egy politikai kategória, hanem mint valami szent dolog. Legvilágosabban és legösszefüggőbbben egy - akkoriban FSN-s - képviselő fogalmazta meg, miért olyan fontos, hogy Romániának egységes nemzetállamként való megfogalmazása szerepeljen az alkotmányban. Ez a képviselő azt mondta, hogy számára érthetetlen, hogyan kérdőjelezheti ezt meg bárki is, mikor az „egységes nemzetállam” minősítés éppen úgy hozzátartozik Romániához, mint a kereszt egy templomhoz. Ez volt a leginkább a „tárgyhoz” kapcsolódó érv, mert pontosan a lényegét fejezte ki. És azon a szinten fogalmazták meg, amely szinten a kérdés fogadtatása is kialakul. Ha tehát ennek a *Memorandum*nak a fogadtatására gondolunk, nem szabad megfélemlenünk a helyzet ilyen vonatkozásairól sem. Következésképpen azt hiszem, hogy már magában a szöveg megfogalmazásában is tekintettel kellene lenni arra a környezetre, amelyben azt majd fogadják, és legalább egy he-

lyen meg kellene jelennie annak, ami számunkra teljesen nyilvánvaló, hogy nem bomlik fel az ország, és hogy a létező országos intézmények fennmaradnak. Mert enélkül az, aki ilyen félelmekkel és előítéletekkel olvassa, csak régiókat lát, és különösen mikor meglátja majd a 8-as pontot – mindig a 8-as ponttal van baj – , hogy a regionális identitások felvállalása hozzájárul majd a transzietnikus identitás kialakulásához... Akkor azt mondják majd, hogy ez az egységes nemzeti identitás szétrombolásához vezet, ez pedig az első lépés az ország feldarabolásához. Így fogják, sajnos, érteni...

Molnár G.: Egyetlen megjegyzést tennék ezzel a nagyon helyénvaló felszólalással kapcsolatban. Én nem tenném meg ilyen könnyen a logikai ugrást a parlamenttől a „tömegekig”. Nem hiszem, hogy abból, ahogy egyes képviselők fogadják majd a mi üzenetünket, szélesebb körre érvényes következtetéseket is levonhatunk. Lehet, hogy a helyzet éppen fordított. Nincs kizárva, hogy a „széles tömegek” ésszerűbben fogadják üzenetünket, sokkal normálisabban viselkednek a *Memorandumban* felvetett kérdésekkel szemben, mint a politikai elit. Ismerünk ilyen helyzeteket Magyarország történetéből is. A 20. század elején Magyarországnak fejlett polgári társadalma volt, számtalan egyesülete, amelyek a legkülönbözőbb területeken működtek, de politikai elitje teljesen elszakadt a valóságtól. Igaza volt Adrian Severinnek, amikor néhány nappal ezelőtt azt írta egy, a *Ziuában* megjelent cikkben, hogy Magyarország nem Gyulafehérváron és nem Párizsban vesztette el Erdélyt, hanem azoknak a budapesti magyar politikusoknak az irodáiban, akik egy képzeletbeli világban éltek, és akiknek gőzük sem volt az erdélyi valóságról, eszükbe sem jutott például, hogy tiszteletben tartsák az erdélyi románok nemzeti méltóságát... Előfordul, hogy nem az elit áll az élen, hanem éppen fordítva, az elit jóval elmarad a valós társadalmi folyamatoktól.

Fordította: *Hadházy Zsuzsa*

Provincia kerekasztal: „Milyen régiót akarunk?” II.*

Mint ismeretes, 2001. december 8-án került sor Kolozsváron a Provincia-csoport találkozójára, amelyen közös megegyezéssel elfogadtuk a Románia parlamentjének címzett Memorandumot. A találkozót a Memorandumban foglalt gondolatokról folytatott vita követte. Most a vita második részét közöljük, amelyben a résztvevők (Bakk Miklós, Al. Cistelecan, Caius Dobrescu, Smaranda Enache, Molnár Gusztáv, Ovidiu Pecican, Szilágyi N. Sándor és Szokoly Elek) az erdélyi román-magyar (magyar-román) kapcsolatok kérdéséről fejtették ki véleményüket.

Molnár Gusztáv: Visszatérnék ahhoz a kérdéshez, amit Smaranda tett fel beszélgetésünk első részében: „Milyen régiót akarunk?” Lényeges kérdés, bizonyos értelemben kijelöli azt az irányt, amelyet, a várható reakciók után, követnünk kellene. Mit kellene tennünk, hogyan kellene eljárunk ahhoz, hogy pontosítsuk a regionalizmussal kapcsolatos eszméinket, hogy világosabban lássák, mi a célunk? Természetesen ennek nagyon sok, jogi, politikai, gazdasági vetülete van, amelyekkel most nem akarok foglalkozni. Ez alkalommal figyelmetekbe ajánlanám a magyar-román kapcsolatok témáját a regionalizmus szempontjából. Milyen megoldást kínálhat a magyaroknak a regionális berendezkedés, a régió mint jól meghatározott és erős intézmény? Röviden, újból felébresztené bennük a hazához való tartozás érzését. Itt van előttem a szebeni diéta egyik szász küldöttjének, Trauschenfeldsnek, a nagyon érdekes felszólalása. Ő volt annak a törvénynek az előterjesztője, amely az erdélyi román nemzet jogállását rendezte. 1863-ban az erdélyi nemzetek már nem a régi, feudális értelemben vett „rendek”-et jelentették, hanem modern, polgári értelemben vett, a nyugat-európai folyamatokkal összhangban álló nemzetek voltak. Nézzük, hogyan érvelt ez a szász küldött a szóban forgó törvény mellett: „Hazát akarunk adni az erdélyi román nemzetnek ott, ahol eddig csupán megtűrt volt. Hazát akarunk adni neki, teljes jogú honosságot biztosítva mindkét egyházának, melyek közül az egyiknek soha nem ismerték el az autonómiáját, a másik pedig csak megtűrt volt. Ha ezt tesszük, csupán az igazságnak teszünk eleget.” Ugyanezen

* Forrás: Provincia, 2002. június-július, 6-7. (23). sz., 2.

az ülésen Béli gróf, egy magyar regalista is támogatta a románok egyenjogúsítását. (Ismeretes, hogy miután a magyar küldöttek kivonultak a diétáról, mert az nem ismerte el az 1848-as magyar forradalom első – alkotmányos – szakaszában elfogadott törvényeket, az úgynevezett regalisták ott maradtak, és a diéta egész ideje alatt hasznos és építő jellegű tevékenységet fejtettek ki.) Tehát volt egy magyar hang is azon a diétán, amely törvénybe iktatta a románságnak mint teljes jogú nemzetnek, a Habsburg Birodalomhoz önálló entitásként tartozó fejedelemség új politikai és alkotmányos szerkezetébe való integrálását.

Erdélyben két központosított és központosító haza vetélkedésének vagyunk tanúi

Most engedjétek meg, hogy szóljak néhány szót a *Memorandum*ról. Nem a mi *Memorandumunk*ról, hanem a történelmiről, amit a románok 1892-ben állítottak össze. Találkozásunk előtt mindenképpen szerettem volna elolvasni ennek a rendkívüli dokumentumnak a teljes szövegét. Nem volt könnyű, mert igaz, hogy a *Memorandum*ról tucatnyi könyv is megjelent az utóbbi időben, de a kiadók nagyon fősvények, ha magának a szövegnek a megjelentetéséről van szó. A teljes szöveg egyetlen kiadását találtam meg a *Memorandumul. 1892-1894* (A Memorandum. 1892-1894) című kötet (II. kiadás, Bukarest, 1994) mellékletében, és meglehet, nem tévedek, ha feltételezem, hogy kiadása nem a kötet szerzőinek (különben ismert történészeknek) volt az ötlete, hanem Ion Rațiunak, a kötet kezdeményezőjének és előszóírójának. 1892-ben az erdélyi és magyarországi románok a következőképpen védték ügyüket: „Elértük az önálló és saját diétával rendelkező Erdélyben a többi nemzettel egyenlő jogokat bíró nemzet státusát. És ellopták tőlünk ezt a státust és ezt az Erdélyt. Volt valamink, amit elvettek tőlünk, és ebbe soha nem fogunk belenyugodni. Véleményünk szerint az állam, amely ezt tette, törvénytelen, és nem várhat el tőlünk teljes és őszinte lojalitást.” Ez az érvelés jogosnak és hibátlannak tűnik ma, nekem, a „magyar”-nak. Az az érzésem azonban, hogy a románok (és most általában gondolok a románokra, a legtöbb történész és a közvélemény által egyaránt osztott véleményre) kizárólag a „nagy egyesülés” prizmáján keresztül értelmezik a memorandisták tettét, mint egy olyan aktust, amely, ugyebár, megelőzte és megelőlegezte azt, és bizonyos értelemben zárójelbe teszi magának a szövegnek az érvrendszerét és intézményi összefüggéseit, azt, hogy abban egy önálló Erdélyről van szó, amelyben egyenrangú nemzetek élnek, és amely egy föderális alapokon újrászervezett birodalom kereteibe illeszkedik. És nagyon meg vannak döbbenve, amikor észreveszik, hogy az erdélyi magyarok is nemzetként viselkednek,

hogy voltak itt jogaik, amelyekkel már nem rendelkeznek, és éppen ezért keresnek kétségbeesve valami megoldást, hogy ebből a helyzetből kitörjenek, amelyet ők történelmileg, kulturálisan és politikailag egyaránt lealacsonyító-nak éreznek, és amellyel soha nem fognak megbékélni. Véleményem szerint a magyaroknak ez a magatartása természetes. Hogyan viselkedhetnének másként, mikor egy nemzet részei voltak, és hiszik, hogy ma is részei! Semmiféle imperializmusról nincs itt szó, a magyarok nem úgy viselkednek, mint egy birodalmi kisebbség, ahogy azt H. R. Patapievici állította egy adott pillanatban (én a 22-es folyóiratban megválaszoltam ezt az állítást, és válaszomat éppen úgy félremagyarázták, mint sokan az eredeti tételt), hanem egyszerűen nem úgy viselkednek, mint egy kisebbség. Ez a magatartás a történelemben gyökerezik, és egyelőre nem lehet tudni, hová vezet. Mindenesetre sok irányban terelődhet, és sok irányban terelhetik, a mi feladatunk pedig, a Provincia-csoport feladata az lenne, hogy meghatározza ezeket a lehetséges irányokat, hogy megpróbálja velük kapcsolatban egy olyan egyértelmű álláspontot kialakítani, amely Romániában és Magyarországon egyaránt jól behatárolható. Ezt annál is fontosabbnak tartanám, mert jelenleg, amikor, legalábbis elméletileg és ideológiailag, kirajzolódik Erdély mint régió-haza felépítésének a lehetősége, két központosított és központosító haza vetélkedésének vagyunk itt tanúi, egy, az emberek feje felett megvívott, ezúttal nem területért, hanem az erdélyiek „lelkéért” folyó csatának. És sajnálattal kell elismernem, hogy mi itt, beleértve a mi csoportunkat is, kicsit lemaradtunk az események mögött. Nem reagáltunk időben erre az új helyzetre, lehet, azért sem, mert szükségünk volt és még mindig szükségünk van valamennyi időre, hogy megemésztessük, ami az orrunk előtt történik. Nem nehéz észrevenni, hogy Magyarország Erdélyben – különösen a kedvezménytörvény eredményeképpen – nem csupán kulturális és gazdasági, hanem politikai szereplővé is vált, és nemcsak a közvéleményt tudja befolyásolni, hanem a reális eseményeket is. Jelen pillanatban a román kormány visszavonulóban van, védelmezi a birtokát, tanácstalan, nemigen tudja, mit tegyen, és ilyen értelemben elmondhatjuk – ahogy elmondtam néhány nappal ezelőtt az Adenauer Alapítvány Bukarestben megtartott konferenciáján Magyarország nagykövete és Dâncu miniszter előtt, ott volt Smaranda is –, hogy két egyformán anakronisztikus nemzeti és „nemzetépítő” diskurzus és politika vetélkedésének vagyunk tanúi. Ilyen körülmények között azt hiszem, a mi feladatunk lenne lefolytatni ezekről a kérdésekről Erdélyben és erdélyi szempontból egy koherens, pontos célkitűzésű diskurzust, amely mindkét etatista és nemzeti diskurzustól különbözzék, nem abban az értelemben, mintha mi a két vetélkedő országon kívül lennénk, hiszen Romániában élünk, hanem egy

következetes regionális álláspont elfogadása értelmében, amely válaszolhatna nemcsak Bukarest központosító törekvéseire, hanem Budapest hasonló törekvéseire is, ami – legalábbis az itteni magyarok vonatkozásában – szintén realitás. Azon a bukaresti konferencián idéztem a Fidesz választási programjából, amelyből kitűnik, hogy ez a párt a „nemzet határmódosítás nélküli reintegrációjá”-t tartja szem előtt (ez a bevett kifejezés), egy meglehetősen elavult nemzetfogalom alapján (meglátásában az etnikai és kulturális értelemben vett nemzet az egyetlen legitim politikai közösség), nem beszélve a szóban forgó elképzelés keményebb, gyakorlati vetületeiről, ha a határon túli magyarokat egész egyszerűen olcsó és a magyarországi gazdaság számára könnyen megfizethető munkaerő-tartaléknak tekintik. Persze, a programnak pozitív oldalai is vannak, ami a Magyarország határain túl élő magyarok nemzeti identitásának a megőrzését illeti. De milyen nemzeti identitásról van szó? És melyek lennének azok az intézményes formák, amelyek hozzákapcsolhatnák ezt az identitást egy életerős politikai rendszerhez, egy „haza”-hoz, amelyet – még – érdemes felvállalni? Erre és a hasonló kérdésekre kellene megtalálnunk a lehetséges választ vagy a lehetséges válaszokat. Véleményem szerint egy ilyen lehetséges válasz kulcsfogalma éppen a „régio-haza” lehetne, amelyet nemrég az erdélyi és vajdasági pártok és szervezetek stratégiájáról szóló cikkemben használtam, amely a kolozsvári *Krónikában* és az újvidéki *Magyar Szóban* jelent meg. Ez hasonlít valamelyest a német *Heimathoz*, de az én megközelitésem nem tradicionalista, hanem inkább arra rímel, amit az Európai Unióban „alkotmányos régió” alatt értenek, mely fogalom a mi *Memorandumunkban* is szerepel. Nem egy kizárólagos haza, hanem olyan, amelyik illeszkedik más, nagyobb hazákba, és azokhoz igazodik. Erdélyi magyar vagyok, erdélyi vagyok, bizonyos értelemben román is vagyok, mert a magyarországiak annak néznek, de önként is tekinthetem magam annak, ha a román haza nem utasítja vissza a saját régióhoz való jogomat, és európai is vagyok, vagy próbálok az lenni. Több hazád is lehet, de mindenekelőtt kell lennie egy régió-hazának, amelyből kiindulsz, és amelynek elsődleges legitimitása van a szemedben. Csak egy ilyenformán felfogott Erdély ébresztheti fel újból a magyarokban a hazához való tartozás érzését. Kérdés persze, hogy vajon a románok is így gondolkodnak-e, vagy hogy legalább vannak-e románok, akik tudnak így gondolkodni és érezni. Mert ettől függ ennek az elgondolásnak a sikere vagy a csődje.

Politikai nemzet – kulturális nemzet

Ovidiu *Pecican*: Felelevenítettél egy régebbi gondolatot, amely – legalábbis, ami engem illet – kiegészítő magyarázatra szorul. Az erdélyi ma-

gyar nemzet fogalma érdekes kérdéseket vet fel, hiszen, ha Erdélyben létezik magyar nemzet, tisztázni kell, hogy az mennyiben különbözik a másik magyar nemzettől, a magyarországitól.

Molnár G.: Politikai értelemben különbözik.

O. Pecican: Azt hiszem, hogy a románok is beleütköznek ebbe a problémába akkor, amikor az itteni román nemzet és a nagyon moldovai besszarábiai kerül szóba. Úgy tűnik tehát, hogy érdemes érvelni e gondolat mellett.

Molnár G.: A két helyzet hasonló, de különbségek is vannak. Történelmi és kulturális szempontból szerintem a magyar nemzet egységesebb, mint a román. Ami a tulajdonképpeni identitást illeti, a magyarok között nincsenek számottevő különbségek, az eltérések a politikum szintjén jelennek meg aszerint, ahogy a különböző országok magyar nemzeti közösségei politikai közösséget alkotnak vagy nem alkotnak, vagy ahogy egy tágabb politikai közösségbe beágyazódnak. A magyarok esetében is beszélhetünk sajátos jegyekről, de itt nincsenek eltérő regionális identitások, míg a románoknál, azt hiszem, igenis vannak. Egy román elsősorban erdélyi vagy moldvai vagy olténiai. Lehet, ezzel magyarázható, hogy túlságosan is nagy jelentőséget tulajdonítanak a politikai unitarizmusnak. A magyaroknál a kérdés pont fordítva tevődik fel: mivel kulturálisan és történetileg egységesebbek, politikai értelemben könnyebben szerveződnek meg a legkülönbözőbb intézményes keretek között. De nagy tévedés azt hinni, hogy a teljes magyar nemzet, vagyis valamennyi magyar nemzeti közösség egyetlen politikai vagy kvázipolitikai nagystruktúrába integrálható vagy reintegrálható. Ez mint pusztán elgondolás is anakronisztikus, ráadásul még megvalósíthatatlan is. Az úgynevezett Magyar Állandó Értekezlet, amely magában foglalja a különböző magyar közösségek minden fontosabb politikai szervezetét, nem töltheti be egy közös parlamenti fórum szerepét, mert a magyar közösségek különböző politikai közösségek részei, és azok politikai életében vesznek részt. Tehát nem létezik, és azt hiszem, soha nem is fog létezni egy olyan intézmény, amely biztosíthatná a különböző magyar közösségek politikai integrációját. A gond az, hogy a Magyarország körül levő nemzetállamoknak sem sikerült az első világháború óta eltelt időben valóban integrálniuk a területükön élő magyar nemzeti közösségeket. De csalóka remény lenne azt hinni, hogy ezt a politikai vákuumot most Magyarország kitöltheti.

Smaranda Enache: Akárcsak ti, én is ismerem a politikai nemzetek és a kulturális nemzetek közti klasszikus különbségeket. Van egy elképzelésem, mely szerint az európai integrációval egy időben a politikai nemzethez kapcsolódó és a nemzetállamok szintjén megnyilvánuló számos tulajdonság és jellegzetesség áttevődik az európai politikai nemzet szintjére. Sok olyasmi

kerül át oda, ami a politikai nemzetet jelentette: a közös pénz, a védelmi politika és így tovább. A közösségi *aquis* jelenti a közös törvényeknek ezt a *corpus*át. De a kulturális nemzet tovább fog élni, és továbbra is bizonyos kulturális fővárosokhoz kapcsolódik. Tehát én úgy látom, hogy míg a politikai nemzet szempontjából az egykori fővárosok hagyományos fővárosokká való átalakulásának vagyunk tanúi, a kulturális nemzetek szempontjából az egykori állami fővárosok szerepe megerősödik. Ez csupán feltételezés. Ebben az értelemben ki lehet jelenteni, hogy Budapest valamiféleképpen a világ minden táján és nemcsak az Európában élő magyarok fővárosa, ahol minden kulturális érték „megmérettetik”, mint ahogy Bukarest a világ minden táján élő románok kulturális fővárosa. Ha Budapest az utóbbi időben nagyon aktívvá vált, ha Bukarest is egyfajta kulturális imperializmust gyakorol Chişinău felett, és történelmi tankönyveket küld oda, és lehet, hogy ő is kidolgoz majd egy kedvezménytörvényt, kiterjesztve a határon túlra az etnicitás és a nyelv védőszárnyait, ha mindez így van, akkor nekünk a következő kérdést kell feltennünk: hogyan határolható körül a régió ebben a felállításban, ahol van egy európai politikai nemzet, amely valószínűleg egy erőteljesebb európai identitást is megteremt majd, és ott vannak ezek a kulturális fővárosok is. Erre a kérdésre kell választ találnunk. Ha a régiónak van valamilyen szerepe, akkor az csupán egy alárendelt, a politikai és a kulturális nemzet kompetenciáit kiegészítő szerep lehet, vagy egy *sui generis* szerep, mely szerint a régió nem más, mint az európai sokféleség megőrzésének legmegfelelőbb helyszíne, amely legalább olyan fontos szerepet tölt be az Európai Unióban, mint a helyi önkormányzatok szintje.

A politikai alany szerepét a régió tölti be

Molnár G.: Én a régiót olyan történelmi identitással rendelkező területként fogom fel, amely politikai alanyként alakul meg, pontosabban valósítja meg önmagát egyrészt azon a nemzetállamon belül, amelyhez tartozik, másrészt az Európai Unió nemzetek fölötti kontextusában. Így a politikai régió egy nemzetalatti politikai közösség alkotmányos keretként működik, amely – Erdély esetében – egyszerre transznacionális vagy transzietnikus is! Ez természetesen egy elméleti modell, amely lehetővé teszi, hogy Erdély helyzetét teljes összetettségében szemléljük. Ha csupán román szemszögből nézzük, vagy tetszelgünk az adott helyzetben, vagy a polgári nacionalizmus „európaibb” változataival álmítjuk magunkat. Ha csupán magyar szempontból nézzük, vagy siránkozunk a sors mostohaságán, vagy kizárólag Budapest felé fordítjuk tekintetünket. Én az Európai Unió szakértői által Koszovó számára kidolgozott alkotmányos modellt tekintem irányadónak. Ez

ugyanis egy többetnikumú, pontosabban több nemzetből álló tartomány, hiszen mind a szerbek, mind pedig az albánok nemzetnek, nem csupán etnikumnak tekintik önmagukat. Ez a 2001. május 15-én véglegesített alkotmányos modell a területi, nem pedig az etnikai vagy nemzeti elvet tekintő irányadónak, rákényszerítve a két vetélkedő nemzeti közösséget a közös politikai intézmények keretei közötti együttélésre. Ebben a modellben maga a tartomány a politikai alany és nem a két nemzeti közösség. A szerbek nincsenek elragadtatva tőle, mert az – szerintük – az Európai Unió támogatásával az egyértelműen albán többségű tartomány Belgráddal szembeni politikai autonómiáját törvényesíti és iktatja törvénybe. De nem tetszik az albánoknak sem, mert nem teszi lehetővé számukra a tartomány feletti teljes és kizárólagos uralmat. Az én hipotézisem a következő: ha a Nyugat által a koszovóiak számára javasolt, önmagában nagyon jó és megfelelő alkotmányos változat ott nem is igen működik, mert a két közösség, valamint a Brüsszel és Pristina közötti távolság talán túl nagy, ez nem jelenti azt, hogy mi, itt, ne tudnánk elgondolni egy hasonló intézményrendszert, a saját kezdeményezésünkre anélkül, hogy azt kívülről erőltetnék ránk. A lényeg e modellben mindenképpen az, hogy a politikai alany szerepét a régió mint területi politikai entitás tölti be.

S. *Enache*: De mi van a régió mint politikai alany alatt?

Molnár G.: Két dolog. Egyrészt – közigazgatási szempontból – ott vannak a szubregionális területi egységek (megyék vagy valami más, ez majd eldől), másrészt a nemzeti vagy nyelvi közösségek, amelyek nagyon pontosan meghatározott jogokkal rendelkeznek, amelyek érvényesítése a szóban forgó közösségek és különösen azok elitjei közötti megegyezéstől és együttműködéstől függ. A lényeg az, hogy jelen pillanatban léteznek ilyen, nyugati szakértők által kifejezetten a multinacionális tartományok számára kidolgozott alkotmányos vagy intézményi modellek.

S. *Enache*: Amelyek azonban szintén az adott térség nemzeti törekvéseit szolgálják.

Molnár G.: Igen, természetesen.

S. *Enache*: Ha te azt mondod, hogy Erdélyben építsünk fel egy transz-etnikus térséget, amelyet ugyanolyan szabályok igazgatnának, mint amilyenek Bukarestnek is vannak, mert Bukarest is azt mondja, hogy transz-etnikus, akkor én nem értettem meg semmit. Mert Erdélynek számtalan közösségi autonómia modellje van, egymásra tevődő, de egymástól különböző modelljei is. És minket a regionalizmus éppen azért érdekel, hogy megmaradhasson ez a kifinomult formák sokaságából felépülő erdélyi identitás akkor is, ha Bukarest ezekre a formákra nem érzékeny, nem rosszindu-

latból, feltételezzük mi jóhiszeműen, hanem azért, mert a történelem nem szembesítette olyan modellekkel, amilyenekkel Erdély már néhány évszázada szembesült. Nem mindig oldotta meg őket jól, ezért csupán egy rövid időre sikerült valóságos autonómiát vagy államiságot megvalósítania, azt is több nehéz engedmény árán. Teljesen egyetértek azzal, hogy a román-magyar kapcsolatok vonatkozásában Bukarest és Budapest vetélkedésének vagyunk a tanúi, és hogy itt van ez a három „B”, Bukarest, Budapest és Brüsszel, amelyektől nem tekinthetünk el, ha valami életképeset akarunk felépíteni.

Bakk Miklós: Itt olyan lényeges kérdésről van szó, amit nem tudunk egy rövid kerekasztal-beszélgetés alatt tisztázni. Ez egy állandó elméleti műhely témája lehetne. Bár a *Provinciában* többször kifejtettük ezt a kérdést, mégis hiányát érzem a fogalmi tisztázásnak, beleértve téged is, Guszti, mert nem mindig használsz egyértelmű fogalmakat. Te a régiók politikai identitásáról beszélsz, másrészt pedig azt állítod, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiában a románok nemzetként viselkedtek, és a mostani Romániában a magyarok is nemzetként viselkednek, vagy, Istenem, mint egy nemzeti közösség, de az Osztrák-Magyar Monarchia csődje nagyrészt annak köszönhető, hogy elutasította a románok nemzeti közösségként való elismerését, és csupán „egyenlő” állampolgári jogokat adott nekik. Most megismétlődik a történelem. Erőltetik a magyarok integrációját a román államba, de csak mint állampolgárokét, nem mint nemzeti közösségét. A mi erdélyi regionalizmus programunk éppen innen indul: ha sikerül elérnünk a devolúciót vagy Románia föderalizálását, akkor megvalósul végre a magyarok integrációja egy hazába. De ebben az esetben voltaképpen ki is a politikai alany? Látszik, hogy fogalmi szempontból nem voltunk elég következetesek. Az egész erdélyi társadalmat tekintjük politikai alanynak, vagy egy megosztott politikai rendszerről van szó, amelyben maguk a közösségek viselkednek politikai alanyként? Ha ezeket a kérdéseket nem tisztázzuk, nem fogjuk tudni végigvinni az erdélyi regionalizmusra vonatkozó programunkat. Programunknak ez a hiányossága, az, hogy nem tudunk következetes álláspontot kialakítani, befolyásolja a két főváros közötti említett vetélkedés lehetséges értelmezéseit is. Van néhány alapvető probléma, amellyel kapcsolatban többé már nem engedhetjük meg magunknak, hogy ne alakítsunk ki egy világos, határozott álláspontot.

Egy kicsit túl messzire mentünk

Al. Cistelecan: Azt hiszem, hogy beszélgetésünk nagyon előreszaladt, túl messzire ment. Olyan realitásokról kezdünk beszélgetni, amelyekről nem le-

het tudni, hogy megvalósulnak-e valaha, vagy sem. Isten ments, hogy holnap, holnapután az ölünkbe hulljon az autonóm Erdély, mert biztos, hogy néhány évig Funar lesz a vajda. És ne felejtsetek el, megtörténhet, hogy ennek a lehetséges, feltételezett együttélésnek az első hulláma egy kemény, etnikai viselkedésmintákat követő erdélyi versengésben fog megnyilvánulni, amelynek során nagyon nehéz lesz majd megfékezni azt a románokban és a magyarokban egyaránt elhatalmasodó érzést, hogy most majd visszahódíthatják maguknak Erdélyt. A józan ész parancsa, hogy végül is „földik” vagyunk, és közösek az érdekeink, csak ezután érvényesülhet. Azok az eszmék, amelyeket mi most szárnyukra akarunk bocsátani, részben nekünk sem elég világosak, részben pedig nem vagyok biztos benne, hogy megvalósítható-e a gyakorlatban. A szélesebb összefüggések, beleértve a nagy, európai esernyőt is, a regionalizmus eszméjének támogatásával és azzal a régióhálózattal, amelynek tagjai talán segíteni fogják majd egymást, tehát az európai összefüggések kedvezőek. A szűkebben vett román kontextus azonban kedvezőtlen, mert létezik ez a két csábítás, amely Erdélyt szeretné megnyerni magának. Az egyik csábítás vonzóbb retorikával dolgozik, mert a szomszédból jön, a másik, mert nem tud ugyanolyan vonzó lenni, igyekszik erőszakosabban fellépni, rövid pórázon tartja a feleségét. Egy kicsit túl messzire mentünk. Nekünk be kell járnunk egy fogalmi utat, arról az útról nem is beszélve, amelyen a valóság halad majd. Ha arra ébrednénk holnap, hogy valóban létre kell hoznunk Erdélyben valamilyenfajta autonómiát, azt hiszem, nagy nehézségekbe ütköznénk. Meg kell majd hívnunk az általunk rendezett vitákra azokat a közgazdászokat is, akik értenek a regionális gazdasági kérdésekhez, és tisztázhatják, hogy létezik-e erdélyi gazdasági gondolat, vagy sem. És jogászokat is meg kell hívnunk, meg közigazgatási szakembereket, nem prefektusokra és pártemberekre gondolok, hanem olyan közigazgatási tisztviselőkre, akik szembesültek ilyen kérdésekkel, és nem utolsósorban üzletembereket. Mennyire fontos egy üzletember számára, hogy ne kelljen folyton Bukarestbe járnia a tarisznyájával, ha valamit el akar intézni? Ezeket kellene megoldanunk, mielőtt a magyarok regionális parlamenti képviselőitől beszélünk. Ezt a fogalmi utat nem tudjuk végigjárni anélkül, hogy tisztáznánk, mi a véleményünk ezekről a kérdésekről az említett kategóriáknak.

Bakk M.: Megértem, hogy kialakulhat az a benyomás, hogy túl gyorsan haladunk előre. De ne felejtsetek el, hogy miközben kidolgoztuk ezt a *Memorandumot*, mellékesen egyfajta jövőképet is sugalltunk. Mi inkább egy nyilvános vita kezdeményezésének lehetséges taktikájára összpontosítottunk, és nem azokra az esetleges különbségekre, amelyek Erdély jövőjével kapcsolatban közöttünk is felmerülhetnek.

Caius Dobrescu: Egyetértek Cisszel abban, hogy más értelmiségiek bevonására is szükség van. Az is igaz, hogy egyes fogalmakat pontosabban meg kellene határoznunk, de az is lehet, hogy azokat az értelmiségieket nem is érdeklik ezek a kérdések. Nekünk meg kell előbb győznünk őket arról, hogy ezeknek a kérdéseknek a tisztázása számukra is fontos. Akárhogy is van, fontos a nyitás ezek felé a kategóriák felé, ennek kell jövőbeni stratégiánk középpontjában állnia. És arra is gondolok, hogy lehetővé kellene tenni a vitában való részvételt az Erdélyen kívül élő szakértők számára is, mert a *Provinciának* a regionalizmus fórumává kell válnia az ország minden térsége számára. Másrészt változatosabbá kell tennünk azt a szakértői hátteret, amelyre szükségünk van.

S. Enache: Egy nagyon érdekes vitán vettem részt, amelyen a régiók posztindusztriális sorsáról volt szó. Ilyen szempontból Erdélynek vannak erősségei. Másrészt viszont az, hogy alárendeltségi viszonyban van a két vetélkedő központtal, elég súlyos gondok elé állítja. Guszti említette, hogy egyes magyarországi politikusok olcsó munkaerő-tartaléknak tekintik az erdélyi magyarokat. Magyarország stabil gazdasági fejlődésének biztosításához szükség van rájuk. Azt is tudjuk ugyanakkor, hogy Erdély hozzájárulása az adókhöz és az illetékekhez nagyobb, ami önmagában véve még nem lenne baj. A gond az, hogy a pénzalapok utólagos elosztása nem átlátható. Nem érthető számunkra, hogy egy köztársasági segélyalapban veszünk-e részt, ami jogosnak tünne nekünk, a lehető legtermészetesebb dolognak, vagy egy központ megerősítéséhez járulunk hozzá, esetleg valamelyik párt vagy egy olyan intézmény támogatásához, amelyik ellenünk van, és belefoglal bennünket a jövő évi SRI-jelentésbe. Ezek a dolgok nem teljesen világosak. Nem tudjuk, hova kerülnek ezek az adók és illetékek. Nem tudjuk, hogy egyes befektetések, mint amilyen ez a Drakula-terv is, nem arra szolgálnak-e, hogy bizonyos Kárpátokon túli vállalkozói körök meggazdagodjanak belőle. Ebből a szempontból érdekes lenne tudni, mi a bankárok, a nagyiparosok és általában a helyi vállalkozók véleménye, hogyan érzékelik ők a központok fejük felett végbemenő vetélkedését.

Szokoló Elek: Azt hiszem, nem szabad visszariadnunk attól, még ha ez idealizmusnak is tűnik, hogy nagyobb távlatokban gondolkozzunk. Sajnos, gyakran bezárkózunk a napi politikai ügyekbe, csak a „reálpolitiká”-val, a „mit lehet és mit nem lehet” kérdéssel foglalkozunk, túlságosan sokat törődünk a politikusok gondolkodásmódjával, azzal, hogy mi jár ennek vagy annak a politikusnak a fejében. Az egyesült Európa perspektívája, mert ennek az Európának mi is kétségekívül részei leszünk, arra kötelez, hogy sok alapvető dolgot átgondoljunk, és megtaláljuk azokat a fogalmakat és intézményi

formákat, amelyek lehetővé teszik majd, hogy beilleszkedésünk minél mélyebb és szervezesebb legyen. Amikor „haza”-ról beszélünk, nem hiszem, hogy feltétlenül egy bizonyos államra kell gondolnunk, vagy egy bizonyos birodalomra, a szó hagyományos értelmében vett határokkal rendelkező szerkezetekre. A „haza” egy bizonyos kulturális, földrajzi vonások által körülírt térséget jelent, ahol otthon érezzük magunkat. És azt hiszem, hogy az egyesült Európa ilyen hazákból áll majd, amelyeket újra kell fogalmazni. Ilyen értelemben a nemzetállam fogalma, és valószínűleg még sok más fogalom is, nyilvánvalóan elavulttá válik. Mi tehát bizonyos értelemben kénytelenek vagyunk egy kicsit előrefutni abban is, ami az ilyen fogalmak meghatározását vagy újrameghatározását illeti.

Al. *Cistelecan*: Én nem vagyok ellene a hasonló dolgoknak. Egyszerűen fel akartam hívni a figyelmeteket arra, hogy nem kellemes látni, amint a valóság leköröz bennünket.

Erdély mint régió-haza

Molnár G.: Természetesen, foglalkoznunk kell a gazdasági helyzettel, hogy valamivel jobban, valamivel pragmatikusabban „készüljünk fel” a valóság lehetséges provokációira, de mindez nem oldja meg a Bakk Miklós által felvetett lényeges kérdést, éspedig azt, hogy milyen alkotmányos, intézményes alternatívával jelentkezünk mi a politikai eszmék piacán. Hogyan oldjuk fel azt az Erdély minden „állampolgárá”-nak a helyzetében bennerejlő ellentmondást, hogy ő egyszerre tartozik egy regionális szintű politikai közösséghez, vagy tartozhatna egy ilyen transzietnikus regionális politikai közösséghez, és – a hagyományokon, a kultúrán, a nyelven keresztül – egy nemzeti közösséghez is? Mi még nem tudtuk pontosan megmutatni az erdélyi közönségnek, és Románia, valamint Magyarország közvéleményének, milyen konkrét elképzelésünk van az Erdélyre és más, többnemzetiségű történelmi tartományokra jellemző sajátos helyzet intézményes megoldására. De – tehetnétek fel a kérdést – miért van szükség alkotmányos alternatívára? Egyebek között azért, hogy végre biztosítani lehessen a magyar közösség igazi integrációját egy romániai politikai közösségbe. Ez, mint ahogy már mondtam, nem történt meg, és nem is történhetett meg az „egységes és nemzeti” román államon belül, de viszonylag könnyen meg lehet valósítani egy decentralizált Romániában, amelyben Erdély és a Bánát autonóm politikai státussal rendelkezne. Amire azt lehetne válaszolni: rendben van, de a románok nagy többsége nem fogadja el egy ilyen autonómia gondolatát, a magyarok pedig, *de facto*, integrálódtak, akár tetszik ez nekik, akár nem, és nem áll módjukban változtatni ezen a helyzeten. Sajnos, a magyarok jó ré-

sze - Magyarországra távozva - nagyon hatékony módot talált arra, hogy radikálisan változtasson helyzetén, ahogy azt a szászok és a svábok is tették. És akik maradtak - még mindig a többség -, most, hogy Magyarország aktív politikai és gazdasági tényezőként beleavatkozhat mindennapi életükbe, nagyon könnyen kizárólag Magyarország felé fordulhatnak, és hátat fordíthatnak a románoknak és, talán, általában Erdélynek is. Nekem meggyőződés, hogy Magyarország nem kínálhat megoldást az itt maradt magyarok problémáira (elég gondja van a repatriáltakkal is, akik nem illeszkednek be olyan könnyen a magyar hazába). Én pontosan azért dobtam be a *régió-haza* fogalmát az erdélyi nyilvános vitába, hogy megmutassam: létezik olyan intézményes modell, amely radikális és ugyanakkor helyi megoldást kínál az itteni magyarok történelmileg felhalmozódott problémáira. Nem kibúvóról van szó, nem arról, hogy kerülő úton becsempésszük a nyilvánosságba Erdély függetlenségének a kérdését. Erdély mint régió-haza a nagyobb román hazába illeszkedik, ugyanakkor kivételes kapcsolatokat ápol - legalábbis ami a magyarokat illeti, de talán nem csak őket - a magyar hazával is. Erdély, az én meglátásomban, olyan hazává válhat, amely - mint azt Szokoly Elek nagyon helyesen megjegyezte - különböző szinteken és különböző mértékben más, nagyobb hazákba, végső soron pedig egy egyesült és föderális Európába illeszkedik.

Volna még egy megjegyzésem, a fogalmi tisztázással kapcsolatban. Az elején a *Memorandum* időszakának erdélyi románjairól beszéltem. Alapvető különbség van az ő eszméik és terveik és a mi eszméink és terveink között. Amikor az erdélyi románok megtagadták a magyar politikai nemzetbe való beilleszkedést, természetesen egy autonóm Erdélyt képzeltek el, de ez az autonómia már nem a szebeni diéta nemzetekfölötti Erdélye volt, amely az egyenlő jogú erdélyi nemzetek intézményesített együttélésére alapozva komplex politikai egységként integrálódott be a birodalomba, hanem egy szigorúan nemzeti alapon elgondolt entitás, amely a nemzeti alapon föderalizált Nagy-Ausztriába illeszkedett volna be. Ebben a legrészletesebben és legkövetkezetesebben Aurel C. Popovici által kidolgozott vízióban a politikai föderalizmus vonzó és újtó eszméje a nemzet ellentmondásos, etnikai értelemben felfogott, kizárólagos és - politikailag szólva - retrográd eszméjével fonódott össze. Én megpróbálom elkerülni ezt a csapdát, ez az oka annak, hogy néha túl élesen nyilatkozom a nemzeteket vagy nemzeti közösségeket közvetlenül politikai alanyokká vagy szereplökké átalakító elképzelésekkel kapcsolatban. A Popovici-féle modell ma teljesen hasznavehetetlen. Az egységes európai államok regionalizálása vagy föderalizálása területi alapon történik, és nem is történhet másként, függetlenül attól,

hogy a szóban forgó területen a többségi nemzet lakik-e (mint Olaszország és Spanyolország tartományainak nagy részében), vagy egy regionális nemzet (mint Skóciában és Katalóniában), vagy hogy vegyes tartományokról van-e szó, mint Trentino-Alto Adige (Dél-Tirol) esetében. Ami természetesen nem azt jelenti, hogy – ami Erdélyt illeti – a nemzeti közösségek nem valósíthatják meg sajátos nemzeti érdekeiket egy ilyen területi struktúrában.

Bakk M.: Árnyalnám egy kicsit a dolgokat. A személyi autonómia jogi megoldását éppen azért dolgozták ki, hogy a különböző nemzeti közösségek politikai alanyiségéhez kapcsolódó kérdéseket meg lehessen oldani. Elismerem, hogy ezek a jogi-technikai modellek ma már nem használhatók, mert az Európai Unió a területi alapú regionális szerkezet felépítése felé halad. De egy más történelmi korszakban ezek a megoldások léteztek, és léteznek ma is.

O. Pecican: A haza fogalmának újrameghatározása szerintem jó ötlet, és sok mindent megmozgathat. „Haza” lehet Európa, lehet Románia, Magyarország, lehet Ilfov megye.

Al. Cistelecan: De hol van a hagyma közepe?

O. Pecican: A hagymának nincs a szó szoros értelmében vett közepe, az réteges.

Al. Cistelecan: És melyik az utolsó réteg?

S. Enache: A fokhagyma is hagyma, csak annak cikkelyei vannak.

Molnár G.: Világos, hogy olyan fogalomra van szükségünk, amely nem kizárólagos, amely több hazát is magában foglalhat. Befogadó, nem kizáró megközelítésre van szükség.

Caius Dobrescu: Az új európai összefüggések között a nemzeti alapon felépített országok automatikusan elveszítik legitimitásukat, és átalakulnak egyfajta *meso-government*-ná, összekötő kapoccsá az Európai Unió és a régiók között.

Molnár G.: Én sem hiszem, hogy a nemzetállamok egyszerűen eltűnnének. Csak annyi történik, hogy följük és alájuk más, ugyanolyan fontos vagy náluk még fontosabb politikai entitások kerülnek. A nemzeti, kulturális és politikai kizárólagosság mellett, legalábbis elméleti szinten, már régóta nem lehet érvelni. Most kezdünk rájönni arra, hogy elmúlt a területi kizárólagosságok ideje is.

Szilágyi N. Sándor: Mindenesetre óvatosaknak kell lennünk az új fogalmak bevezetésével, nehogy úgy járjunk, mint az RMDSZ a híres 1992-es nyilatkozat elfogadásakor, amelyben a belső önrendelkezésről volt szó. Amikor a román újságírók megkérdezték: „Rendben van, testvérek, de pontosan mit is kell érteni ezen a belső önrendelkezésen?”, az RMDSZ-esek va-

lahogy így válaszoltak: „Ezt mi a közeljövőben elfogadásra kerülő programunkban fogjuk kidolgozni.” Elképzelhetitek, hogy ennek az esetnek milyen szörnyű hatása volt: mert nem ügyetleneknek tartották őket, az eszükbe sem jutott, hogy halvány gőzük sincs arról, mit is jelent ez. Mindenki arra a következtetésre jutott, hogy ők nagyon is jól tudják, mit akarnak, csak félnek hangosan kimondani.

Fordította: *Hadházy Zsuzsa*